

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Тараса Шевченка
Військовий інститут**

Кривенко О.В., Качан І.І.

**Військова адміністрація
(право військової сфери у визначеннях та схемах)**

Навчальний посібник

Київ-2008

Рецензенти:

Петков В.П. – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України
Шамрай В.О. – доктор наук з державного управління, професор, заслужений діяч науки і техніки України

Кривенко О.В., кандидат юридичних наук, полковник
Качан І.І., полковник юстиції запасу

- Військова адміністрація (право військової сфери у визначеннях та схемах): навч. посібник; / О.В. Кривенко, І.І. Качан - К.:2008-182 с.

Навчальний посібник складено за програмою курсу "Військова адміністрація". В посібнику відображаються основні поняття основ військового будівництва, правові підстави діяльності Збройних Сил та інших військових формувань України, принципи військового обов'язку і військової служби. Значне місце відведено правовому статусу військовослужбовців, забезпеченню законності у Збройних Силах та інших військових формуваннях, соціальному та правовому захисті військовослужбовців та членів їх сімей.

Видання призначене для курсантів (слухачів, студентів) вищих військових навчальних закладів та курсантів вищих навчальних закладів, які мають військові навчальні підрозділи, а також буде корисним усім військовослужбовцям Збройних Сил та інших військових формувань України та правоохоронних органів спеціального призначення.

ПЕРЕДМОВА

Успішне проведення реформ з перетворення України на демократичну, соціальну, правову державу значною мірою залежить від успішного реформування воєнної організації держави.

Вирішення існуючих проблем неможливе без формування нового покоління військовослужбовців-професіоналів, відданих служінню українському народові і українській державі.

Вивчення у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів курсу "Військова адміністрація" має на меті оволодіння курсантами (слухачами, студентами) основними положеннями законодавчо-нормативного забезпечення військової служби, основ військового будівництва, забезпечення законності у Збройних Силах України та інших військових формуваннях.

Посібник призначений для навчання курсантів (слухачів, студентів) вищих військових навчальних закладів та курсантів (слухачів, студентів) військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів, які мають військові навчальні підрозділи; дасть їм змогу одержати знання про закономірності та особливості військової служби, як державної служби особливого характеру; розкриває основи військового будівництва, правові підстави діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань України; висвітлює законодавче забезпечення законності у військових формуваннях, обґрунтовує пільги військовослужбовцям і іншим громадянам у зв'язку з виконанням ними військових обов'язків; розкриває соціальне забезпечення осіб, що проходили військову службу.

У пропонованому посібнику узагальнено досвід роботи професорсько-викладацького складу колективу кафедри військового права Військового інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а також інших вчених, керівників Міністерства оборони та інших військових формувань.

Даний навчальний посібник не є альтернативою підручникам для отримання фундаментальних знань, а є посібником для підготовки і успішного складання іспитів. У ньому, на відміну від існуючих

підручників із правового регулювання діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань, матеріал подається структурно, стисло. Це допоможе студентам, курсантам (слухачам) систематизувати знання, отримані в процесі навчання.

Посібник буде корисним при самостійному вивченні курсу й оволодінні основними положеннями правового регулювання військової сфери.

Нормативно-правова база використана станом на кінець квітня 2008 року.

Тема 1: Право військової сфери. Законодавство з військової сфери.

Предмет, система курсу військової адміністрації.

Учбові питання:

1. Право військової сфери та його особливості.
  2. Законодавство з військової сфери та його класифікація.
  3. Предмет, система курсу військової адміністрації.
-

Право військової сфери (як навчальна дисципліна) - вивчає умови формування, розвитку та функціонування Збройних Сил України та інших військових формувань України.

Право військової сфери (як сфера правовідносин) – вивчає правові відносини, що виникають між державою (в особі органів державного управління) і громадянами з приводу:

- військового будівництва (як частини державного будівництва);
- державної діяльності у військовій сфері;
- проходження військової служби громадянами та їх соціального забезпечення.

Право військової сфери використовує правові норми інших галузей права: конституційного, адміністративного, фінансового, цивільного, господарського, кримінального, кримінально-процесуального, цивільно-процесуального та ін.

Всі ці норми об'єднує предмет їх застосування – відносини в області забезпечення оборони України.

Особливості військового права:

1. *Наявність нормативних актів, спеціально спрямованих на регулювання відносин в області будівництва Збройних Сил.*

2. *Більш детально, ніж в інших державних сферах, регламентуються усі сторони життя побуту та діяльності військовослужбовців.*

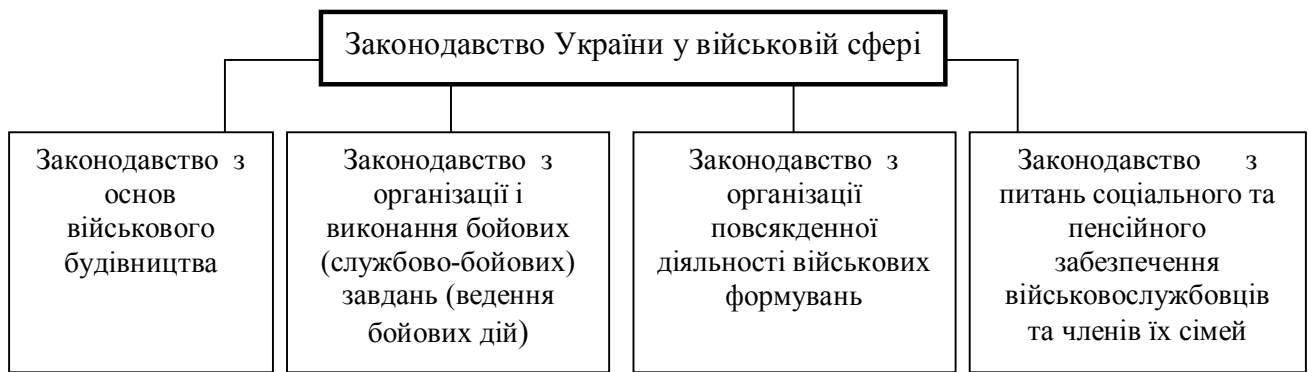
3. *Норми військового права характеризуються підвищеною категоричністю вимог, що пред'являються до військовослужбовців.*

4. *Військовослужбовців несуть підвищену юридичну відповідальність за порушення і невиконання вимог права військової сфери.*

Джерелами права військової сфери є: Конституція України, закони України, Постанови Верховної Ради України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, Укази Президента України, Постанови Кабінету Міністрів України.

Законодавство з військової сфери – сукупність законів і інших нормативно-правових актів, які регулюють відносини у галузі будівництва, житті і діяльності Збройних Сил (інших військових формувань держави). У нормах військового законодавства юридично закріплюються основні напрями політики з питань обороноздатності країни, укріплення встановленого порядку несення військової служби, дисципліни і боєготовності Збройних Сил (інших військових формувань держави).

За функціональним призначенням законодавство України з військової сфери можна умовно поділити на наступні групи:

Станом на квітень 2008 року до функціональних груп можна віднести наступні законодавчі акти:

Законодавство з основ військового будівництва

1. Конституція України
2. Закони України:
  - „Про основи національної безпеки”
  - „Про демократичний цивільний контроль над воєнною організацією та правоохоронними органами”
  - „Про оборону України”
  - „Про військовий обов’язок і військову службу”
  - „Про Кабінет міністрів України”
  - „Про Раду національної безпеки і оборони України”
  - „Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію”
  - „Про альтернативну (невійськову) службу”
  - „Про Збройні Сили України”
  - „Про внутрішні війська МВС України”
  - „Про службу безпеки України”
  - „Про розвідувальні органи України”
  - „Про державну прикордонну службу України”
  - „Про державну спеціальну службу транспорту України”
  - „Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб”
  - „Про службу зовнішньої розвідки України”
  - „Про порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав”
3. Укази Президента України:
  - „Про стратегію національної безпеки України”;
  - „Про державну програму реформування та розвитку ЗС України на 2006-2011 р.”
  - „Про воєнну Доктрину України”

Законодавство з організації виконання бойових (службово-бойових) завдань (ведення бойових дій):

1. Закони України:
  - „Про правовий режим воєнного стану”
  - „Про правовий режим надзвичайного стану”
2. Бойові статuti:
  - Сухопутних військ ч. I, II, III
  - Статут Сил ПО і т.п.
3. Настанови (інструкції) з бойового застосування та експлуатації озброєння і техніки.

1. Закони України:

- „Про правовий режим майна у Збройних Силах України”
- „Про господарську діяльність у Збройних Силах України”
- „Про статут внутрішньої служби Збройних Сил України”
- „Про дисциплінарний статут Збройних Сил України”
- „Про статут гарнізонної та вартової служби Збройних Сил України”
- „Про стройовий статут Збройних Сил України”

2. Постанова Верховної Ради України

- „Про затвердження Положення „Про матеріальну відповідальність військовослужбовців за шкоду, заподіяну державі”

3. Указ Президента України

- „Про положення „Про проходження служби відповідними категоріями військовослужбовців”

4. Постанови Кабінету Міністрів України:

- „Про грошове забезпечення військовослужбовців”;
- „Про забезпечення військовослужбовців речовим майном у мирний час”;
- „Про затвердження Порядку забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей житловими приміщеннями”;
- „Про затвердження Положення „Про порядок обліку, зберігання, списання та використання військового майна у ЗС”.

Законодавство з питань соціального та пенсійного забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей

1. Закони України:

- „Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей”;
- „Про пенсійне забезпечення військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу ОВС та деяких інших осіб”
- „Про статус ветеранів військової служби, органів внутрішніх справ і деяких інших осіб та їх соціальний захист”
- „Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв’язку з реформуванням ЗС України, та членів їх сімей”

2. Постанови Кабінету міністрів України:

- „Про порядок обчислення вислуги років, призначення та виплати пенсій і грошової допомоги особам офіцерського складу, прапорщикам.... ”
- „Про затвердження Державної програми соціальної і професійної адаптації військовослужбовців, що підлягають звільненню, та осіб звільнених з військової служби, на період до 2011 року”
- „Про схвалення основних напрямів реалізації державної політики щодо соціальних гарантій військовослужбовцям, які проходять військову службу за контрактом”

Предметом курсу військової адміністрації є нормативно-правові акти щодо діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань.

Система курсу військової адміністрації складається з трьох блоків тем, відповідно до систематизації військового законодавства:

1 блок – теми 2-6 – з основ військового будівництва.

2 блок – теми 7-15 – з основ організації повсякденної діяльності Збройних Сил та інших військових формувань.

3 блок – теми 16-19 – з основ соціального та пенсійного забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей.

Організація і виконання бойових (службово-бойових) завдань вивчається на інших предметах навчання (тактика, оперативне мистецтво та інші).

Тема 2: Основи національної безпеки. Поняття і принципи військового будівництва і їх правове закріплення.

Учбові питання:

1. Об'єкти та суб'єкти, принципи та сфери національної безпеки.
2. Оборона та напрями державної політики у воєнній сфері.
3. Військове будівництво та його складові, принципи. Воєнна організація держави.
4. Правове закріплення основ військового будівництва.

Національна безпека – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам.

(ст.1 Закону України „Про основи національної безпеки України”).

Об'єктами національної безпеки є:

Об'єкти національної безпеки	→	людина і громадянин – їхні конституційні права і свободи;
	→	суспільство – його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне і навколишнє природне середовище і природні ресурси;
	→	державна – її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність. (ст.3 Закону України „Про основи національної безпеки України”).
Суб'єкти національної безпеки	→	Президент України;
	→	Верховна Рада України;
	→	Кабінет міністрів України;
	→	Рада національної безпеки і оборони України;
	→	Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади;
	→	Національний банк України;
	→	суди загальної юрисдикції;
	→	прокуратура України;
	→	місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування;
	→	Збройні Сили України, Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування, утворені відповідно до законів України;
	→	громадяни України, об'єднання громадян. (ст.4 Закону України „Про основи національної безпеки України”).

Основними принципами забезпечення національної безпеки є:

пріоритет прав і свобод людини і громадянина;

верховенство права;

пріоритет договірних (мирних) засобів у розв'язанні конфліктів;

своєчасність і адекватність заходів захисту національних інтересів реальним і потенційним загрозам;

чітке розмежування повноважень та взаємодія органів державної влади у забезпеченні національної безпеки;

демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією держави та іншими структурами в системі національної безпеки;

використання в інтересах України міждержавних систем та механізмів міжнародної колективної безпеки.

(ст.5 Закону України „Про основи національної безпеки України”).

На сучасному етапі основні реальні та потенційні загрози національній безпеці України, стабільності в суспільстві існують :

Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканості покладаються на Збройні Сили України. Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом. (ст.17 Конституції України)

Правоохоронні органи – органи державної влади, на які Конституцією і законами України покладено здійснення правоохоронних функцій.

(ст.1 ЗУ „Про основи національної безпеки України”)

Правоохоронні органи – органи прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, митні органи, органи охорони державного кордону, органи державної податкової служби, органи і установи виконання покарань, державної контрольно-ревізійної служби, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції.

(ст.2 ЗУ „Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів”)

Правоохоронні органи – державні органи, які відповідно до законодавства здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції.

(ст.1 ЗУ „Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави”)

Основними напрямками державної політики з питань національної безпеки України у Воєнній сфері є:

- ▶ прискорення реформування Збройних Сил України та інших військових формувань з метою забезпечення їх максимальної ефективності та здатності давати адекватну відповідь реальним та потенційним загрозам України;
- ▶ перехід до комплектування Збройних Сил України на контрактній основі;
- ▶ здійснення державних програм модернізації наявних, розроблення та впровадження новітніх зразків бойової техніки та озброєння;
- ▶ посилення контролю за станом озброєння і захищеністю військових об’єктів;
- ▶ активізація робіт з утилізації зброї;
- ▶ впровадження системи демократичного цивільного контролю над Воєнною організацією та правоохоронними органами держави;
- ▶ забезпечення соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей;
- ▶ дотримання угод щодо тимчасового розташування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України.

Оборона України – система політичних, економічних, соціальних, воєнних, науково – технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави, щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту.

(ст.1 Закону України „Про оборону”)

Військове будівництво – це система економічних, соціально-політичних, правових, власне військових та інших заходів держави, що здійснюються в інтересах вдосконалення воєнної організації держави.

Принципи військового будівництва

<i>Соціально - політичні</i>	<i>Економічні</i>	<i>Організаційні</i>
<ul style="list-style-type: none"> - верховенство права, законність, гуманність, повага до людини; - демократичний цивільний контроль; - соціально-правовий захист громадян, які перебувають на військовій службі, а також членів їх сімей; - заборона діяльності політичних партій у військових формуваннях; - виховання військовослужбовців на патріотичних, бойових традиціях українського народу; 	<ul style="list-style-type: none"> - відповідність економічним можливостям держави; - створення замість масових армій невеликих за чисельністю, оснащених науковесним озброєнням і технікою, всебічно підготовлених, мобільних Збройних Сил; - відповідність потенціальним загрозам; - підготовка до війни у мирний час; 	<ul style="list-style-type: none"> - наукове обґрунтування структури; - постійна бойова і мобілізаційна готовність; - поєднання єдиноначальності і колегіальності у розробленні найбільш важливих рішень; - першочергове значення військової дисципліни; - побудова військових організацій відповідно до завдань можливої війни; - вчити війська тому, що

Воєнна організація держави – сукупність органів державної влади, військових формувань, утворених відповідно до законів України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем з боку суспільства і безпосередньо спрямована на захист національних інтересів України від зовнішніх загроз.

(ст.1 Закону України „Про основи національної безпеки”)

Воєнна організація держави – охоплена єдиним керівництвом система органів державної влади, органів місцевого самоврядування, військових формувань, правоохоронних органів та інших органів, створених відповідно до Законів України, діяльність яких спрямована на захист національних інтересів у воєнній сфері.

(із проекту Концепції державної програми розвитку Воєнної організації держави”)

СКЛАДОВІ ВОЄННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВИ

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, які беруть участь в підготовці держави до оборони, управлінні та забезпеченні заходів, що здійснюються в особливий період

Збройні Сили

Внутрішні війська МВС

Державна прикордонна служба

Служба безпеки

Державний департамент з виконання покарань

Управління державної охорони

Служба зовнішньої розвідки

Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації

Державна спеціальна служба транспорту Міністерства та зв'язку

Органи та підрозділи цивільного захисту Міністерства з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи

В особливий період до Воєнної організації держави можливе включення інших органів, яким визначені бойові (мобілізаційні, спеціальні) завдання (із проекту рішень Урядової комісії).

Військове формування – створена відповідно до законодавства України сукупність військових об'єднань, з'єднань і частин та органів управління ними, які комплектуються військовослужбовцями і призначені для оборони України, захисту її суверенітету, державної незалежності і національних інтересів, територіальної цілісності і недоторканості у разі збройної агресії, збройного конфлікту чи загрози нападу шляхом безпосереднього ведення воєнних (бойових) дій.

(ст.1 Закону України „Про оборону”)

Правове закріплення основ військового будівництва.

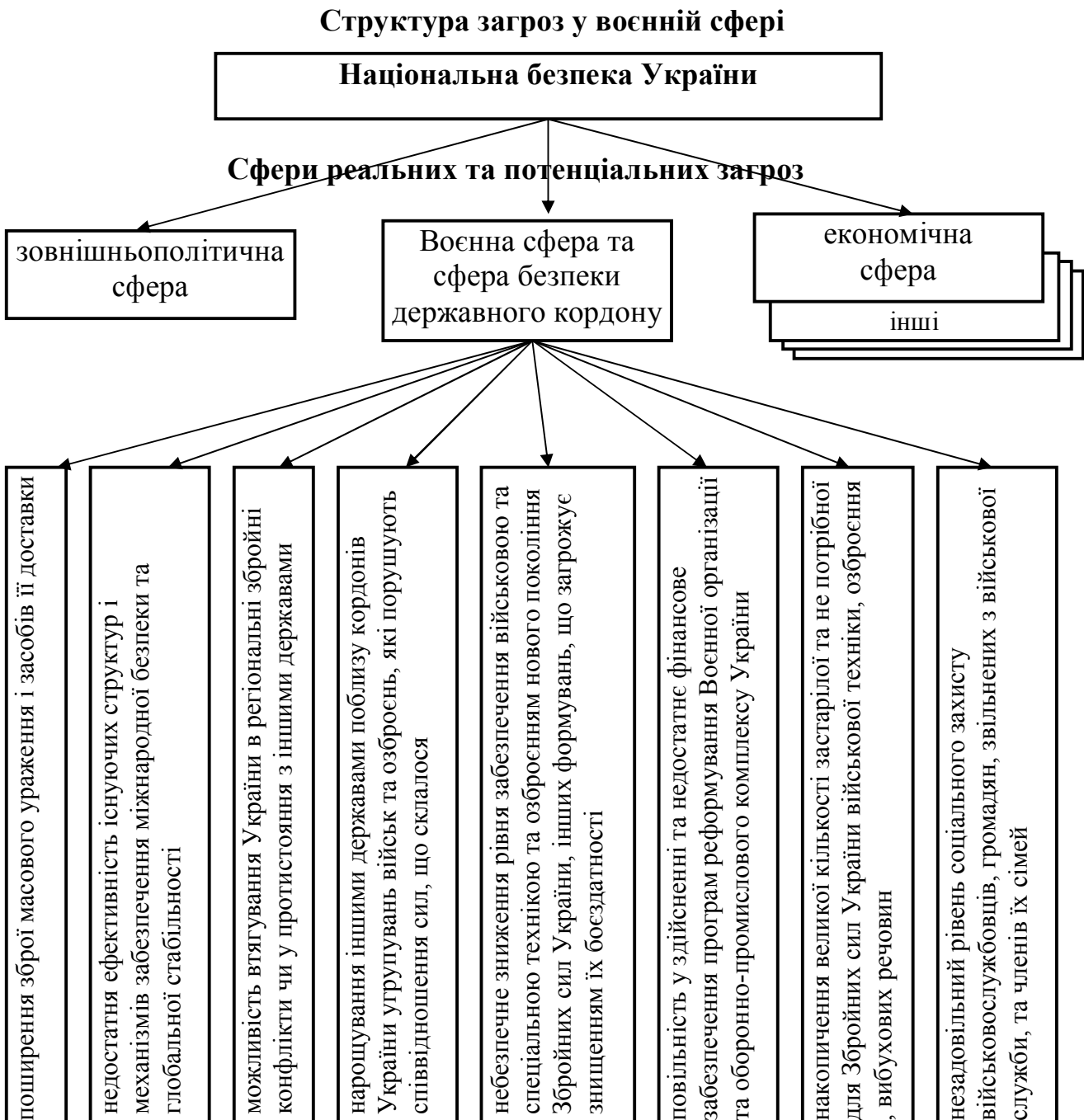
1. Конституція України (ст. 17)
2. Закон України „Про основи національної безпеки України”
3. Закон України „Про демократичний цивільний контроль над воєнною організацією і правоохоронними органами держави”
4. Закон України ”Про оборону України”
5. Закон України „Про військовий обов’язок і військову службу”
6. Закон України „При Збройні Сили України”

7. Закон України „Про службу безпеки України”
8. Закон України „Про Державну прикордонну службу України”
9. Закон України „Про внутрішні війська МВС України”
10. Закон України „Про розвідувальні органи України”
11. Закон України „Про чисельність Збройних Сил України на період ...”
12. Закон України „Про організацію оборонного планування”
13. Закон України „Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей”
14. Закон України „Про правовий режим майна у Збройних Силах України”
15. Державна програма реформування та розвитку Збройних Сил України.
16. Закон України „Про правовий режим воєнного стану”
17. „Про стратегію національної безпеки України”;
18. „Про державну програму реформування та розвитку ЗС України на 2006-2011 р.”
19. „Про воєнну Доктрину України”

Тема 3: Правові основи організації оборони, державного керівництва і управління військовими формуваннями України.

Учбові питання:

1. Загрози національній безпеці у воєнній сфері.
2. Органи, що здійснюють керівництво військовими формуваннями та їх повноваження.
3. Військове управління та повноваження органів, що його здійснюють.
4. Структура державного оборонного планування.

Оборона України – система політичних, економічних, соціальних, воєнних, науково – технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави, щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту.

(ст.1 Закону України „Про оборону”)

Захист суверенітету і територіальної цілісності є найважливішими функціями держави.

(ст.17 Конституції України)

Формування і проведення воєнної політики, законодавче регулювання питань сфери оборони та військового будівництва здійснюється виключно Верховною Радою України.

(ст. 4 ЗУ “Про оборону України”)

Повноваження органів, що здійснюють керівництво військовими формуваннями

Верховна Рада України

- оголошує за поданням Президента стану війни і укладає мир;
- схвалює рішення Президента про використання ЗСУ у разі збройної агресії проти України;
- затверджує загальну структуру, чисельність, визначає функції ЗСУ, СБУ та інших військових формувань, МВС;
- схвалює рішення про надання військової допомоги іншим державам, про направлення підрозділів ЗСУ до іншої держави чи допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України;
- затверджує протягом двох днів з моменту звернення Президенту України указів про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, про загальну або часткову мобілізацію;
- та ін.
(ст. 85 Конституції України)

РНБО

координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері оборони в межах повноважень, визначених КУ та ЗУ "Про Раду національної безпеки і оборони України"

Президент України

- є Верховним Головнокомандувачем ЗС України;
- призначає на посади та звільняє з посад вище командування ЗС України, інших військових формувань;
- забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави;
- здійснює керівництво у сфері національної безпеки та оборони держави;
- приймає рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану;
- та ін.
(ст. 106 Конституції України)

Рада Міністрів АР Крим та місцеві державні адміністрації

- забезпечують на відповідній території виконання Конституції та законів України, актів ПУ, КМ України, центральних органів виконавчої влади з питань оборони;
- законність і правопорядок, додержання прав і свобод громадян;
- виконання державних і регіональних програм соціально-економічного та культурного розвитку, програм охорони довкілля;
- підготовку і виконання відповідних обласних і районних бюджетів;
- та ін.
(ст. 119 Конституції України)

Кабінет Міністрів України

- забезпечує державний суверенітет і економічну самостійність України, здійснення внутрішньої та зовнішньої політики держави, виконання Конституції і законів України, актів Президента України;
- вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина;
- забезпечує проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики, політики у сферах праці й зайнятості населення, соціального захисту, освіти, науки і культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування;
- розробляє і здійснює загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку України;
- здійснює заходи щодо забезпечення обороноздатності і національної безпеки України, громадського порядку, боротьби зі злочинністю;
- та ін.
(ст. 116 Конституції України)

Військове управління – державна виконавчо-розпорядча діяльність, яка здійснюється у відповідності з чинним законодавством, військовими органами для практичного виконання завдань, організації їхнього повсякденного життя, побуту та діяльності.

Особливості військового управління:

- централізація;
- повна єдиноначальність;
- підвищена юридична відповідальність за неналежне виконання обов'язків.

***Повноваження органів, що здійснюють безпосереднє
військове управління***

Міністерство
оборони
України

- бере участь у формуванні та реалізації державної політики з питань оборони і військового будівництва, підготовці проектів Концепції нац. безпеки України, воєнної доктрини України, законодавчих та інших нормативних актів у сфері оборони, забезпечує їх виконання в ЗС України, у встановленому порядку координує діяльність державних органів та органів місцевого самоврядування щодо підготовки держави до оборони;
  - забезпечує належний рівень боєздатності, укомплектованості, бойової та мобілізаційної готовності і підготовки ЗС України;
  - та ін.
- (ст. 10 ЗУ «Про Оборону України»)

Генеральний штаб
ЗС
України

- прогнозує тенденції розвитку форм і способів воєнних дій та засобів збройної боротьби, бере участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері оборони, стратегії воєнної безпеки, обґрунтовує напрями розвитку ЗС України;
  - здійснює стратегічне планування застосування ЗС України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, та правоохоронних органів для охорони держави;
  - бере участь у створенні та контролює стан системи управління державою в особливий період;
  - та ін.
- (ст. 11 ЗУ «Про Оборону України»)

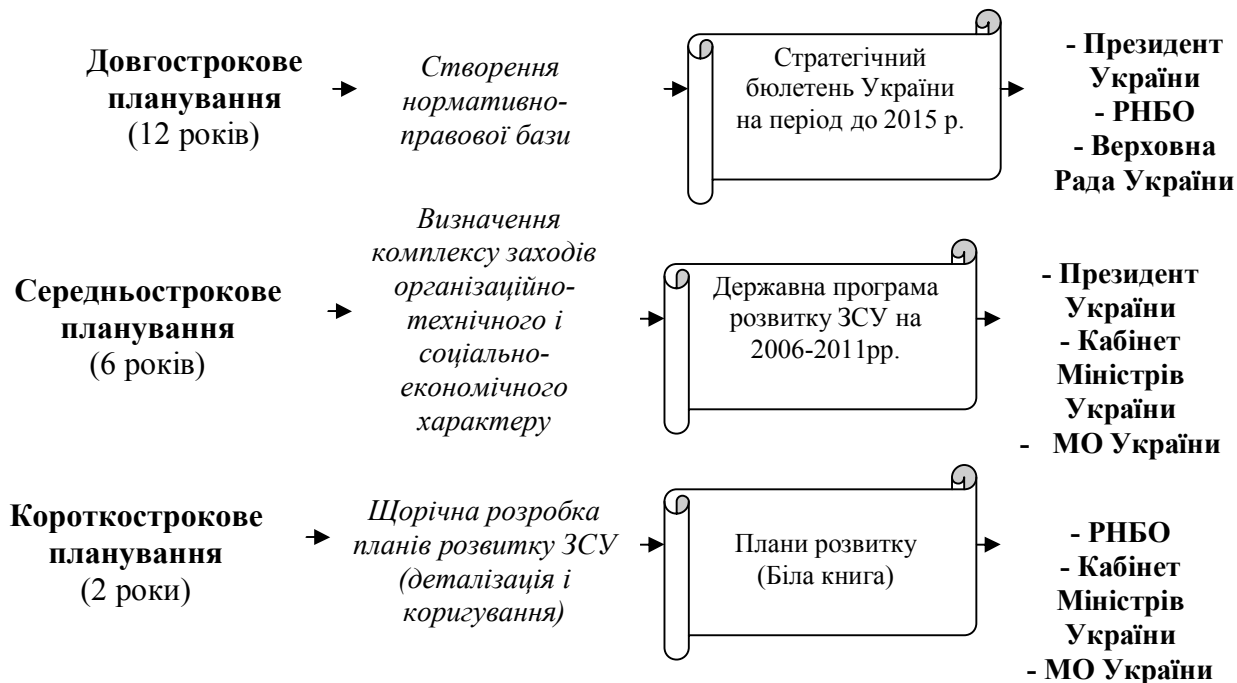
Органи
управління інших
військових
формувань

- узгоджує з ГШ ЗС України їх програми розвитку в частині, що стосується оборони держави, а також плани підготовки їх органів управління, з'єднань і частин, призначених для підпорядкування органам в/управління в особливий період;
- здійснює під керівництвом ГШ ЗС України планування застосування органів управління, з'єднань і частин призначених для підпорядкування органам в/управління в особливий період та виконання завдань територіальної оборони, надають ГШ ЗС України необхідну для цієї роботи інформацію;
- та ін. (ст. 12 ЗУ «Про Оборону України»)

За тими чи іншими ознаками до військових формувань можна віднести:

1. Збройні сили України.
2. Внутрішні війська МВС України.
3. Державну Прикордонну службу України.
4. Службу безпеки України.
5. Службу зовнішньої розвідки України.
6. Державну спеціальну службу транспорту України.
7. Управління державної охорони України.

Структура державного оборонного планування.

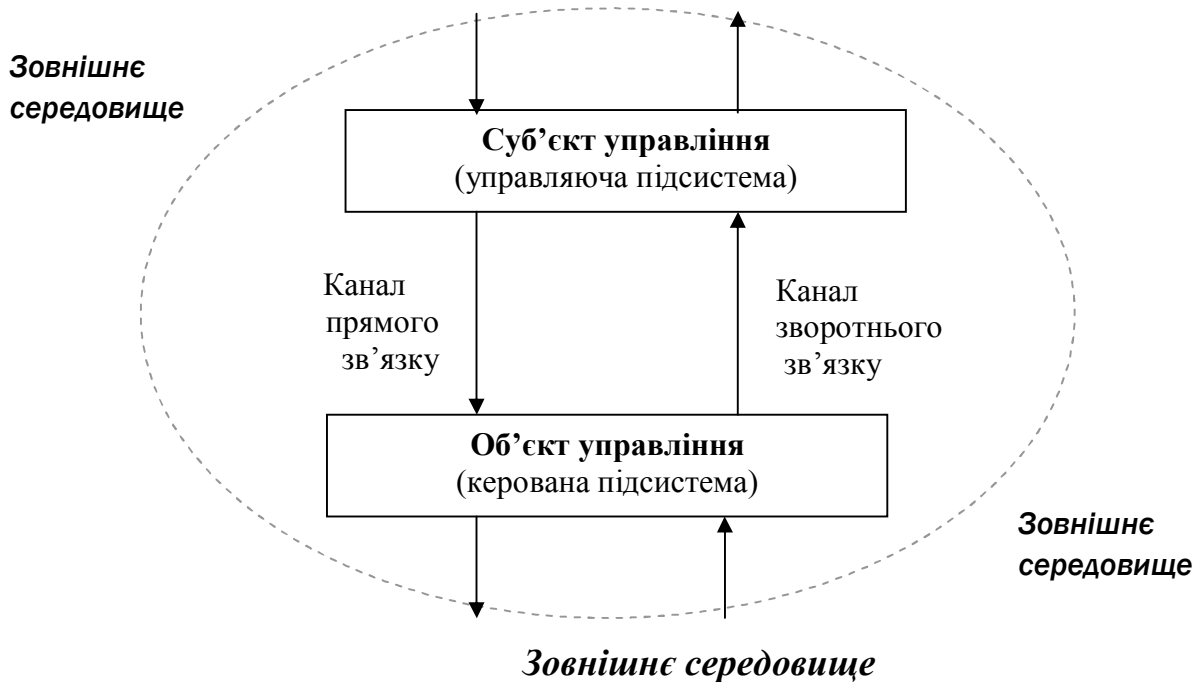
Тема 4: Акти органів військового управління і військового командування

Учбові питання:

1. Управління та його види.
2. Військове управління, організація і принципи.
3. Акти військового управління та класифікація.

Управління - процес цілеспрямованої дії управляючої підсистеми чи суб'єкта управління на керовану систему або об'єкт управління з метою забезпечити його ефективне функціонування чи розвиток.

Принципова (елементарна) схема системи управління

Види
системи
управління

Соціальні
Біологічні
Технічні
Комбіновані

Соціальне управління – свідомий вплив людей на суспільну систему та різні її ланки з метою забезпечення їх необхідними умовами життєдіяльності.

*Види
соціального
управління*

- Державне
- Громадське
- Сімейне
- Місцеве

Військове управління - державна виконавчо-розпорядча діяльність, що здійснюється у відповідності з чинним законодавством військовими органами для

практичного виконання завдань Збройними Силами України та іншими військовими формуваннями, організації їх повсякденної життєдіяльності та побуту.

Органи військового управління – Міністерство оборони України, інші центральні органи виконавчої влади, що здійснюють керівництво військовими формуваннями, утвореними відповідно до законів України, Генеральний штаб Збройних Сил України, інші штаби, командування, управління, постійні чи тимчасово утворені органи у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, призначені для виконання функцій з управління, в межах їх компетенції, військами (силами), об'єднаннями, з'єднаннями, військовими частинами, військовими навчальними закладами, установами та організаціями, які належать до сфери управління зазначених центральних органів виконавчої влади, а також військові комісаріати, що забезпечують виконання законодавства з питань загального військового обов'язку і військової служби, мобілізаційної підготовки та мобілізації.(ст. 1 ЗУ „про Оборону України”)

Принципи військового управління

- 🔔 **централізація**
- 🔔 **повна єдиноначальність**
- 🔔 **військова дисципліна**

СХЕМА ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ

Акт військового управління - виданий в межах компетенції органу військового управління, в установленій формі документ, спрямований на регулювання відносин в сфері життя, побуту та діяльності і військових формувань.

Акти військового управління діють в специфічній військовій сфері державного управління і поруч із загальними для всіх актів державного управління ознаками мають свої особливості

- в їх змісті (організація військових відносин зі всією їх специфікою);

- в суб'єктах, які уповноважені видавати і зобов'язані виконувати акти військового управління (органи військового управління, військові посадові особи, військовослужбовці);
- в їх обов'язковій беззаперечності для військовослужбовців;
- в підвищеній відповідальності військовослужбовців, в порівнянні з аналогічною відповідальністю осіб, що знаходяться на цивільній державній службі, за невиконання чи порушення акти військового управління (наприклад кримінальна відповідальність за невиконання наказу), що характерно лише для військового законодавства.

Акти військового управління	зобов'язуючі
	уповноважуючі

Ознаки актів військового управління:

- **підзаконність**
- **авторитарність** - обов'язковість для всіх на кого вони поширюються, незалежно від того, чи є вони виконавцями приписів акта підлеглими працівниками органу, який видав акт, чи вони не є такими)
- **імперативність** – обов'язковість для виконання незалежно від згоди виконавців.

Наказ - обов'язкове для виконання усне або письмове повеління начальника підлеглим, що вимагає виконання певного завдання, дотримання тих чи інших правил або порядку, положення, що встановлюється.

Правом видання письмових наказів користуються: командири військових частин і з'єднань, начальники установ і навчальних учбових закладів, начальники гарнізонів і вище.

Статути військові – офіційні нормативно-правові документи, які регламентують поведінку і діяльність військовослужбовців, життя, побут, несення служби у Збройних Силах, підготовку особового складу підрозділів, частин та з'єднань, і визначають основи їх бойових дій. В них концентрується узагальнений бойовий досвід, досвід різних навчань, які проводяться в мирний час, досягнення військово-теоретичної думки. Статути військові поділяються на бойові та загальновійськові.

Директива – письмовий бойовий або службовий документ, такий як розпорядження, містить керівні вказівки щодо підготовки та ведення бойових дій, постачання, навчання, штатної організації та іншим питанням життя і діяльності військ (сил). В директиві викладають мету заходів, що проводяться, завдання, порядок і терміни їх виконання. Директиви можуть бути: оперативні, організаційно-мобілізаційні, з бойової і оперативної підготовки, з тилу та ін.

Настанова - систематизований звід правил діяльності окремих органів військового управління чи правил користування бойовою зброєю, військовою технікою і їх застосування (наприклад, настанови по використанню видів зброї та інші).

Інструкція (військ.) – відомчий документ, що регламентує яку-небудь

сторону діяльності військ (сил) або містить докладні вказівки з питань використання і застосування засобів боротьби.

Припис - письмове розпорядження, складене по певній формі.

Положення – звіт нормативних приписів, який визначає організаційні принципи будівництва, організаційну структуру, місце і роль органів (військ, служб), основні завдання і напрями діяльності, порядок підпорядкування і конкретні обов'язки.

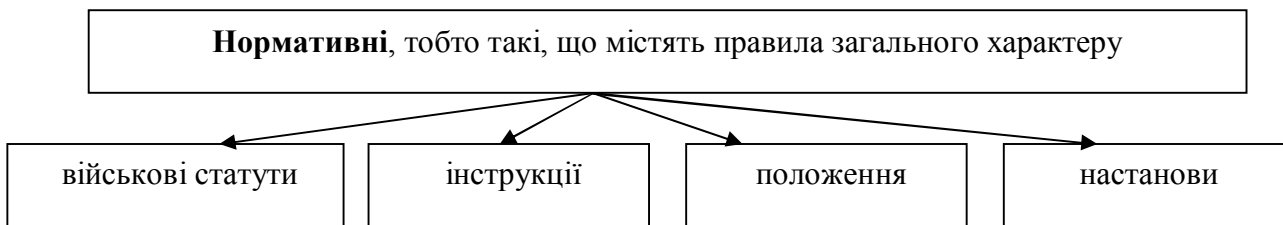
Розпорядження – форма доведення начальником завдань до підлеглих із часткових питань – наказ, що стосується окремих військовослужбовців (виконавців), а не всієї військової частини (підрозділу) або наказ, що віддає начальник штабу від імені командира.

В розпорядженні міститься формула: "Командир (начальник) наказав".

За юридичними властивостями **акти військового управління діляться на**

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ
ІНДИВІДУАЛЬНІ

Нормативно-правовий – офіційний письмовий документ, прийнятий уповноваженим на це суб'єктом нормотворення, у визначеній законодавством формі, та встановленою законодавством процедурою, спрямований на регулювання суспільних відносин, що містить норми права, має не персоніфікований характер і розрахований на неодноразове застосування.

Індивідуальні акти військового управління не містять правил загального характеру і призначені для регулювання конкретних питань, окремих випадків в житті військ.

Класифікація актів військового управління по органах, що видають акти, проводиться згідно з системою органів військового управління.

По правозобов'язаним суб'єктам акти військового управління поділяються на такі групи:

- ▶ акти, звернені до військових органів (військових посадових осіб)
- ▶ акти, звернені до окремих військовослужбовців чи до категорій особового складу
- ▶ акти звернені до військовозобов'язаних запасу і призовників
- ▶ акти, звернені до невійськових державних органів, громадських організацій і до цивільних осіб

За характером питань, які регулюють акти військового управління, можуть бути розділені на акти:

- ▶ управління бойовими діями військ
- ▶ управління бойовою підготовкою особового складу
- ▶ з організації служби військ
- ▶ з матеріально-технічного забезпечення військ

► з приводу проходження військової служби

Тема 5: Військові формування України. Законодавчі повноваження, правова база, організаційна структура.

Учбові питання:
1. Військові формування та їх ознаки.
2. Збройні Сили України.
3. Внутрішні війська МВС України.
4. Державна прикордонна служба.
5. Служба безпеки України.
6. Служба зовнішньої розвідки.
7. Державна спеціальна служба транспорту.

Військове формування – створена відповідно до законодавства України сукупність військових об'єднань, з'єднань і частин та органів управління ними, які комплектуються військовослужбовцями і призначені для оборони України, захисту її суверенітету, державної незалежності і національних інтересів, територіальної цілісності і недоторканності у разі збройної агресії, збройного конфлікту чи загрози нападу шляхом безпосереднього ведення воєнних (бойових) дій.

Ст.1 ЗУ „Про оборону України”

Ознаки військового формування створені відповідно до законів України:

- комплектуються військовослужбовцями;
- беруть участь в оборонному захисті суверенітету і цілісності держави шляхом безпосереднього ведення воєнних(бойових) дій;
- на особовий склад поширюється соціальний і правовий захист, умови пенсійного забезпечення, встановлені законом для військовослужбовців (рішення Конституційного Суду України від 06.07.1998 № 10-рп)

Збройні Сили України.

Правова база:

- ЗУ „Про оборону”
- ЗУ „Про Збройні Сили України”

„Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України”

частина 2 статті 17 Конституції України

Збройні Сили України – це військове формування, на яке відповідно до Конституції України покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності.

Ст.1 ЗУ „Про Збройні Сили України”

Відповідно до ст. 1 ЗУ „Про Збройні Сили України”

Збройні Сили України забезпечують стримування збройної агресії проти України, охорону повітряного простору держави та підводного простору у межах територіального моря України.

Збройні Сили України мають таку структуру:

Генеральний штаб ЗС України – основний орган військового управління

Види ЗС України: Сухопутні війська, Повітряні Сили, Військово-Морські Сили Об'єднання, з'єднання, військові частини, військові навчальні заклади, установи та організації, що не належать до видів ЗС України.

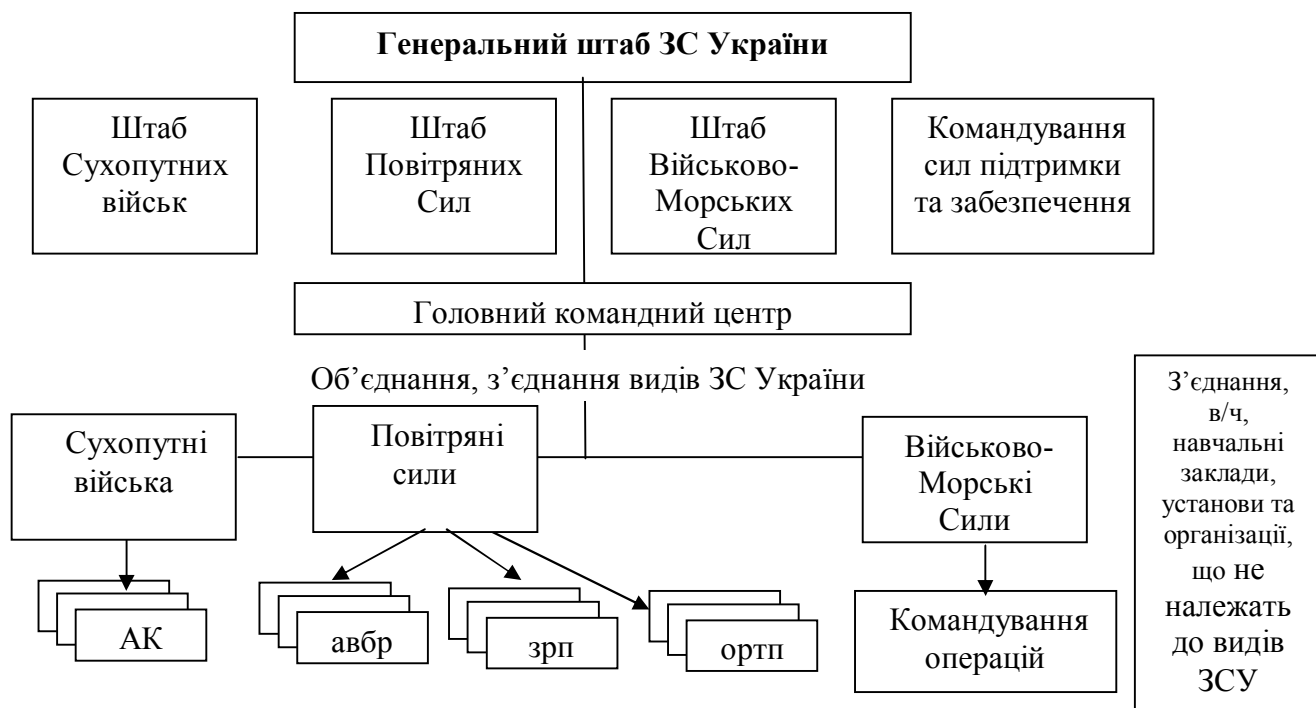
Безпосереднє керівництво Збройними Силами у мирний та воєнний час здійснює Головнокомандувач Збройних Сил України. Головнокомандувачем за посадою є Міністр оборони України, якщо він військовослужбовець, а у разі, коли Міністром оборони України призначається цивільна особа – начальник Генерального штабу ЗСУ.

Особовий склад ЗСУ складається з військовослужбовців і працівників ЗСУ (цивільних осіб), які є громадянами України.

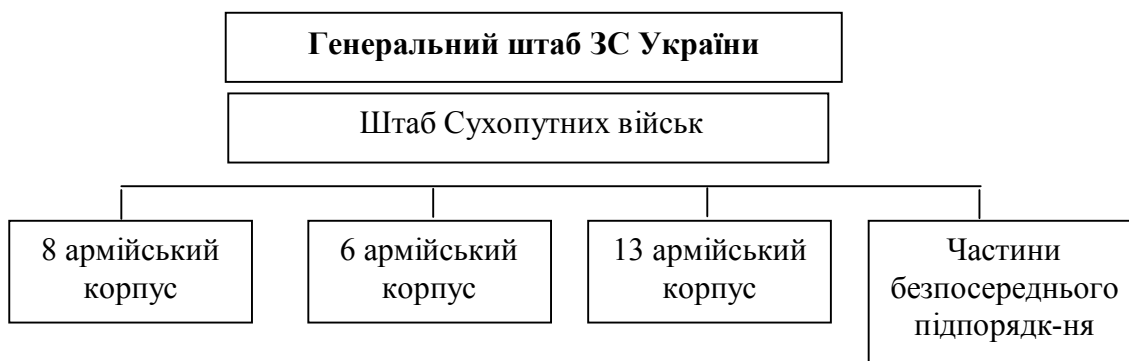
Загальна чисельність Збройних Сил України затверджується Верховною Радою України за поданням Президента України (на кінець 2007 року – 200 тис. осіб) Планується на кінець 2010 року – 143 тис. Осіб.

Збройні Сили України є стрижнем Воєнної організації України. Всі інші елементи Воєнної організації виконують хоча і важливі, але забезпечувальні функції.

Перспективна структура ЗС України

Перспективна структура Сухопутних військ

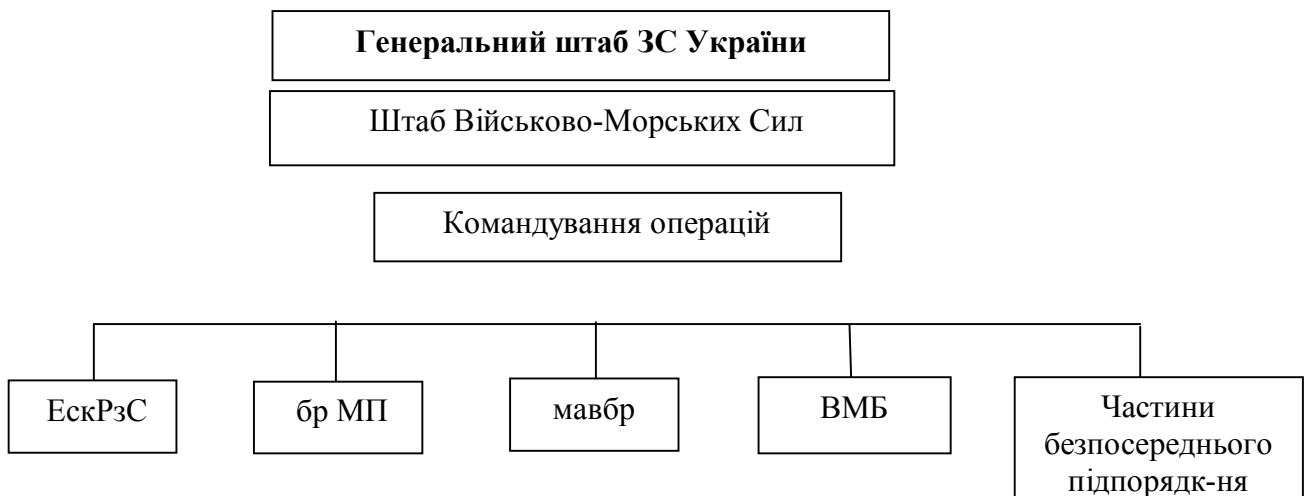
Всього: три штаби армійських корпусів, десять бойових бригад, в т.ч. дві легких, п'ять механізованих, дві аеромобільні та одна танкова, три артилерійські бригади і достатня кількість підрозділів забезпечення.

Перспективна структура Повітряних Сил

Всього: шість авіаційних бригад (дві винищувальні, одна бомбардувально-розвідувальна, одна штурмова, дві транспортні), п'ять зенітно-ракетних полків, чотири радіотехнічні полки.

Перспективна структура Військово-Морських Сил

Всього: штаб ескадри різнорідних сил, дві бригади надводних кораблів, бригада морської піхоти, морська авіаційна бригада, дві військово-морські бази, частини підтримки і забезпечення.

Внутрішні війська МВС України.

Правова база:

- ЗУ „Внутрішні війська МВС України”
- ЗУ „Про загальну структуру і чисельність МВС України”

Відповідно до ст. 1 ЗУ „Про внутрішні війська МВС України” основними завданнями внутрішніх військ є:

☉ охорона та оборона важливих державних об'єктів, об'єктів матеріально-технічного та військового забезпечення МВС

- ⊕ супроводження спеціальних вантажів
- ⊕ здійснення пропускового режиму на об'єктах, що охороняються
- ⊕ конвоювання заарештованих і засуджених
- ⊕ охорона підсудних під час судового процесу
- ⊕ переслідування і затримання заарештованих і засуджених осіб, які втекли з-під варти
- ⊕ участь у охороні громадського порядку та боротьбі із злочинністю
- ⊕ участь у ліквідації наслідків на об'єктах, що охороняються

Особовий склад внутрішніх військ складається із військовослужбовців та осіб, які не атестовані і працюють за трудовим договором. Військовослужбовці внутрішніх військ приймають Військову присягу, мають єдині для Збройних Сил військові звання і знаки розрізнення.

Чисельність внутрішніх військ, відповідно до ЗУ „Про загальну структуру і чисельність Міністерства внутрішніх справ України” складає 33300.

Державна Прикордонна служба.

Правова база:

- ЗУ „Про Державну Прикордонну службу”
- Указ Президента України "Про концепцію реформування ДПС"

Відповідно до ст.6 ЗУ „Про Державну Прикордонну службу”

Державна прикордонна служба України (далі - ДПС України) є **правоохоронним органом спеціального призначення.**

На ДПС покладаються завдання щодо забезпечення недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) зоні.

Основними функціями ДПС є:

☐ охорона державного кордону України на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах з метою недопущення незаконної зміни проходження його лінії, забезпечення дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму;

☐ здійснення в установленому порядку прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України осіб, транспортних засобів, вантажів та іншого майна, а також виявлення і припинення випадків незаконного їх переміщення;

☐ охорона суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні та контроль за реалізацією прав і виконання зобов'язань у цій зоні інших держав, українських та іноземних юридичних і фізичних осіб, міжнародних організацій;

☐ ведення розвідувальної, інформаційно-аналітичної та оперативно-розшукової діяльності в інтересах забезпечення захисту державного кордону України згідно із законами України „Про розвідувальні органи України” та „Про оперативно-розшукову діяльність”;

☐ участь у боротьбі з організованою злочинністю та протидія незаконній міграції на державному кордоні України та в межах контрольованих прикордонних районів;

☐ участь у здійсненні державної охорони місць постійного і тимчасового перебування Президента України та посадових осіб, визначених у ЗУ „Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб”;

☐ охорона закордонних дипломатичних установ України;

☐ координація діяльності військових формувань та відповідних правоохоронних органів, пов'язаної із захистом державного кордону України, а також діяльності державних органів, що здійснюють різні види контролю при перетинанні державного кордону України або беруть участь у забезпеченні режиму державного кордону, прикордонного режиму і режиму в пунктах пропуску через державний кордон України;

Структура ДПС:

Центральний орган управління ДПС
Адміністрація ДПСУ

Регіональні органи управління

Північне
регіональне
управління
м. Житомир

Західне
регіональне
управління
м. Львів

Східне
регіональне
управління
м. Харків

Азово-
Чорноморське
регіональне
управління
м. Сімферополь

Південне
регіональне
управління
м. Одеса

Органи охорони державного кордону

Прикордонні
загони

Мобільний
прикордонний
загін

ОКПП"Київ"

Окремі
авіаескадри
Львів

Загін
спеціального
призначення

Морська охорона

Загони Морської охорони

Дивізіон кораблів і катерів
спеціального призначення

Загальна чисельність ДПС України становить 50 000 осіб, у тому числі 42000 військовослужбовців.

Служба безпеки України.

Правова база:

- ЗУ „Службу безпеки України”

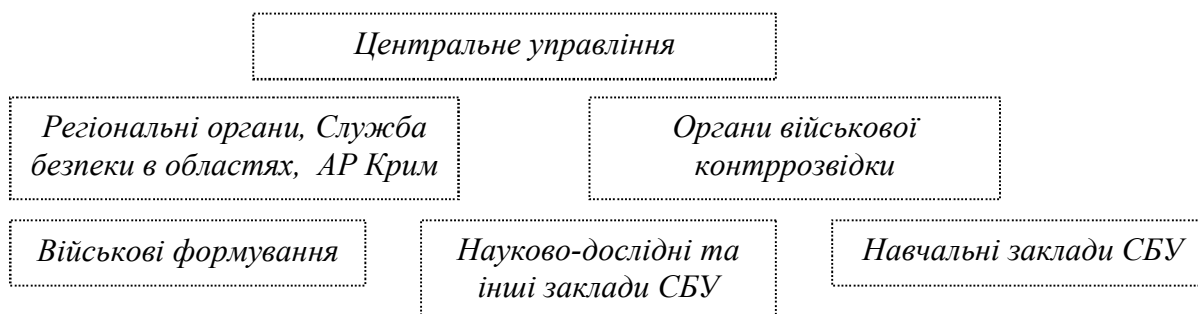
Служба безпеки України (далі – СБУ) – державний правоохоронний орган спеціального призначення, який забезпечує державну безпеку України, підпорядкована Президенту України і підконтрольна Верховній Раді України.

Ст. 1 ЗУ „Про Службу безпеки України” від 25.03.1992

На СБУ покладається в межах визначеної законодавством компетенції:

- ⊕ захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій;
- ⊕ забезпечення охорони державної таємниці
- ⊕ попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів проти миру і безпеки у сфері управління і економіки та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України.

Систему СБУ складають

Організаційна структура СБУ визначається Президентом України.

Кількісний склад співробітників визначається Президентом України за поданням Голови СБУ, виходячи з потреб надійного захисту державної безпеки України, в межах встановленого бюджету.

Кадри СБУ складають:

- ✧ співробітники-військовослужбовці;
- ✧ працівники, які уклали трудовий договір із СБУ;
- ✧ військовослужбовці строкової служби

Загальна чисельність 35 тис. осіб.

Державна спеціальна служба транспорту.

Правова база:

- ЗУ „Про Державну спеціальну службу транспорту”

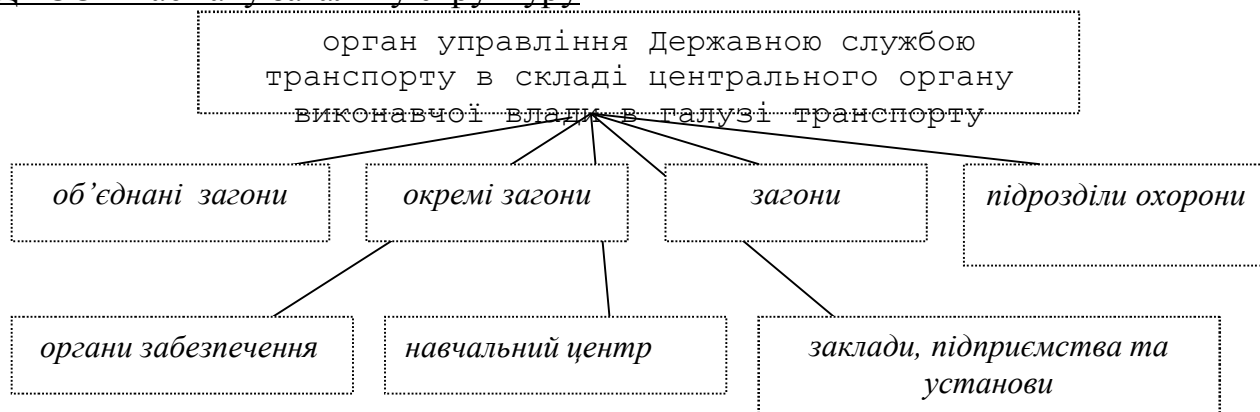
Державна спеціальна служба транспорту (далі – ДПССТ) є спеціалізованим державним органом транспорту у складі центрального органу виконавчої влади в галузі транспорту, призначеним для забезпечення стійкого функціонування транспорту в мирний час та в умовах воєнного і надзвичайного стану.

Ст. 1 ЗУ „Про Державну спеціальну службу транспорту” від 05.02.2004

Основними завданнями ДПССТ є:

- ⊕ технічне прикриття, відбудова, встановлення загороджень на об’єктах національної транспортної системи України з метою забезпечення діяльності ЗС України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України;
- ⊕ будівництво та ремонт у мирний час і в умовах воєнного стану нових та підвищення строку експлуатації і пропускнує спроможності діючих об’єктів національної транспортної системи;
- ⊕ відбудова транспортних комунікацій, порушених унаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, аварій і катастроф;
- ⊕ охорона об’єктів національної транспортної системи України в мирний і в особливий період;
- ⊕ виконання інших завдань, пов’язаних із участю в обороні держави та забезпеченням ефективного функціонування національної транспортної системи України.

ДПССТ має таку загальну структуру

Загальна чисельність ДПССТ визначається обсягами виконуваних робіт та підготовки резерву навчених людських ресурсів на особливий період і **затверджуються кабінетом Міністрів України.**

Особовий склад складається із працівників і військовослужбовців. Військовослужбовці комплектуються на добровільній основі за контрактом та кадровим складом, а також за призовом.

У мирний час особовий склад Державної спеціальної служби транспорту (крім підрозділів охорони) не має права носити зброю.

Служба зовнішньої розвідки України.

Правова база:

- ЗУ „Про Службу зовнішньої розвідки України”

Служба зовнішньої розвідки України (далі - *СЗР*) є державним органом, який здійснює розвідувальну діяльність у політичній, економічній, військово-технічній, науково-технічній, інформаційній та екологічній сферах.

ст. 1 ЗУ “Про Службу зовнішньої розвідки України” від 01.12.2005

Служба зовнішньої розвідки України підпорядкована Президентові України та підконтрольна Президентові і Верховній Раді України.

До співробітників Служби як військового формування належать *військовослужбовці, службовці та працівники.*

На *СЗР* покладаються наступні завдання:

- ⊕ добування, аналітична обробка та надання розвідувальної інформації Президентові, Голові Верховної Ради, Прем’єр-міністрові України та іншим визначеним Президентом споживачам;
- ⊕ здійснення спеціальних заходів впливу, спрямованих на підтримку національних інтересів і державної політики України в економічній, політичній, військово-технічній, екологічній та інформаційній сферах, зміцнення обороноздатності, економічного і науково-технічного розвитку;
- ⊕ участь у забезпеченні безпечного функціонування установ України за кордоном, безпеки співробітників цих установ та членів їх сімей у країні перебування, а також відряджених за кордон України, які обізнані з відомостями, що становлять державну таємницю;

⊕ участь у боротьбі з тероризмом, міжнародною організованою злочинністю, незаконним обігом наркотичних засобів, незаконною торгівлею зброєю і технологією її виготовлення, незаконною міграцією;

⊕ вжиття заходів протидії зовнішнім загрозам національній безпеці України, життю, здоров'ю її громадян та об'єктам державної власності за межами України.

Загальна чисельність Служби зовнішньої розвідки України 4350 осіб, у тому числі до 4010 військовослужбовців.

Загальні структура СЗР:

Тема 6: Військовий обов'язок в Україні. Комплектування військових формувань України особовим складом.

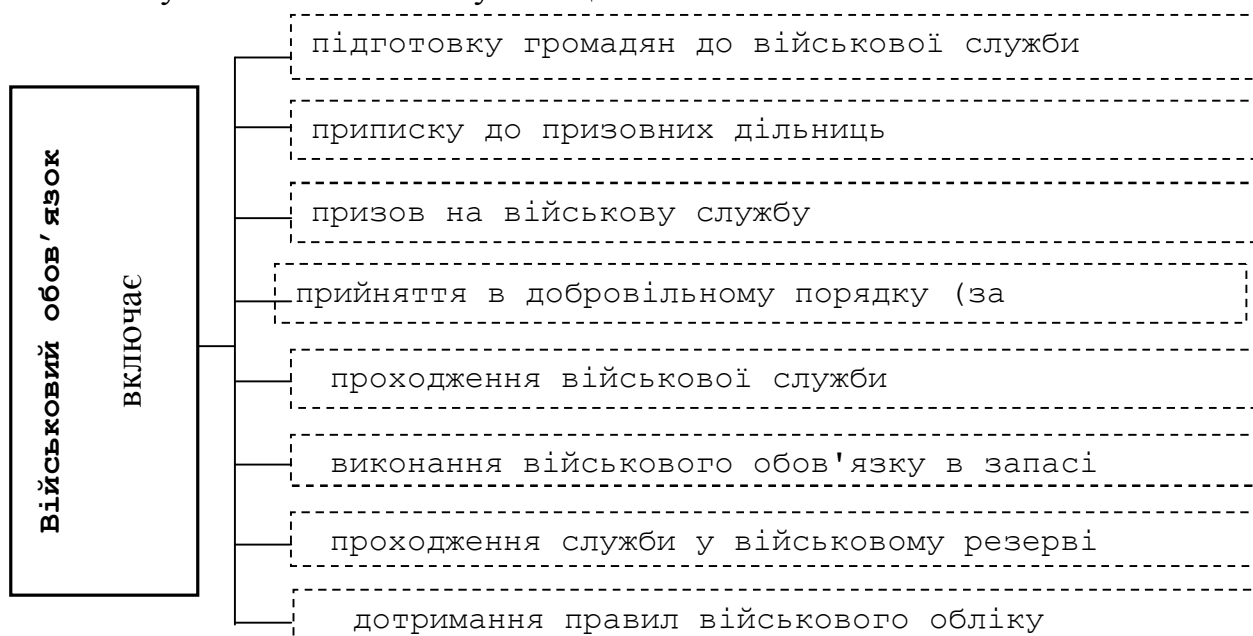
Учбові питання:

1. Військовий обов'язок: мета та складові.
2. Військова служба, види та підготовка до військової служби.
3. Відстрочки та звільнення від призову на військову службу.
4. Порядок комплектування.

Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є конституційним обов'язком громадян України, (ст. 1 Закону України „Про військовий обов'язок і військову службу" далі - Закону).

Мета військового обов'язку:

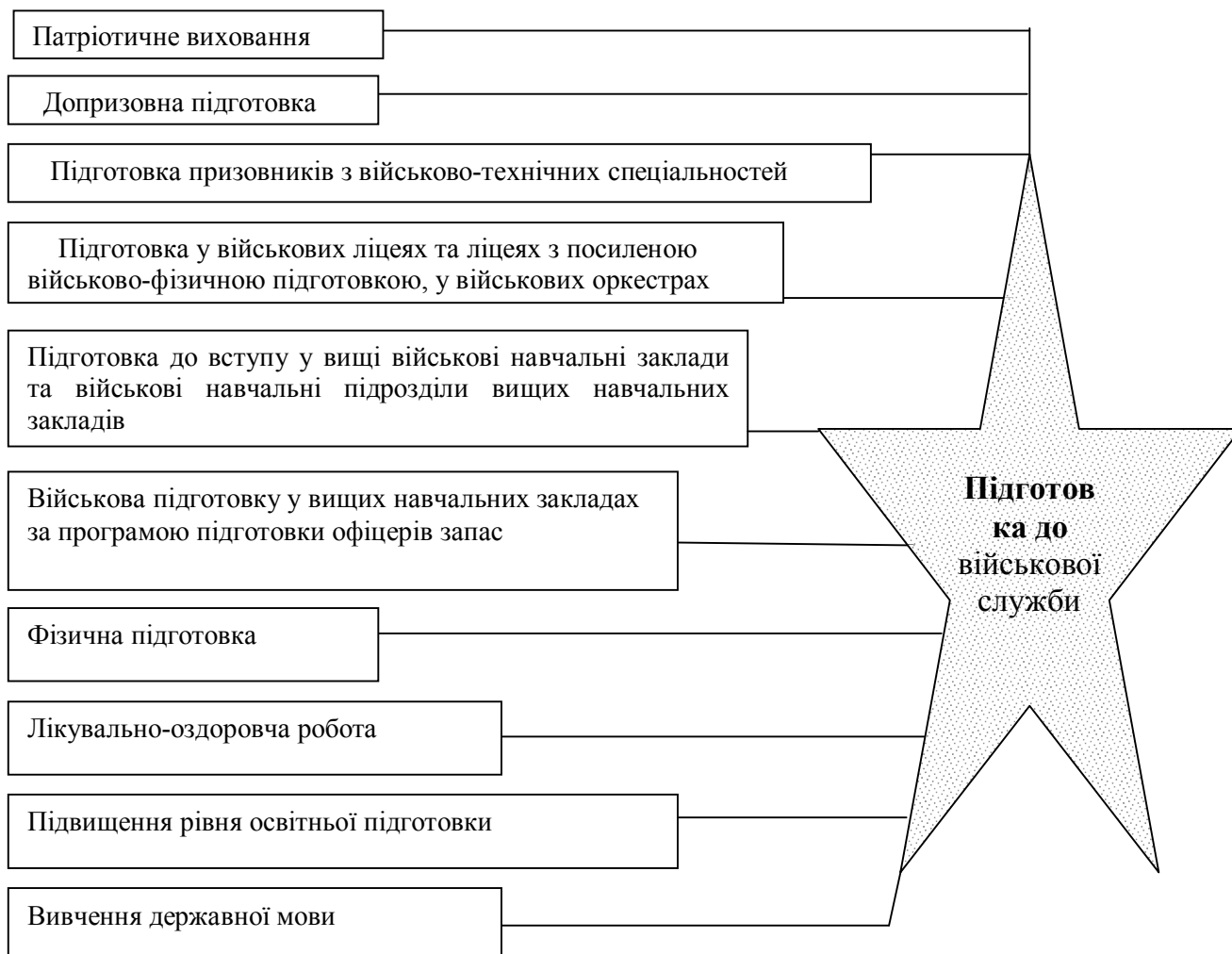
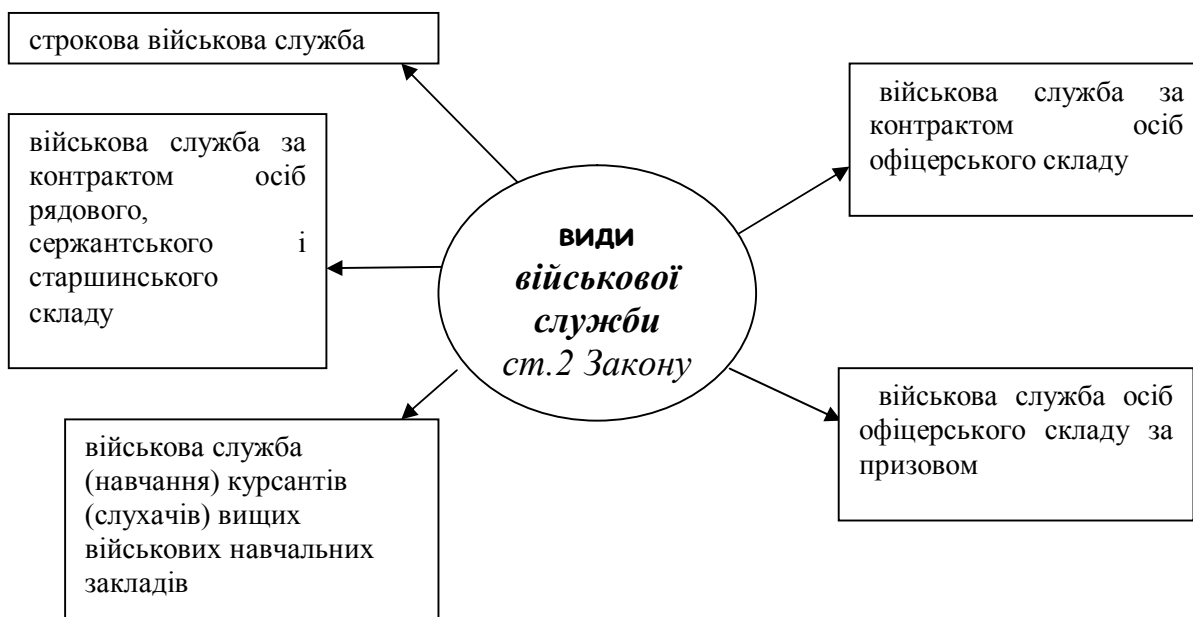
- підготовка громадян України до захисту Вітчизни;
- забезпечення особовим складом Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, посади в яких комплектуються військовослужбовцями.

Порядок та форми виконання громадянами України військового обов'язку залежать від віку, статі, стану здоров'я, сімейного положення, професії, а також, в мирній чи воєнний час громадянин виконує такий обов'язок.

Громадяни України щодо військового обов'язку поділяються на такі категорії:	Допризовники - особи, які підлягають приписці до призовних дільниць (15-17 років)
	Призовники - особи, приписані до призовних дільниць (17-18 років)
	Військовослужбовці - особи, які проходять військову службу (з 18 років)
	Військовозобов'язані - особи, які перебувають у запасі для комплектування Збройних Сил України та інших військових формувань на особливий період, а також для виконання робіт із забезпечення оборони держави (до 60 років)
	Резервісти - військовозобов'язані, які у добровільному порядку проходять у військовому резерві ЗС України та інших військових формувань (до 65 років)

Військова служба у Збройних Силах України та інших військових формуваннях є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України, пов'язаній з захистом Вітчизни (ст. 2 Закону)

Джерелом комплектування Збройних Сил України - є громадяни , які при наявності встановлених Законом умов підлягають призову (або можуть бути прийняті) на військову службу. Основним джерелом комплектування є особи чоловічої статі з 18 до 25 років. Крім того на військову службу можуть бути прийняті жінки віком від 19 до 40 років.

Збройні Сили України та інші військові формування комплектуються військовослужбовцями шляхом:

- призову громадян України на військову службу;
- прийняття громадян України на військову службу за контрактом (п.2 ст.4 Закону).

При об'яві мобілізації у воєнний час комплектування ЗС України всіма категоріями військовослужбовців, як правило проводиться призовом з запасу на військову службу необхідної кількості військовозобов'язаних та резервістів.

Відбір призовного контингенту – це комплекс, заходів здійснюється для забезпечення ЗС України особовим складом необхідної чисельності, що відповідає встановленим законом вимогам стану здоров'я та соціальної підготовки. Відбір призовного контингенту починається з приписки громадян до призовних дільниць і продовжується до часу відправлення їх у війська.

Для проведення приписки громадян до призовних дільниць щороку розпорядженням Голови районної державної адміністрації створюються комісії з питань приписки.

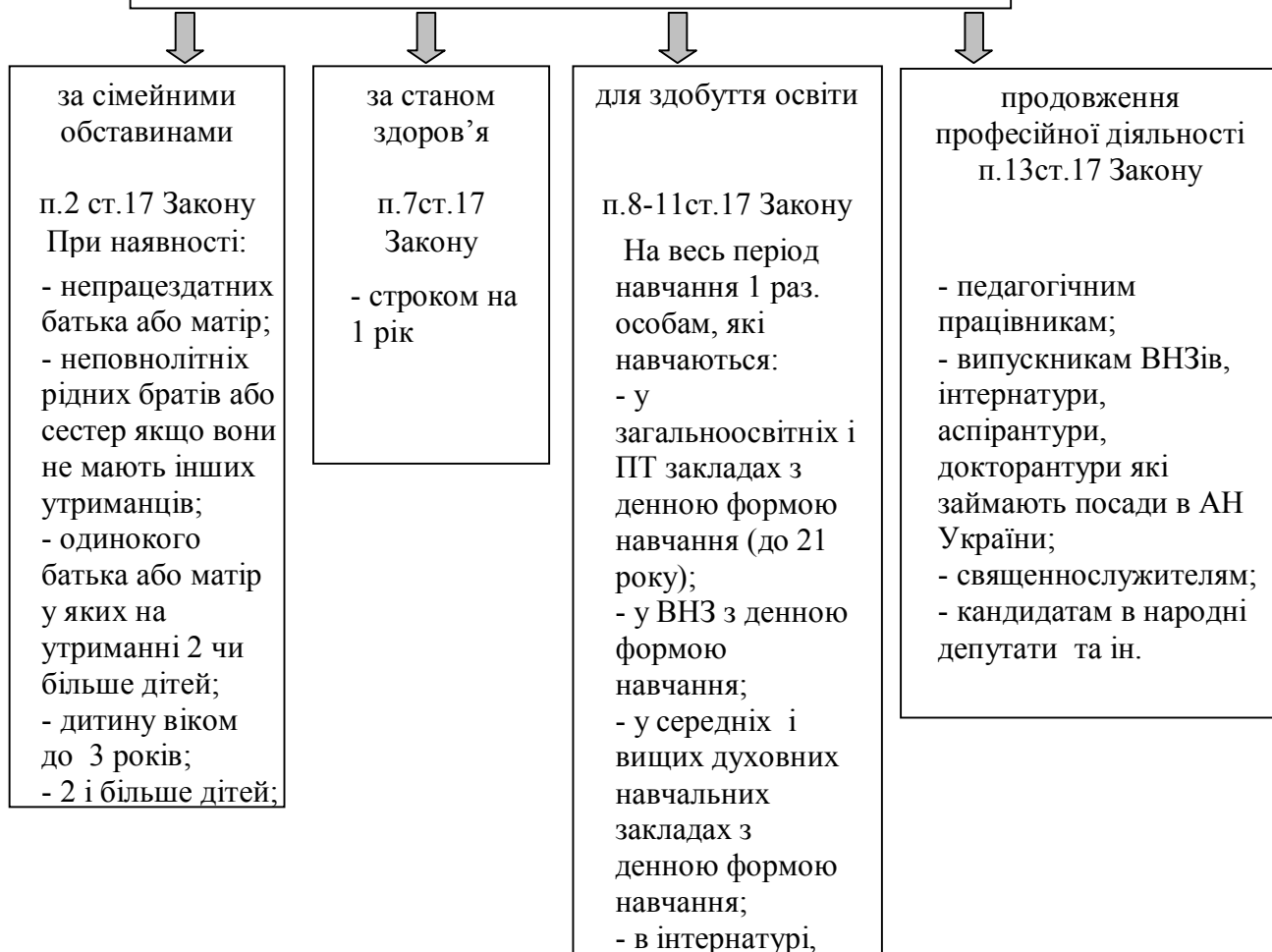
Завдання приписки (щорічно протягом січня - березня):

- взяття на військовий облік громадян чоловічої статі;
- визначення наявних призовних ресурсів;
- визначення ступеня придатності до військової служби, вивчення особистих якостей.

Приписка проводиться районним (міським) військовими комісаріатами за місцем проживання.

Для проведення призову громадян на строкову військову службу Головою районної державної адміністрації (виконавчого органу міської ради) створюються призовні комісії.

**Відстрочка від призову надається (за бажанням)
відповідно до рішення призовної комісії (ст.17 Закону)**

В мирний час від призову на строкову службу звільняються громадяни (ст.18 Закону):

- ✓ визнані за станом здоров'я непридатними до військової служби в мирний час;
- ✓ які до дня відправки на строкову військову службу досягли 25-річного віку;
- ✓ батько (мати), рідний брат чи сестра яких загинули чи померли або є інвалідами, якщо інвалідність настала під час проходження військової служби.

Призовники, які мають право на звільнення від призову на цій підставі, можуть його не використовувати;

- ✓ які пройшли військову службу в інших державах.
- ✓ які засуджені за вчинення злочину до позбавлення волі, арешту чи виправних робіт у тому числі із звільненням від відбування покарання;
- ✓ які закінчили курс навчання за програмою підготовки офіцерського складу або прапорщиків у навчальних закладах Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, інших військових формувань та мають військові або спеціальні звання.

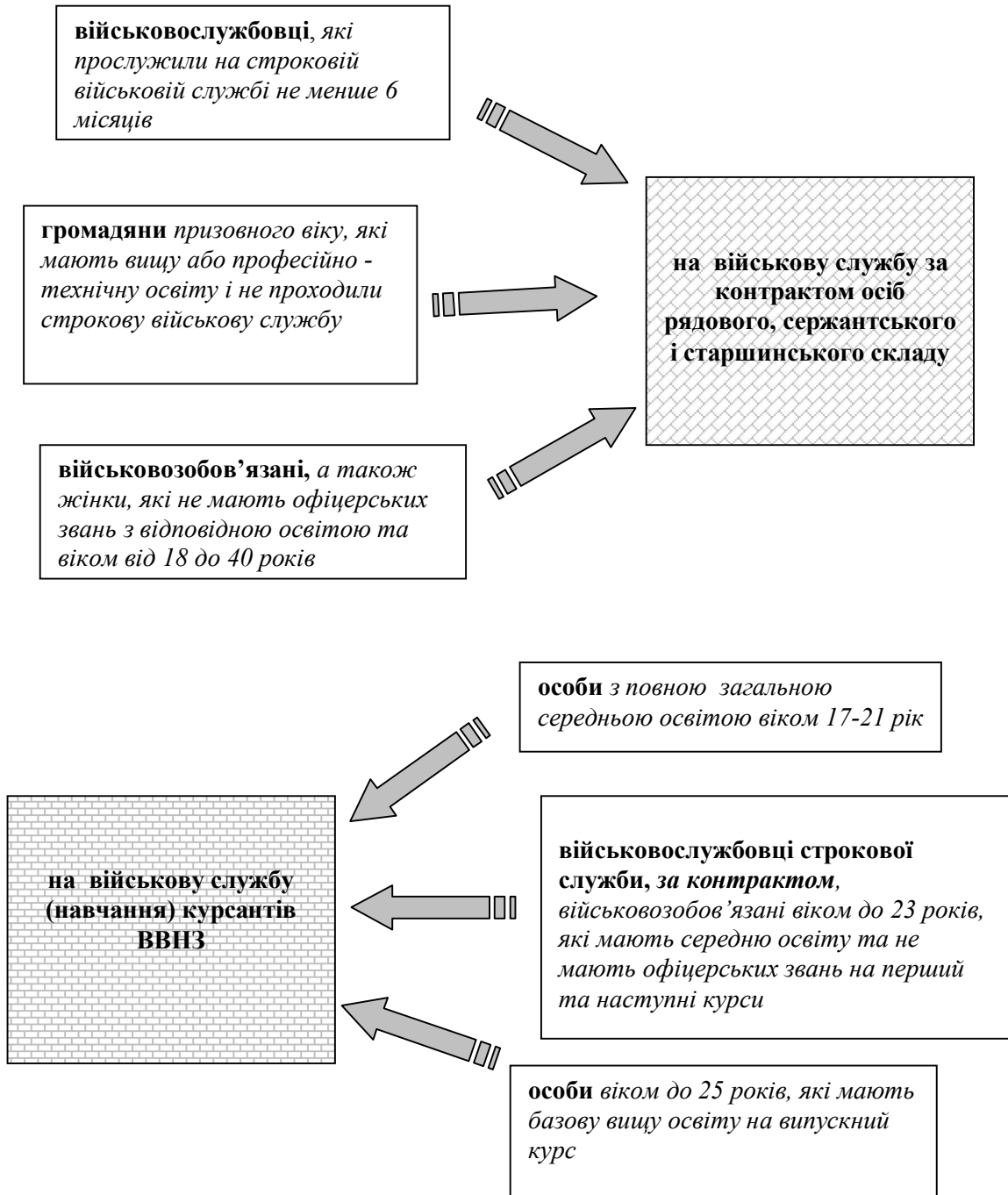
Призов громадян на строкову службу проводиться на підставі Указу Президента України.

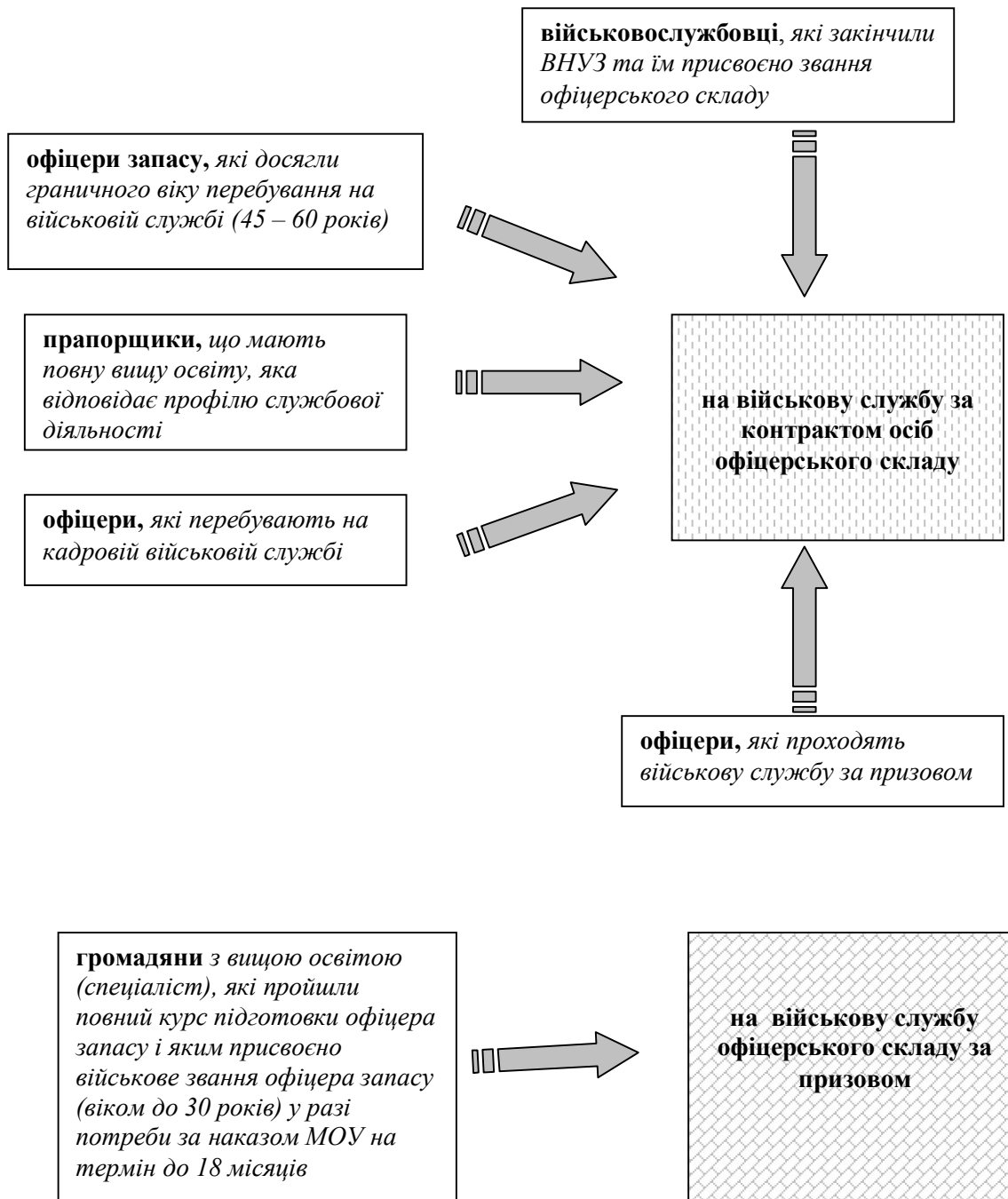
Фінансове і матеріальне забезпечення заходів, пов'язаних з виконанням загального військового обов'язку і проходженням військової служби, проводиться за рахунок державного бюджету України.

Громадянам, які призвані на строкову військову службу, виплачується допомога у розмірі двох мінімальних заробітних плат за рахунок коштів Державного бюджету України.

Порядок комплектування.

На військову службу за контрактом приймаються громадяни, які пройшли професійно-психологічний відбір і відповідають установленим вимогам проходження військової служби .

Правовою основою військового обов'язку і військової служби є:

- конституція України
- закони України:
  - “Про оборону України”
  - “Про Збройні Сили України”
  - “Про військовий обов'язок і військову службу”
  - “Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію”

інші закони України, а також прийняті відповідно до них укази Президента України та інші нормативно-правові акти.

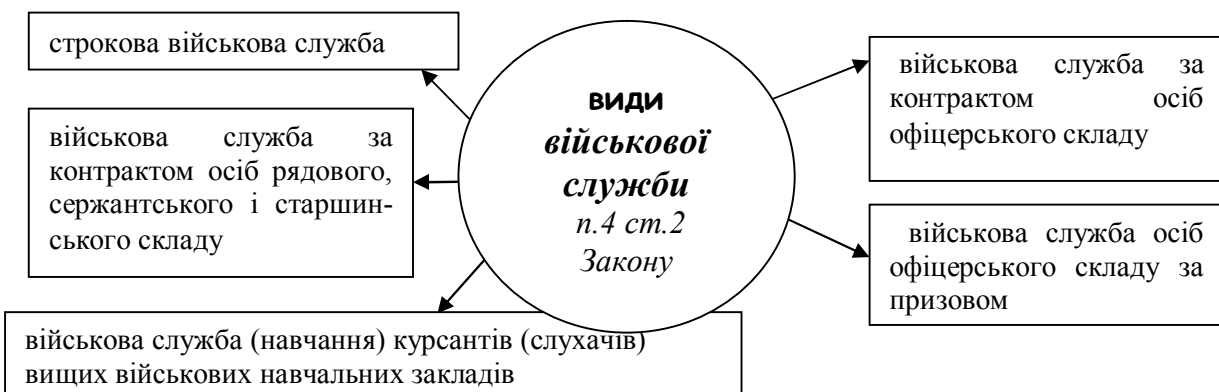
Тема 7. Військова служба в Україні і порядок її проходження.

Учбові питання:

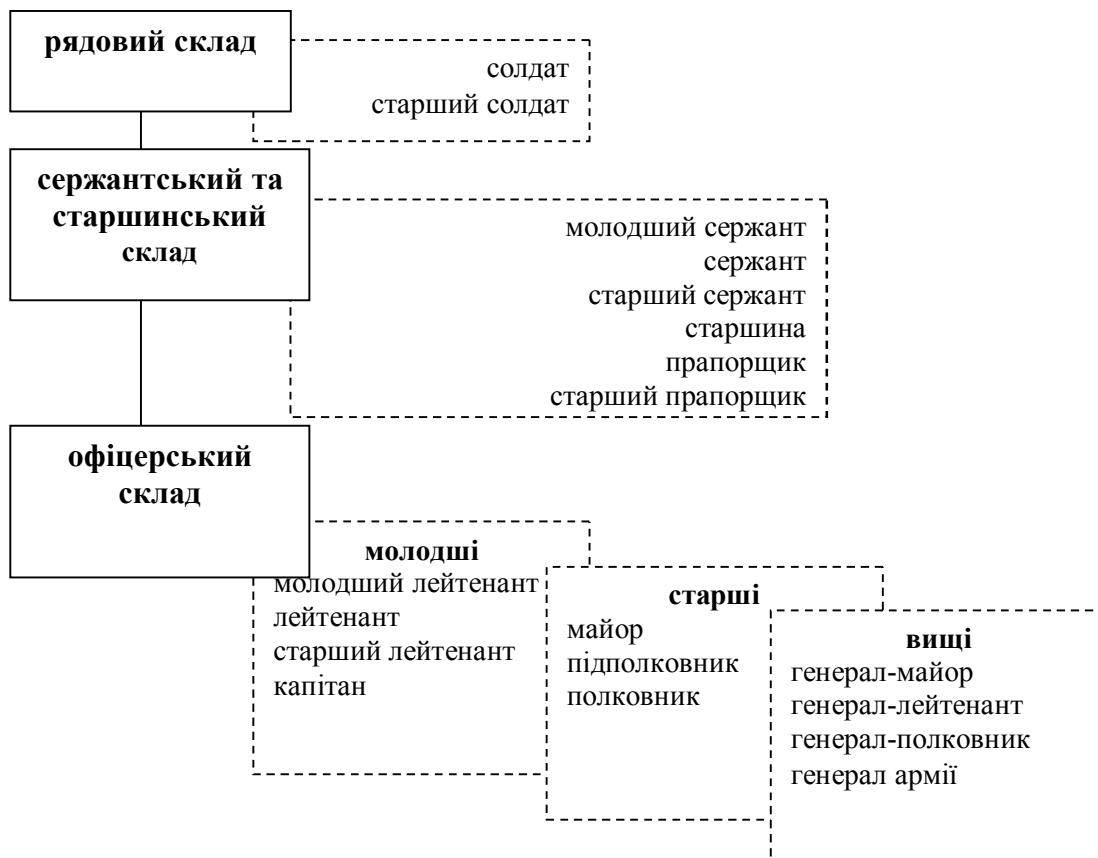
1. Військова служба і її особливості, категорії військовослужбовців.
2. Проходження строкової військової служби солдатами, сержантами і старшинами за контрактом.
3. Проходження військової служби особами офіцерського складу.
4. Проходження служби у військовому резерві.

Військова служба - державна служба особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян у Україні, пов'язаній з захистом Вітчизни, (ст. 2 Закону України „Про військовий обов'язок і військову службу“)

особливості військової служби	виконання обов'язків військової служби здійснюється з метою захисту Вітчизни, за необхідністю зі зброєю в руках, тобто з ризиком для життя та здоров'я
	для військовослужбовців встановлено обов'язкове прийняття військової присяги, передбачені військові звання, атестування, єдина форма одягу та знаки відрізнєння.
	обов'язковість щодо проходження військової служби визначеними категоріями населення (громадяни чоловічої статі з 18 до 25 років), придатні за станом здоров'я
	особисті права військовослужбовців регламентуються нормами не трудового, а головним чином, адміністративного права, статутами і положеннями
	військовослужбовці притягуються до дисциплінарної відповідальності відповідно до спеціальних статутів, а до адміністративної і матеріальної відповідальності, як правило, в особливому порядку
	до цієї служби притягуються лише громадяни, які відповідають встановленим вимогам до стану здоров'я, фізичним розвитком, такі що досягли 18 років
	чітка визначеність тривалості військової служби

Військовослужбовці та військовозобов'язані поділяються на категорії, за якими встановлені такі військові звання (ст.5 Закону):

Початок і закінчення проходження військової служби (ст. 24 Закону):

	Початок військової служби	Проходження служби	Закінчення військової служби
Громадяни, призвані на строкову службу	День відправлення у військову частину із районного військового комісаріату (наказ обласного військового комісара про присвоєння військового звання)	Накази відповідних командирів (начальників) про присвоєння військових звань, переміщення по службі за посадою, відрядження тощо	Наказ відповідного командира (начальника) про виключення зі списків військової частини, в порядку, встановленому Положенням про проходження військової служби
Громадяни, прийняті на військову службу за контрактом	День зарахування до списків особового складу військової частини (наказ про зарахування до списків особового складу військової частини)		
Громадяни, які не проходили військову службу	День призначення на посаду курсанта (наказ про призначення на посаду курсанта вищого військового навчального закладу, військового навчального підрозділу вищого навчального закладу)		

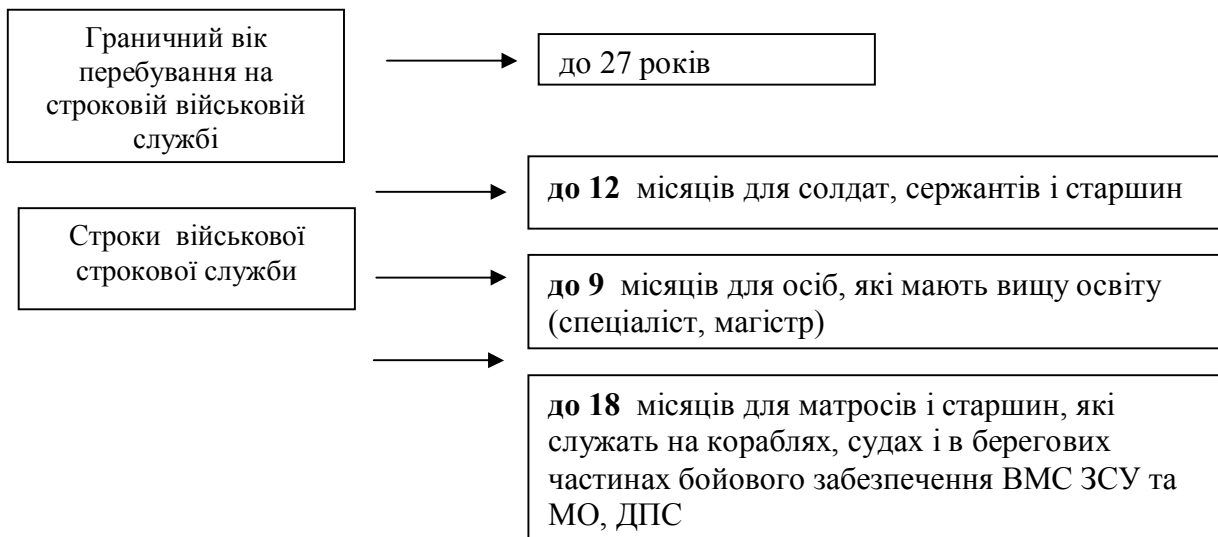
ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

- зміна службово-правового стану військовослужбовців, а також військовозобов'язаних, які призвані на навчальні, перевірні або спеціальні збори, у зв'язку з такими юридичними фактами, які згідно з тим законодавством породжують, змінюють та припиняють військово-службові відносини.

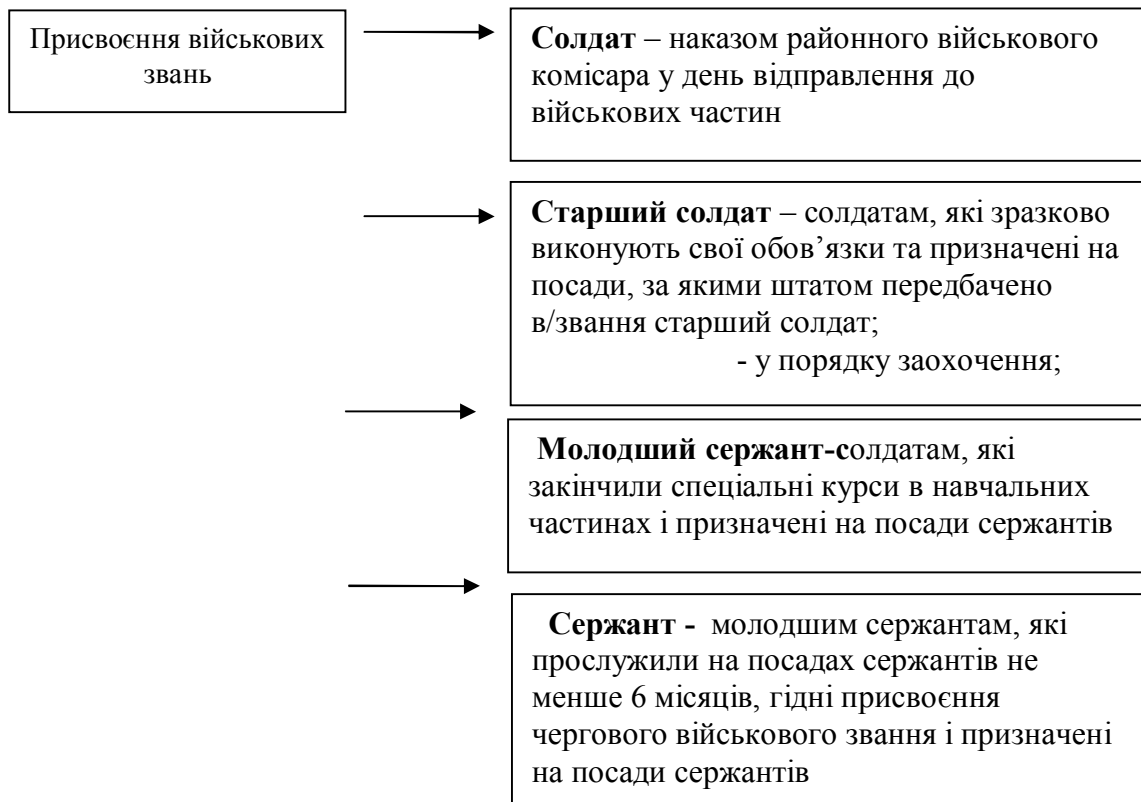
Військовослужбовці вважаються такими, що виконують обов'язки військової служби:

- ⊗ на території військової частини або в іншому місці роботи (занять) протягом робочого(навчального часу), включаючи перерви, встановлені розпорядком (розкладом занять);
- ⊗ на шляху прямування на службу або зі служби, під час службових поїздок, повернення до місця служби;
- ⊗ поза військовою частиною, якщо перебування там відповідає обов'язкам військовослужбовця або його було направлено туди наказом відповідного командира (начальника);
- ⊗ під час виконання державних обов'язків, у тому числі у випадках, якщо ці обов'язки не були пов'язані з військовою службою;
- ⊗ під час виконання обов'язку з урятування людського життя, охорони державної власності, підтримання військової дисципліни та охорони правопорядку.

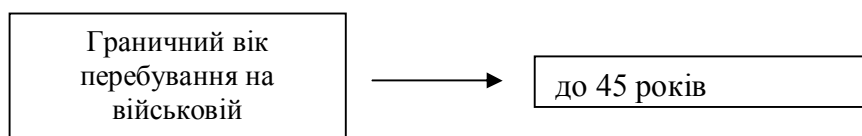
Проходження строкової військової служби

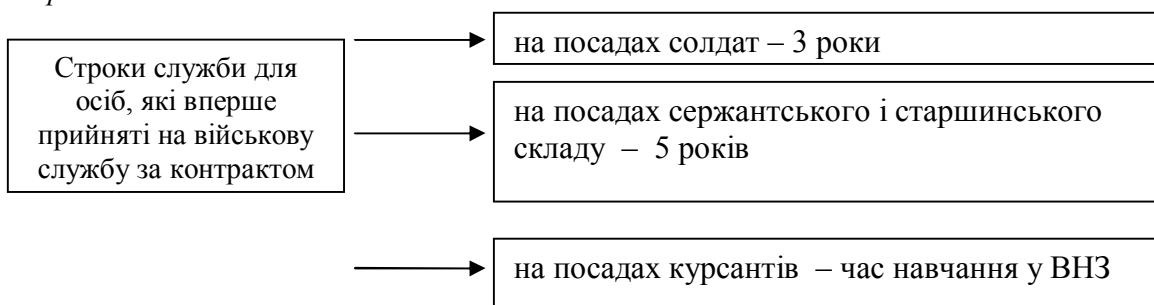
У разі потреби військовослужбовці, які вислужили встановлені терміни служби, можуть бути за рішенням Президента України затримані по службі на строк до 6 місяців

Проходження військової служби солдатами, сержантами і старшинами за контрактом

Військовослужбовці, можуть бути залишені на військовій службі понад граничний вік на строк не >5 років

Строк може бути продовжено за новим контрактом на 3-5 років до досягнення граничного віку перебування на військовій службі

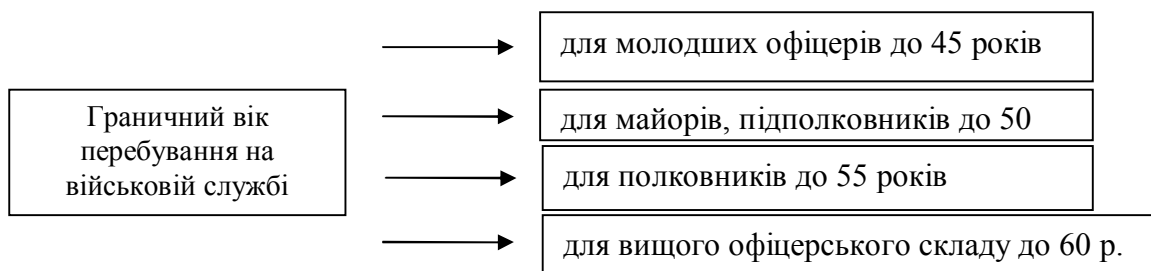
Строк може бути продовжено за новим контрактом на 3-5 років до досягнення граничного віку перебування на військовій службі

Присвоєння військових звань

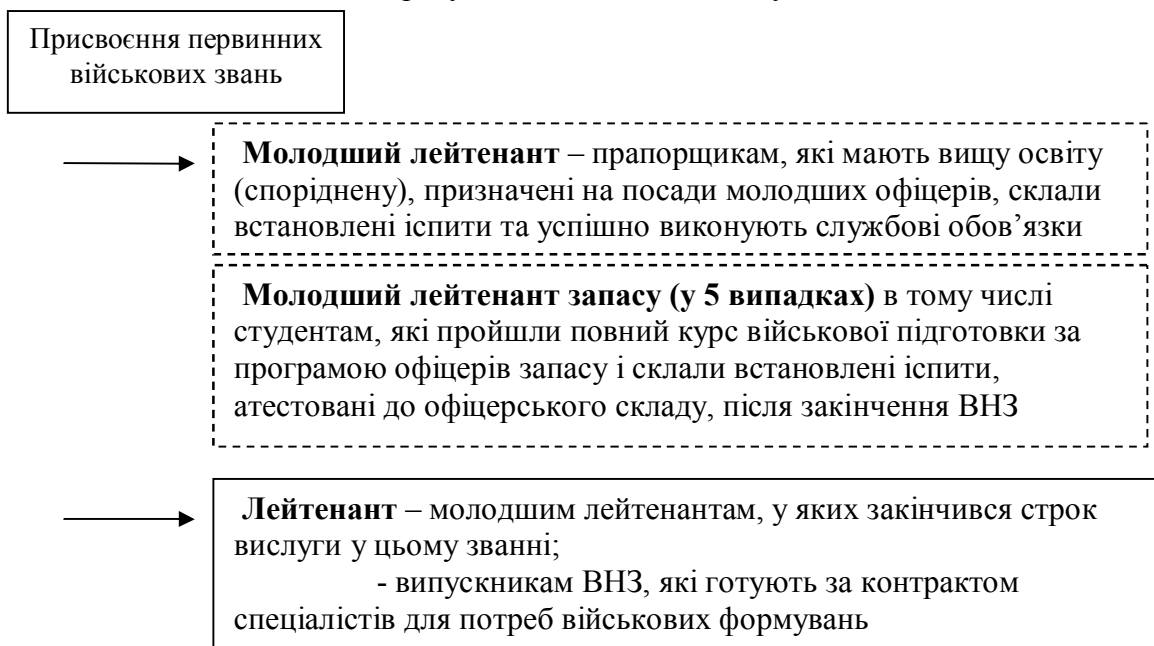
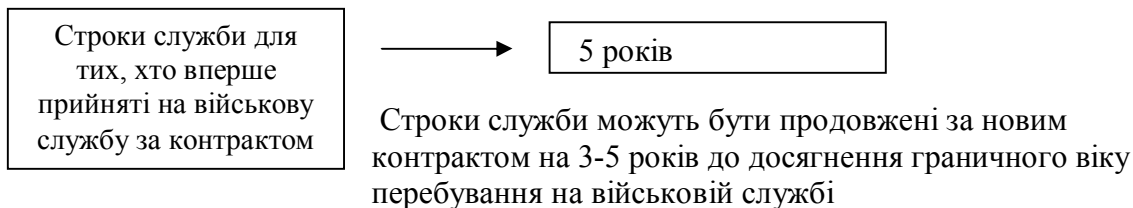
за військовослужбовцями строкової військової служби, військовозобов'язаними, прийнятими на військову службу за контрактом, зберігаються військові звання до їх прийняття на військову службу за контрактом

	Діюче Положення	Проект
Солдат	одночасно при зарахуванні до списків особового складу частини	2 роки
Ст. солдат	1 рік	1 рік
Мол. сержант	Солдатам, які закінчили спеціальні курси в навчальних частинах і призначені на посади сержантів	2 роки
Сержант	Молодшим сержантам, які прослужили на посадах сержантів не менше 6 місяців, гідні присвоєння чергового військового звання і призначені на посади сержантів	2 роки
Ст.сержант	Сержантам, які прослужили на посадах сержантів не менше 12 місяців, за висновками тестів та атестаційної комісії гідні присвоєння військового звання і призначені на посадах старших сержантів	2 роки
Старшина	Старшим сержантам, які прослужили на посадах старших сержантів не менше 12 місяців, за висновками тестів та атестаційної комісії гідні присвоєння чергового військового звання і призначені на посади старшин	2 роки
Прапорщик	1. рядовим, сержантам і старшинам , які : - мають повну середню освіту, прослужили на строковій військовій службі не менше 1 року, закінчили школи прапорщиків і призначені на посади прапорщиків; - прослужили на строковій військовій службі не менше 1 року, мають споріднену вищу освіту, не мають офіцерських звань після закінчення спеціальних курсів. 2. військовозобов'язаним та жінкам , які мають споріднену вищу освіту, не мають офіцерських звань, після закінчення спеціальних курсів.	5 років
Старший прапорщик	Прапорщикам, які: - прослужили на посадах старших прапорщиків або офіцерських посадах безперервно 5 і більше років; - які займають посади старшин підрозділів та командирів взводів протягом 3 років; - за бездоганну і безперервну службу протягом 15 років незалежно від займаної посади; - за високі професійно-бойові якості у складі миротворчих сил під час бойового чергування і бойової служби у званні пр-к	Не встановлюється

Проходження військової служби за контрактом особами офіцерського складу

Граничний вік може бути продовжений не термін до 5 років

Первинне офіцерське звання (молодший лейтенант, лейтенант) присвоюється Міністром

Строки вислуги у військових званнях (крім льотного складу авіації)	Діюче Положення	Проект Положення	
		Мінімальний строк вислуги у в/званні	Максимальний строк вислуги у в/званні
МОЛ.Л-НТ, Л-НТ	2 роки	3 роки	5 років
СТ.Л-НТ, капітан	3 роки	4 роки	8 років 10 років
майор	4 роки	5 років	10 років
п/п-к	5 років	6 роки	12 років
п-к		2 роки	12 років

Контракт припиняється (розривається), а військовослужбовці, які проходять військову службу за контрактом, звільняються з військової служби:

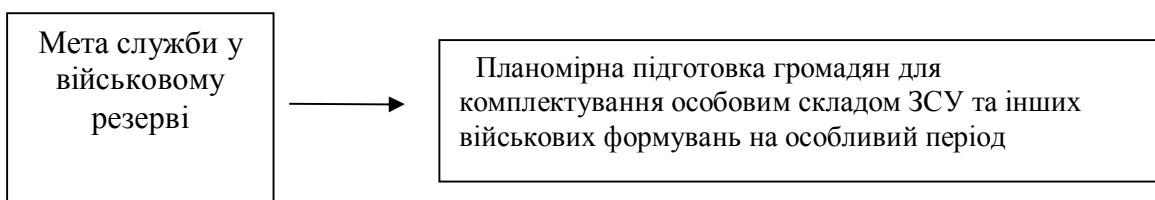
- а) після закінчення строку контракту;
- б) за віком - у разі досягнення граничного віку перебування на військовій службі;
- в) за станом здоров'я - на підставі висновку (постанови) військово-лікарської комісії про непридатність до військової служби;
- г) у зв'язку зі скороченням штатів - у разі неможливості використання на службі у зв'язку із скороченням штатів або проведенням організаційних заходів;
- д) через сімейні обставини або інші поважні причини, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України;
- е) за службовою невідповідністю;
- є) у зв'язку із систематичним невиконанням умов контракту військовослужбовцем;
- ж) у зв'язку із систематичним невиконанням умов контракту командуванням;
- з) у зв'язку із засудженням до позбавлення волі, обмеження волі за вироком суду, що набрав законної сили.

Виконання військового обов'язку в запасі. Проходження служби у військовому резерві

У запас військових формувань зараховуються громадяни України, придатні за станом здоров'я до проходження військової служби в мирний або воєнний час і які не досягли граничного віку перебування в запасі (п.1 ст.27 Закону).

Військовозобов'язані в добровільному порядку можуть бути зараховані у військовий резерв військових формувань, який складається із:

- громадян, що проходять службу у військовому резерві;
- громадян, які відібрані кандидатами для зарахування на службу у військовому резерві.

Тема 8: Організація та правове регулювання служби військ в Збройних Силах України

Учбові питання:

1. Служба військ, складові та зміст.
2. Зміст та організація внутрішньої служби.
3. Зміст та організація гарнізонної служби.
4. Зміст та організація вартової служби.

Служба військ – це комплекс спеціальних заходів, спрямованих на забезпечення необхідних умов життя, бойового навчання, побуту, збереження здоров'я військовослужбовців, підтримання бойової готовності, статутного порядку, військової дисципліни.

Зміст служби військ включає в себе:

- організацію повсякденного життя і діяльності військової частини, підрозділів і військовослужбовців (внутрішня служба);
- забезпечення додержання військової дисципліни особовим складом гарнізону, необхідних умов для повсякденного життя та підготовки військових частин, проведення гарнізонних заходів (гарнізонна служба);
- організацію надійної охорони та оборони важливих військових об'єктів, бойових прапорів та осіб, яких утримують на гауптвахті або в дисциплінарному батальйоні (частині) (вартова служба).

Основною метою в належній організації служби військ являється створення найбільш сприятливих умов для планомірної ефективної діяльності та нормального побуту військових частин і підрозділів.

Правове регулювання служби військ

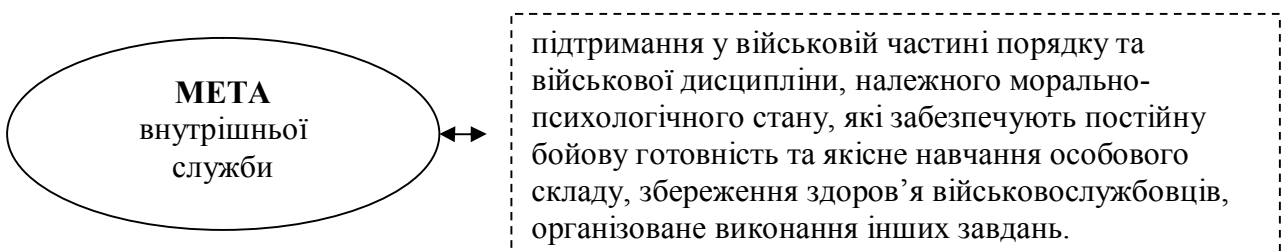
Організація *внутрішньої служби* та її здійснення визначаються Статутом внутрішньої служби ЗС України, затвердженим Законом України від 24.03.1999 № 548-XIV, відповідними положеннями та настановами. На військових кораблях внутрішня служба та обов'язки посадових осіб з питань цієї служби визначається Корабельним статутом ВМС.

Організація *гарнізонної служби* та її здійснення визначається частиною I Статуту гарнізонної та вартової служб ЗС України, затвердженого Законом України від 24.03.1999 № 550- XIV.

Організація *вартової служби* та її здійснення визначається частиною II Статуту гарнізонної та вартової служб ЗС України, затвердженого Законом України від 24.03.1999 № 550- XIV, наказами та директивами МО України, його заступників та актами інших органів військового управління та посадових осіб.

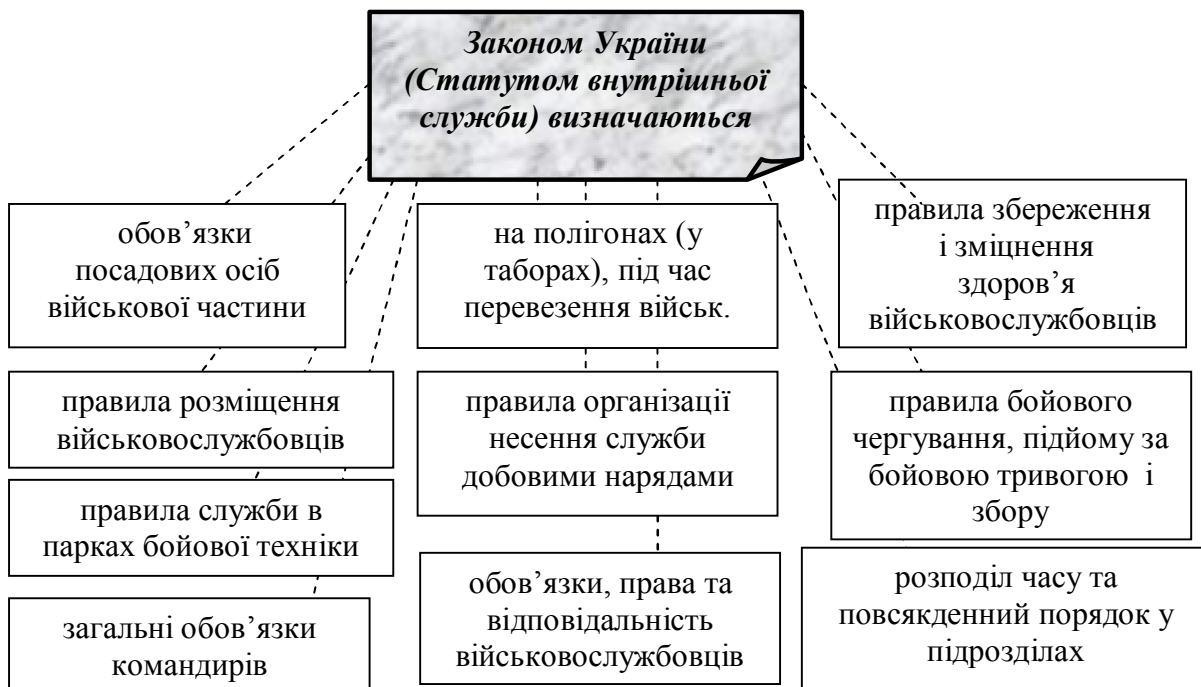
Зміст та організація внутрішньої служби

Внутрішня служба – це система заходів, що вживаються для організації повсякденного життя і діяльності військової частини, підрозділів та військовослужбовців згідно з Статутом внутрішньої служби ЗС України та іншими нормативно-правовими актами. (ст. 5 ЗУ «Про затвердження Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України»).

Внутрішньою службою у військових частинах керують командири. Безпосереднім організатором внутрішньої служби у військовій частині є начальник штабу, а в роті – старшина роти.

Ст.99, 100 Статуту внутрішньої служби визначено за що відповідає та зобов'язаний здійснювати помічник командира з правової роботи (юрисконсульт)

Зміст та організація гарнізонної служби

Військові частини, штаби, організації, установи та ВНЗ, розташовані постійно чи тимчасово в населеному пункті (пунктах) або поза ним (ними) складають **гарнізон**.

Гарнізонна служба покликана забезпечувати додержання високої військової дисципліни особовим складом гарнізону, необхідні умови для повсякденного життя та підготовки військових частин, проведення гарнізонних заходів за їх участю. (ст. 2 ЗУ «Про затвердження Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України»)

Межі гарнізону та зони відповідальності визначаються наказом командувача військ оперативного командування, а в місті Києві – наказом Міністра оборони України.

Заходи гарнізонної служби регламентуються Статутом гарнізонної та вартової служб ЗС України, наказами та директивами Міністра оборони, його заступників та актами інших органів військового управління та військових посадових осіб. (стаття 3)

У кожному гарнізоні для підтримання порядку серед військовослужбовців на вулицях і в громадських місцях, на залізничних станціях (вокзалах), у морських (річкових) портах, аеропортах, а також у прилеглих до гарнізону населених пунктах наказом начальника органу управління Служби правопорядку в гарнізоні призначаються патрулі.

Патрулі підпорядковуються начальникові органу управління Служби правопорядку в гарнізоні, своєму командирові підрозділу та черговому органу управління Служби правопорядку в гарнізоні.

Начальники патрулів – офіцери та прапорщики (мічмани) у всіх випадках озброюються пістолетами. Служба патрулів організується відповідно до інструкції патрулів, відомості наряду та схеми патрулювання.

Начальник патруля має право особисто застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби або зброю чи віддати патрульним наказ застосовувати їх за лише визначених Законом обставин.

Складу патруля у всіх випадках категорично забороняється застосовувати зброю на багатолюдних вулицях, площах та громадських місцях, якщо від цього можуть постраждати сторонні особи.

Одним з важливих спеціальних завдань служби військ є організація і проведення заходів для забезпечення безпеки дорожнього руху військових транспортних заходів у гарнізоні та запобігання дорожньо-транспортним пригодам.

Здійснення цих та деяких інших заходів віднесено до компетенції підрозділу безпеки дорожнього руху Служби правопорядку.

Зміст та організація вартової служби

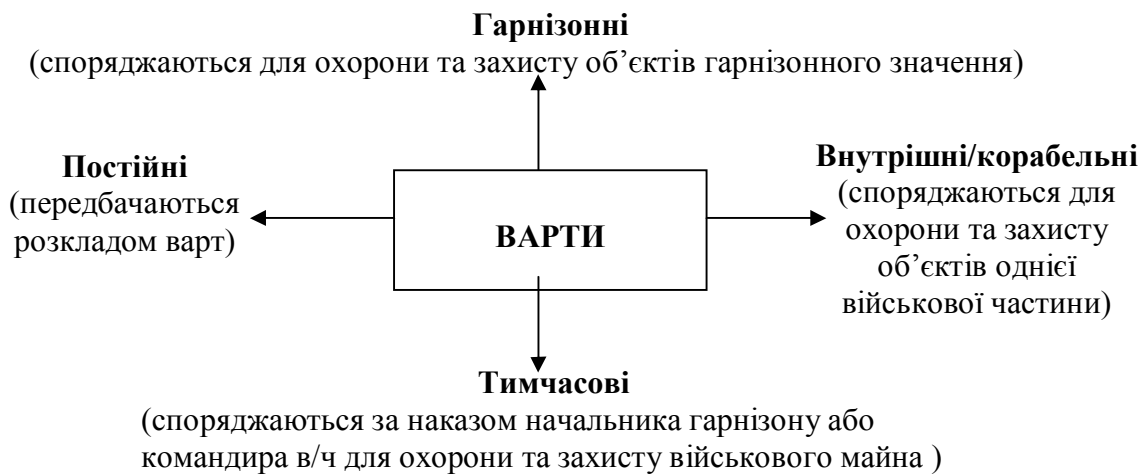
Вартова служба призначається для надійної охорони та оборони важливих військових об'єктів, бойових прапорів та осіб, яких тримають на гауптвахті або в дисциплінарному батальйоні. (ст. 2 ЗУ «Про затвердження Статуту гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України»)

У відповідності з Статутом гарнізонної та вартової служби ЗС України вартова служба розглядається як виконання бойового завдання. За порушення вимог вартової служби винні несуть як дисциплінарну, так і кримінальну відповідальність.

Для несення вартової служби створюються *ВАРТИ*.

Вартою називають озброєний підрозділ споряджений для виконання бойового завдання. До складу варти входять: начальник варти, розвідний та чатові.

Особливо важливе правове значення має сувора регламентація обов'язків та повноважень вартового, розвідного та начальника варти.

Правове положення вартового визначається виключно відповідальним характером його задачі на варті. На основі цього встановлено принцип недоторканості вартового. У відповідності до нього статут чітко окреслює коло осіб яким вартовий підлеглий по службі, надає йому право використовувати зброю у передбачених випадках, дозволяє заміну або зняття вартового з посту лише певним посадовим особам.

Очолює варту начальник варти, безпосередньо відповідальний за надійну охорону та захист доручених варті об'єктів, бойову готовність особового складу варти.

В чітко вказаних Статутом випадках та з метою виконання поставлених завдань *начальник варти має право викликати варту «за зброю» і застосувати зброю як особисто, так і складом варти.*

Відповідальність за добір особового складу варт та підготовку його до несення служби, за справність зброї і бойових патронів та за своєчасне відрядження варт на розвід несуть командири військових частин та підрозділів від яких призначається варта.

Тема 9: Забезпечення законності у Збройних Силах і інших військових формуваннях. Правові аспекти попередження і боротьби з корупційними діяннями.

Учбові питання:

1. Законність, основні принципи та гарантії, форми забезпечення.
2. Контроль за діяльністю військових формувань.
3. Звернення та скарги військовослужбовців, їх особливості.
4. Корупція, суб'єкти корупційних діянь, відповідальність.

Законність – це режим правильного і неухильного виконання чинного законодавства усіма суб'єктами права, який повинен забезпечити захист їх прав та можливість виконання ними своїх обов'язків.

Основні принципи законності

- верховенство закону відносно інших нормативно-правових актів
- реальність законності
- всебічне забезпечення охорони прав і інтересів суб'єктів права
- своєчасність і правильність розгляду скарг і швидке реагування на них
- нагляд і контроль за дотриманням законності
- єдність розуміння і застосування законності
- боротьба з правопорушеннями та неминуча відповідальність за них
- взаємозв'язок законності і справедливості
- взаємозв'язок законності із загальною та правовою культурою громадян і посадових осіб

Законність – принцип діяльності, панування закону, права в суспільних відносинах.

Правопорядок *ЦЕ* результат впровадження законів (норм права) у суспільні відносини, але за умов законності; *ЦЕ* стан, при якому правові норми, закріплені в законодавстві, реально реалізуються в системі суспільних відносин; *ЦЕ* законність в дії.

Гарантії законності – засоби та умови, за допомогою яких у суспільному житті здійснюється закріплення, захист та відновлення у разі порушення законності.

спеціальні (юридичні) гарантії

- закріплення основ суспільного і державного ладу, основних прав і свобод і обов'язків громадян, компетенції державних органів в Конституції
- повна відповідність законодавства нормам і принципам Конституції
- верховенство закону по відношенню до інших нормативно-правових актів
- рівність всіх суб'єктів права перед законом
- право громадян на скарги в тому числі і до суду
- чітка регламентація нормотворчої діяльності державних органів
- здійснення судочинства тільки судом, незалежність суду і підпорядкування його тільки закону
- централізований прокурорський нагляд за загальним дотриманням законів
- справедливість і законність покарання
- активна, рішуча боротьба з усіма правопорушеннями
- неприпустимість зловживання владою чи посадовим становищем

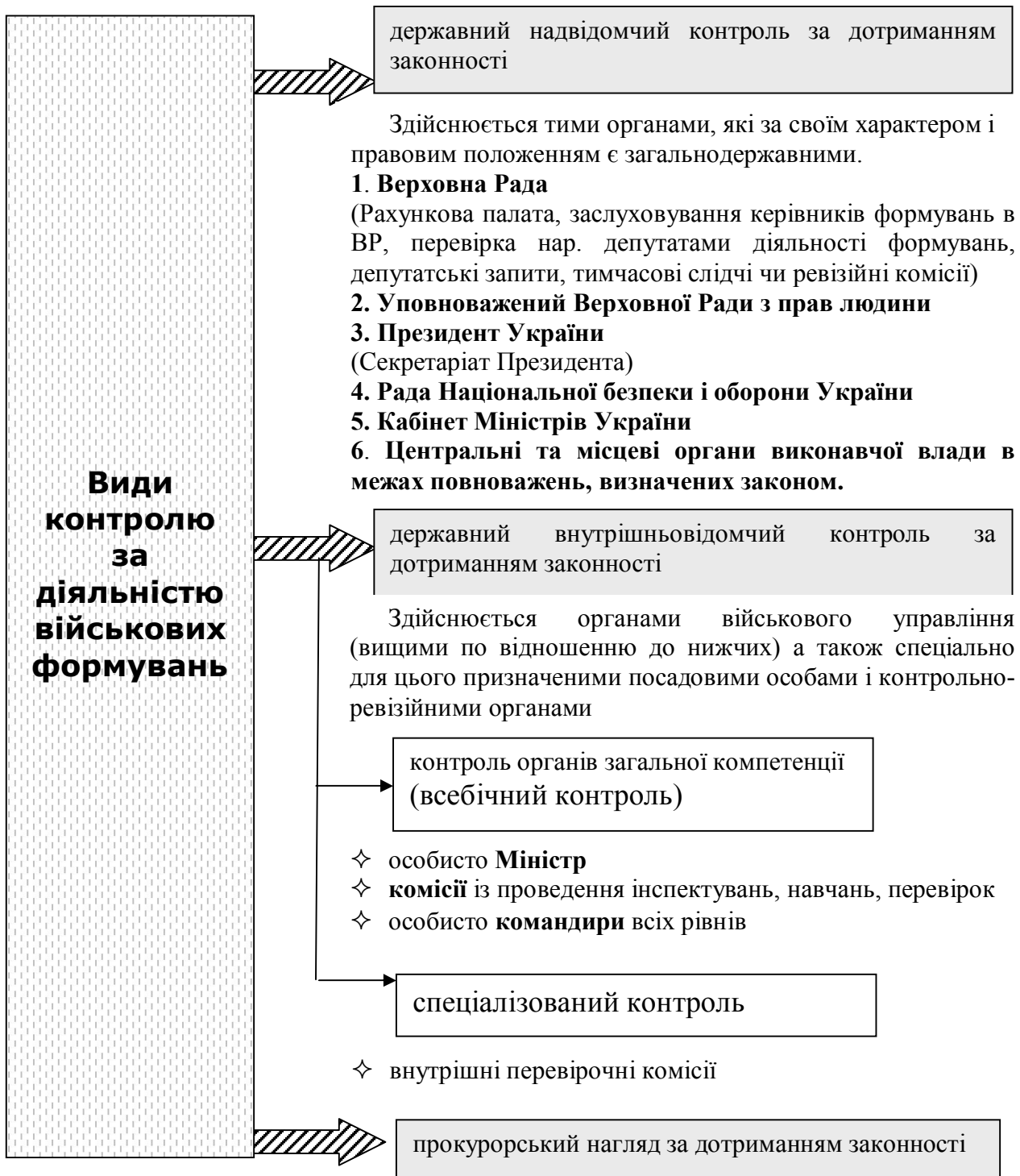
ВИДИ ГАРАНТІЙ ЗАКОННОСТІ

загальні гарантії

- політичні
- економічні
- ідеологічні (правова культура)
- соціальні
- інші

Організаційно-правовими формами забезпечення законності є:

- контроль
- нагляд
- право подавати скаргу

Нагляд:

Прокурор має право:

- ✧ безперешкодно входити у державні чи громадські установи і мати доступ до документації і матеріалів;
- ✧ вимагати для перевірки рішення, розпорядження, інструкції, накази і інші акти та документи;
- ✧ вимагати від посадових осіб державних органів проведення перевірок, ревізій діяльності підконтрольних і підлеглих підприємств, установ, організацій, виділення спеціалістів для проведення перевірок і експертиз;
- ✧ викликати посадових осіб і громадян, вимагати від них усних і письмових пояснень відносно порушень закону.

Форми прокурорського реагування на порушення законності:

- винесення протесту (з метою відміни нормативно-правового акту, що не відповідає закону)
- винесення письмового припису (з метою усунення правопорушення, що має очевидний характер і може спричинити істотну шкоду)
- винесення подання (з метою усунення правопорушень, причин та умов що їм сприяли)
- винесення мотивованої постанови (з метою усунення причин і умов, що їм сприяли)

Скарги

Усі військовослужбовці мають право направляти письмові звернення або особисто звертатися до посадових осіб, органів військового управління та інших державних органів у разі:

- ☒ *незаконних рішень, дій (бездіяльності) щодо них командирів чи інших військовослужбовців, порушення їх прав, законних інтересів та свобод.*
- ☒ *незаконного покладання на них обов'язків або незаконного притягнення до відповідальності (ст.110 ЗУ „Про дисциплінарний Статут Збройних Сил України”)*
- ☒ *З інших питань службової діяльності, скарга подається безпосередньо командирові тієї особи, чий дії оскаржуються, а якщо ті, хто подають скаргу, не знають, з чиєї вини порушені їх права, скарга подається у порядку підпорядкованості (ст.111 ЗУ „Про дисциплінарний Статут Збройних Сил України”)*

Ніхто не може бути скривджений на службі чи покараний за те, що він подає пропозицію, заяву або скаргу (ст.113 ЗУ „Про дисциплінарний Статут Збройних Сил України”).
- ☒ *Заборонено подавати скаргу під час бойового чергування, перебування в строю (за винятком скарг, поданих під час опитування військовослужбовців), на варті (вахті), а також у добовому наряді, під час занять (ст.114 ЗУ „Про дисциплінарний Статут Збройних Сил України”).*

особливості права військовослужбовців на подання скарги

військовослужбовці мають право звертатись зі скаргами і заявами не тільки до посадових осіб органів військового управління, але й на рівні з іншими громадянами в інші державні органи і установи (ЗУ "Про звернення громадян")

пропозиції, заяви та скарги військовослужбовців, пов'язані з проходженням військової служби, подаються, розглядаються і вирішуються відповідно до Дисциплінарного Статуту та Статуту внутрішньої служби, якими передбачені деякі особливості у порядку подання і вирішення скарг і заяв. (ЗУ "Про Дисциплінарний Статут" ЗУ "Про Статут внутрішньої служби")

Усі пропозиції, заяви чи скарги, розглядаються і вирішуються у строк не більше **1 місяця** з часу їх отримання, а ті, що не потребують додаткового вивчення й перевірки – невідкладно, але **не пізніше 15 діб** з часу їх надходження.

Якщо питання, порушені в пропозиції, заяві чи скарзі не входять до компетенції командира (начальника) органу військового управління, вони в строк **не більше 5 днів** пересилаються ним за належністю відповідній посадовій особі, чи органу, про що сповіщається військовослужбовець.

Якщо пропозиція, заява чи скарга, не містять даних, необхідних для прийняття обґрунтованого рішення, органом чи посадовою особою, вони **в 5-денний строк** повертаються військовослужбовцю з відповідними роз'ясненнями.

Пропозиції, заява чи скарга, що не містять даних про заявника, визнаються анонімними **і не підлягають розгляду** (ст.116 ЗУ „Про дисциплінарний Статут Збройних Сил України”).

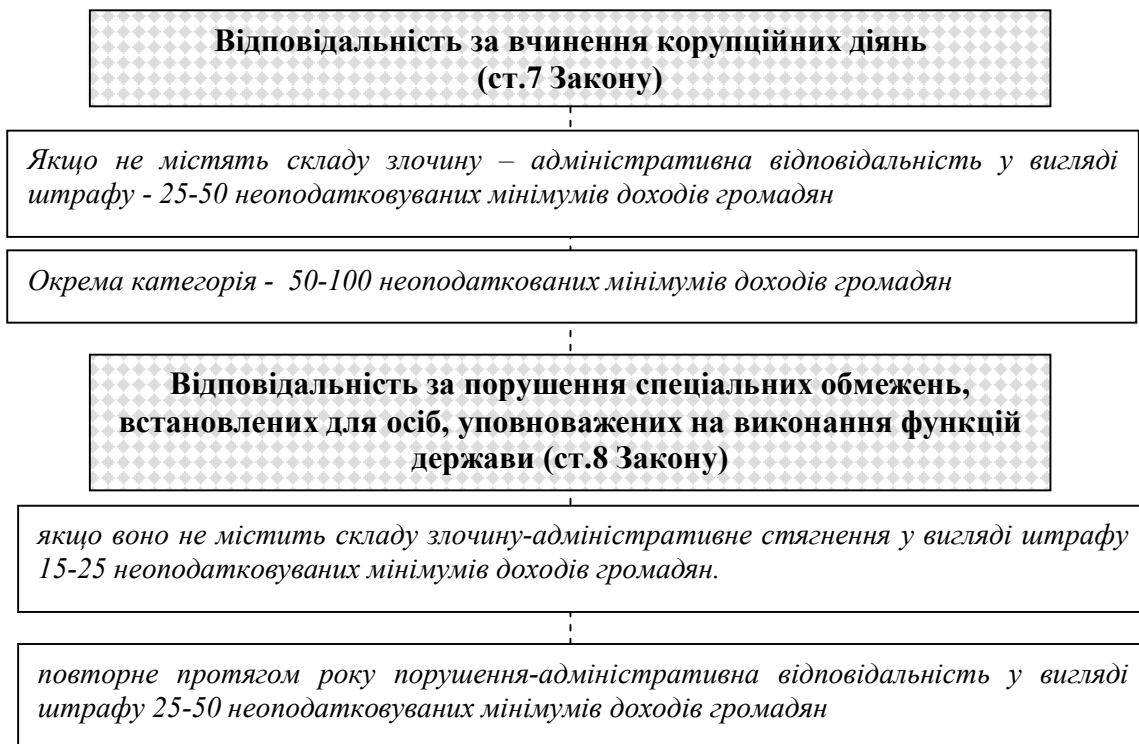
Усі пропозиції, заяви та скарги в день їх надходження заносяться до Журналу реєстрації пропозицій, заяв і скарг, який ведеться і зберігається у кожній військовій частині, закладі та установі.

Командир частини щомісячно перевіряє Журнал на предмет своєчасності та правильності виконання прийнятих рішень.

Корупція - діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг (ст. 1 ЗУ „Про боротьбу з корупцією”)

Відповідальність за вчинення корупційних діянь згідно з ЗУ „Про боротьбу з корупцією” (далі-Закону) передбачає:

**Відповідальність за порушення вимог фінансового контролю
(ст.9 Закону)**

порушення особою, уповноваженою на виконання функцій держави, вимог щодо декларування доходів (неподання або подання неповних чи неправдивих відомостей про доходи та зобов'язання фінансового характеру - адміністративна відповідальність у вигляді штрафу 15-25 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а також є підставою для відмови у призначенні на посаду та для позбавлення права балотуватись у депутати або на виборні посади в державні органи.

Неподання або невчасне подання державним службовцем або іншою особою, уповноваженою на виконання функцій держави, відомостей про відкриття валютного рахунку в іноземному банку - адміністративна відповідальність у вигляді штрафу 15-25 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

**Відповідальність керівників за нежиття заходів щодо
боротьби з корупцією
(ст.10 Закону)**

Керівники міністерств і відомств, державних підприємств, установ та організацій чи їх структурних підрозділів у разі виявлення чи отримання інформації про вчинення підлеглим корупційного діяння або порушення спеціальних обмежень, в межах своєї компетенції зобов'язані вжити заходів до припинення таких діянь та негайно повідомити про їх вчинення будь-який з державних органів, зазначених у статті 4 цього Закону. умисне нежиття таких заходів-адміністративна відповідальність у вигляді штрафу 25-50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян

повторне протягом року вчинення такого діяння-адміністративна відповідальність у вигляді штрафу 25-50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

**Відповідальність за умисне невиконання своїх обов'язків по
боротьби з корупцією
(ст.11 Закону)**

умисне нескладення або невчасне складення протоколу про вчинення корупційного діяння чи іншого правопорушення, пов'язаного з корупцією, за наявності для цього підстав, або умисне неподання до суду протоколу про вчинення корупційного діяння чи іншого правопорушення, пов'язаного з корупцією, особою, на яку покладено ці обов'язки-адміністративна відповідальність у вигляді штрафу 50-100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Тема 10: Військова дисципліна і правові засоби її зміцнення.

Учбові питання:

1. Військова дисципліна, її особливості та основні вимоги.

2. Шляхи досягнення військової дисципліни.

3. Попередження правопорушення.

Дисципліна (від латинського *disciplina* – суворий наказ) – важлива соціологічна категорія, яка характеризує складне та багатогранне суспільне явище, своєрідна форма суспільного зв'язку, визначений порядок поведінки, що відповідає певним нормам та правилам (політичним, правовим, за звичаями, моральним), що склалися в суспільстві.

Одним із видів державної дисципліни є військова дисципліна, що має для збройних формувань *особливе значення*.

Військова дисципліна є одним із принципів військового будівництва, вона виконує роль організуючого фактора і має особливо важливе значення, так як військова організація це специфічна організація, яка потребує від своїх членів чіткості, точності та ретельності, витримки, швидкості виконання всіх розпоряджень. Також вона є однією з найважливіших умов бойової готовності військ.

Включає в себе як відносини між начальниками і підлеглими, старшими і молодшими, такі між військовослужбовцями, рівними один одному за службовим положенням і військовим званням.

Військова дисципліна – це бездоганне і неухильне додержання всіма військовослужбовцями порядку і правил, встановленими законами України та військовими статутами.

(стаття 1 Дисциплінарного статуту ЗС України)

Військова дисципліна ґрунтується на усвідомленні кожним військовослужбовцем військового обов'язку та особистої відповідальності за захист Батьківщини.

(стаття 2 Дисциплінарного статуту ЗС України)

Військова дисципліна включає в себе перелік основних вимог, що пред'являються до військовослужбовців. Ці вимоги у своїй сукупності і складають її зміст та зобов'язують кожного військовослужбовця:

дотримуватися Конституції та законів України, Військової присяги, неухильно виконувати вимоги військових статутів, накази командирів;

- бути пильним, зберігати державну та військову таємницю;
- додержуватися визначених військовими статутами правил взаємовідносин між військовослужбовцями, зміцнювати військово товариство;

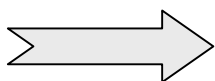
- виявляти повагу до командирів і один до одного, бути ввічливими і додержуватися військового етикету;
- поводитися з гідністю й честю, не допускати самому і стримувати інших від негідних вчинків.

(стаття 4 Дисциплінарного статуту ЗС України)

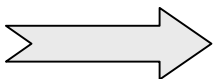
Правову основу військової дисципліни складають закони, Військова присяга і військові Статути. Необхідність їх суворого дотримання обумовлює тісний зв'язок між військовою дисципліною і законністю.

В силу специфіки військової організації і військових відносин, а також особливого службово-правового становища їх учасників військова дисципліна відрізняється від інших видів державної дисципліни (трудової та ін.) рядом суттєвих особливостей.

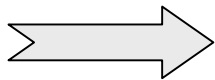
Особливості військової дисципліни:

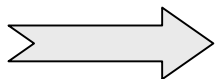
містить більш сувору, ніж у суспільстві, категоричність, владність, суворість і безумовність

передбачає сувору субординацію й детальну регламентацію всіх сторін життя, побуту і діяльності військовослужбовців

має енергійну ознаку і вольову форму впровадження поставлених вимог. Наказ віддається чітко, ясно, лаконічною мовою.

передбачає підпорядкованість єдиній волі, авторитетові керівника

В сучасних умовах військова дисципліна покликана виконувати такі основні **функції**:

- 1) *забезпечувати* злагодженість і єдність дій військовослужбовців;
- 2) *моделювати* поведінку військовослужбовців, активно впливати на їх свідомість, почуття, волю, формуючи цим самим особистість воїна, виробляючи у нього необхідні ідейні і бойові якості.

Висока військова дисципліна досягається:

- ↔ виховання високих бойових і морально-психологічних якостей військовослужбовців на національно-історичних традиціях українського народу та традиціях ЗС України, патріотизму, свідомого ставлення до виконання військового обов'язку, вірності Військовій присязі;
- ↔ особистої відповідальності кожного військовослужбовця за дотриманням Військової присяги, виконання своїх обов'язків, вимог військових статутів;

- ↔ формування правової культури військовослужбовців;
- ↔ умілого поєднання повсякденної вимогливості командирів і начальників до підлеглих без приниження їх особистої гідності, з дотриманням прав і свобод, постійної турботи про них та правильного застосування засобів переконання, примусу й громадського впливу колективу;
- ↔ зразкового виконання командирами військового обов'язку, їх справедливого ставлення до підлеглих;
- ↔ підтримання у військових об'єднаннях, з'єднаннях, частинах, закладах та установах необхідних матеріально-побутових умов, статутного порядку;
- ↔ своєчасного і повного постачання військовослужбовців встановленими видами забезпечення;
- ↔ чіткої організації і повного залучення особового складу до бойового навчання.

(стаття 3 Дисциплінарного статуту ЗС України)

Організаційними мірами, спрямованими на підтримання високої дисципліни і твердого військового порядку, використовуються так звані правові дисципліни, встановлені державою.

Правові засоби посилення військової дисципліни застосовуються органами:

- державної влади та управління (нагороди, почесні звання);
- судовими органами (міри кримінального покарання);
- військовими посадовими особами, які мають відповідні повноваження по застосуванню заохочень, дисциплінарних стягнень та інших засобів дисциплінарного впливу.

До правових засобів зміцнення військової дисципліни належать:

- застосування статутних заходів заохочення за виявлену ініціативу, старанність, подвиги, відзначення по службі, нагородження орденами медалями і т.п.;
- накладання і приведення до виконання дисциплінарних стягнень за порушення військової дисципліни і громадського порядку;
- застосування статутних заходів припинення правопорушень, які були розпочаті та тривають досі;
- передання справ за провини військовослужбовців до товариських судів, на обговорення зборів особового складу підрозділів і військових частин, притягнення до матеріальної, адміністративної та інших видів юридичної відповідальності згідно діючого законодавства;
- передання матеріалів на правопорушників військовому прокурору;
- прокурорське застереження про недопустимість порушення законів, а також застосування інших заходів дисциплінарного впливу, наприклад, відрахування курсантів і слухачів с ВНЗ, позбавлення чергового звільнення з розташування частини.

Особливе місце у системі заходів забезпечення військової дисципліни **займає попередження правопорушень.**

При цьому необхідно мати на увазі, що порушення дисципліни легше попередити, ніж вживати запізнілі заходи по усуненню їх шкідливих наслідків.

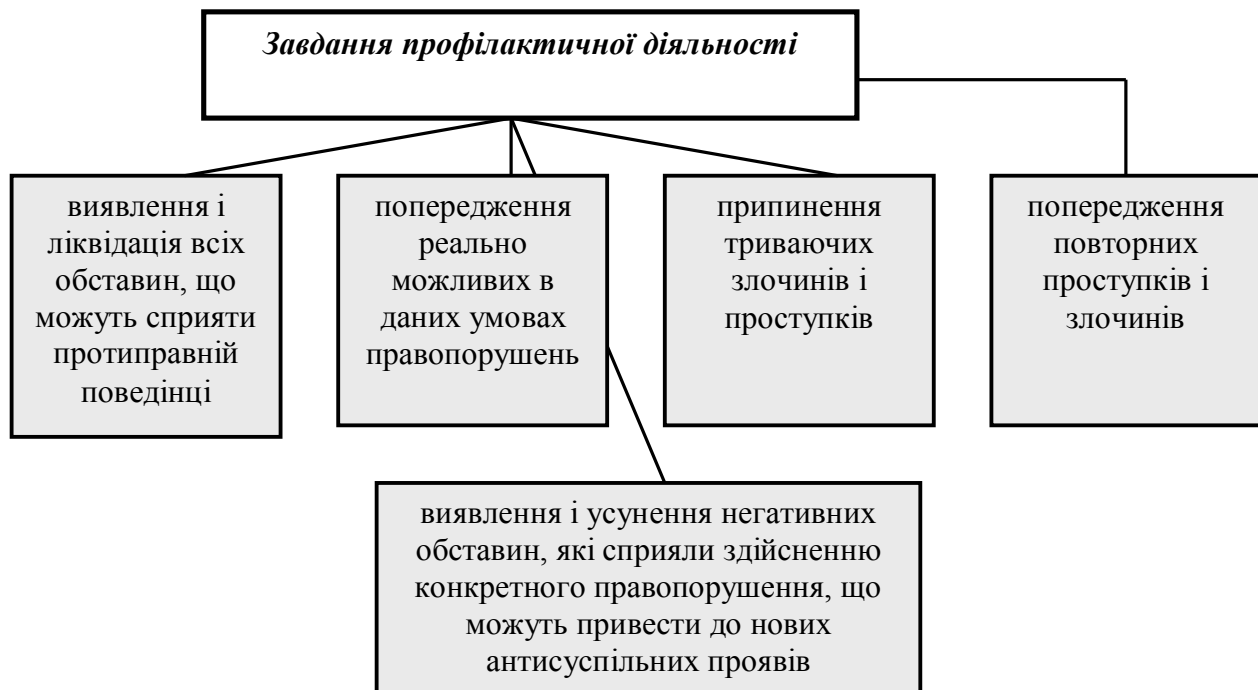
Попередження правопорушень включає в себе комплекс заходів, направлених на своєчасне виявлення та усунення причин і умов, які сприяють їх здійсненню.

Процеси і явища, що породжують правопорушення, прийнято поділяти на **три** категорії:

причини, умови, приводи

Взяті в сукупності причини, умови і приводи утворюють так звану *причину правопорушень*, а їх своєчасне виявлення і усунення складає *попередження правопорушень*.

Органи і посадові особи, які зобов'язані займатися роботою з попередження правопорушень, прийнято називати *суб'єктами* профілактичної діяльності (командири, начальники, органи військової юстиції, дізнання тощо).

Профілактичні заходи за своїм змістом поділяються на:

господарсько-організаторські

(покращення житлово-побутових умов військовослужбовців, усіх видів постачання, розширення матеріальної бази для організації дозвілля та ін.)

правові

(запровадження заборон, обмежень, юридичної відповідальності, визначення прав і обов'язків та ін.)

технічні

(впровадження охоронної сигналізації, точних вимірювальних приладів та ін.)

своєчасне притягнення правопорушників до юридичної та інших видів соціальної відповідальності, забезпечення здійснення покарань

Тема 11: Правове виховання військовослужбовців. Організація правової пропаганди.

Учбові питання:

1. Профілактика правопорушень.
2. Правове виховання, завдання, суб'єкти і об'єкти, форми правового виховання.
3. Правова пропаганда.

Правопорушення – протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність. (ст.9 Кодексу України про Адміністративні правопорушення)

Попередження – система заходів адміністративного примусу, спрямованих на недопущення здійснення наміру конкретної особи до початку зазіхання на вчинення правопорушень.

Недопущення – система заходів адміністративного примусу, спрямованих на перешкоджання здійснення злочинного наміру конкретною особою на стадії готування.

Припинення – заходи, спрямовані на зупинення протиправної діяльності, яка в же почалася, з метою відвернення настання суспільно небезпечних наслідків.

Профілактика правопорушень – обов'язкова діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування підприємств, установ, організацій, незалежно від форми власності, у тому числі громадських організацій, спрямована на виявлення та усунення причин і умов, які сприяють учиненню правопорушень, а також виявлення осіб, схильних до вчинення правопорушень, та застосування заходів до їх виправлення.

Загальна профілактика – заходи, спрямовані на виявлення причин і умов, що сприяють учиненню правопорушень на всій території України, у її окремому регіоні, галузі господарства, стосовно частини населення чи групи осіб, а також на підприємств, в установі чи організації незалежно від форм власності.

Індивідуальна профілактика правопорушень – система спеціальних заходів щодо конкретних осіб, які не скоїли протиправних діянь, але знаходяться в несприятливих умовах і під їх впливом можуть учинити такі дії, ведуть анти суспільний спосіб життя, скоюють правопорушення, характеризуються формуванням умислу і мотиву на вчинення правопорушень, підготовкою

конкретного правопорушення, учинили замах на злочин але не довели його до кінця, скоїли злочині і можуть учинити рецидив.

Принципи здійснення профілактики правопорушень:

- законність;
- спільність (участь усіх органів, а не тільки правоохоронних);
- гуманізм;
- віддання переваги методам переконання;
- гласність;
- недопущення розголошення особистих даних людини;
- індивідуалізація та диференціація форм і методів профілактики;
- об'єктивність;
- системність;
- обов'язковість;
- верховенство права.

Правове виховання – це цілеспрямована, послідовна, систематична діяльність держави і її органів, а також громадських об'єднань і організацій з формування певної системи правових знань, вмінь і навичок, правового мислення, правових почуттів – почуття права, законності, почуття поваги до права і закону, почуття поваги до тих соціальних цінностей, які регулюються і охороняються правом і законодавством.

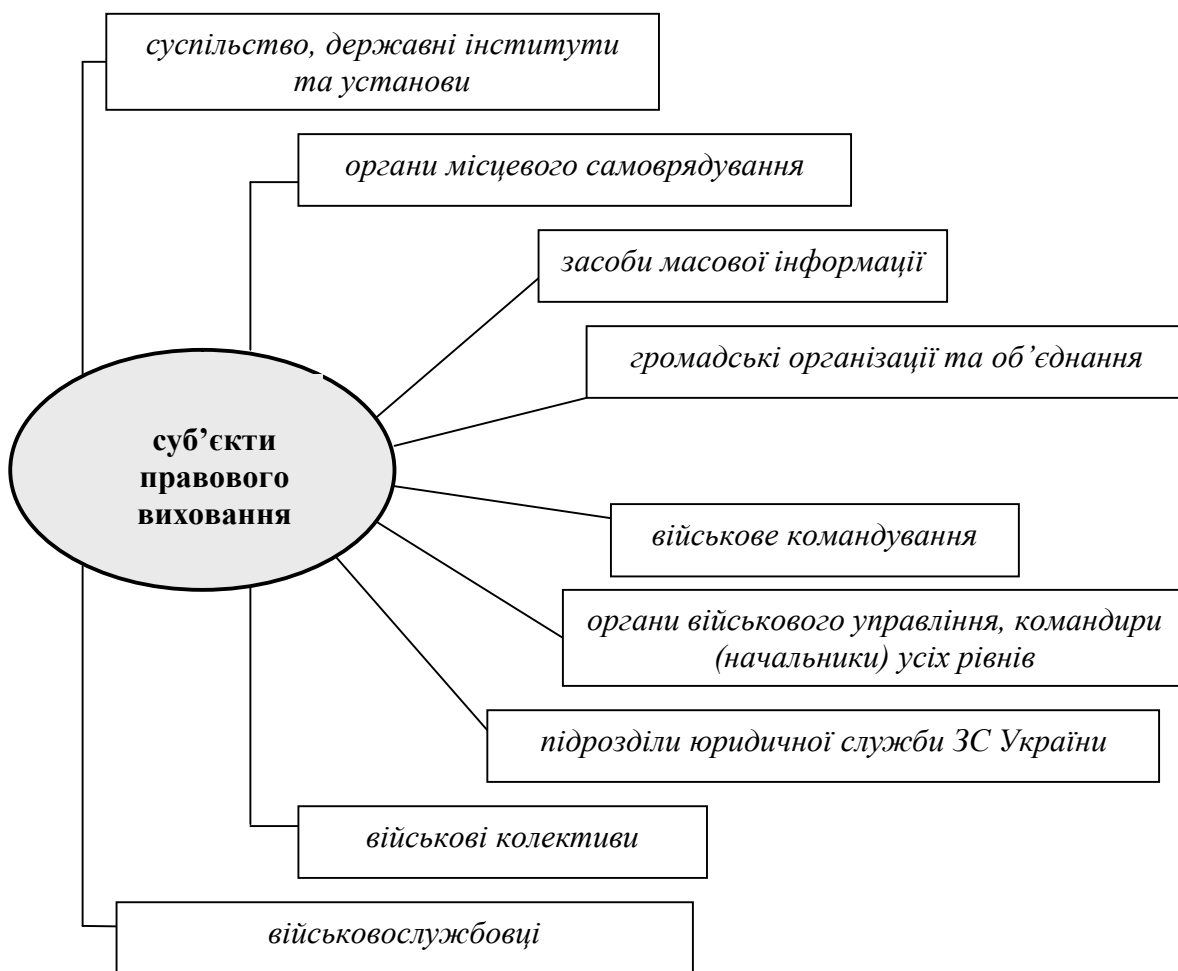
Мета правового виховання

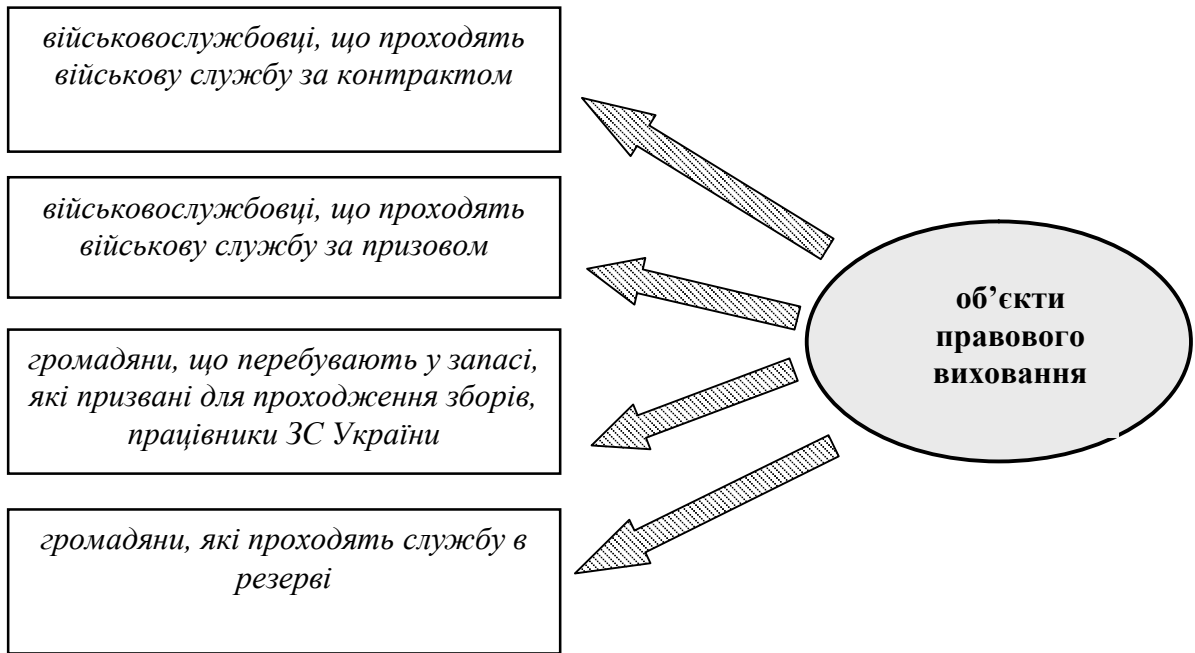
Формування у військовослужбовців правосвідомості, необхідної для забезпечення правомірної і соціально активної поведінки в ході виконання службово-бойових завдань, а після закінчення виконання військового обов'язку – свідомого дотримання вимог у повсякденному житті.

Завданнями правового виховання у ЗС України є:

- ◆ вивчення і пропаганда Конституції і законів України, вимог статутів ЗС України та інших нормативно-правових актів;
- ◆ поширення сучасних ідей і знань про право, державу, інформації про нормативно-правові акти Президента України, Кабінету Міністрів України, Міністра оборони України, начальника Генерального штабу – Головнокомандувача Збройних Сил України, які висвітлюють питання законності та правопорядку, реформування та розвитку ЗС України;
- ◆ надання військовослужбовцям та працівникам ЗС України необхідних правових знань через систему правової та гуманітарної підготовки, обсяг та зміст яких диференціюється залежно від потреб виховання та особливостей військової служби;
- ◆ поширення позитивного досвіду щодо запобігання правопорушень та підтримання статутного порядку;
- ◆ формування правової свідомості, переконань щодо необхідності дотримання вимог Конституції, законів України, Військової присяги, статутів ЗС України, виконання наказів командирів (начальників);

- ◆ підтримання у військових та трудових колективах законності, статутного порядку та військової дисципліни, вивчення причин і умов, які сприяли вчиненню правопорушень, вжиття необхідних заходів щодо їх усунення та попередження;
- ◆ формування у військовослужбовців та працівників ЗС України потреби щодо правомірної поведінки у службі та побуті;
- ◆ створення сприятливої морально-психологічної атмосфери в військах (силах) та трудових колективах.

Формами правового виховання є:

- ∇ **правова** підготовка;
- ∇ **правова** пропаганда;
- ∇ **правова** (юридична) загальна освіта;
- ∇ **правова** практика;
- ∇ **правомірна** соціально-активна діяльність чи поведінка.
- ∇ **самовиховання**.

Правова підготовка особового складу ЗС України здійснюється шляхом :

- { вивчення правових дисциплін відповідно до навчальних планів;
- { вивчення правових питань в системі командирської підготовки офіцерського складу;
- { вивчення тем правової підготовки з усіма категоріями військовослужбовців;
- { проведення методичних зборів та семінарів з правових питань;
- { проведення інформування, лекцій, бесід з правових питань;
- { систематична самостійна робота кожного військовослужбовця з вивчення законодавства та практики його застосування;

Організація правової підготовки та правового виховання особового складу, керівництво ними та відповідальність за їх дієвість покладається на командирів (начальників).

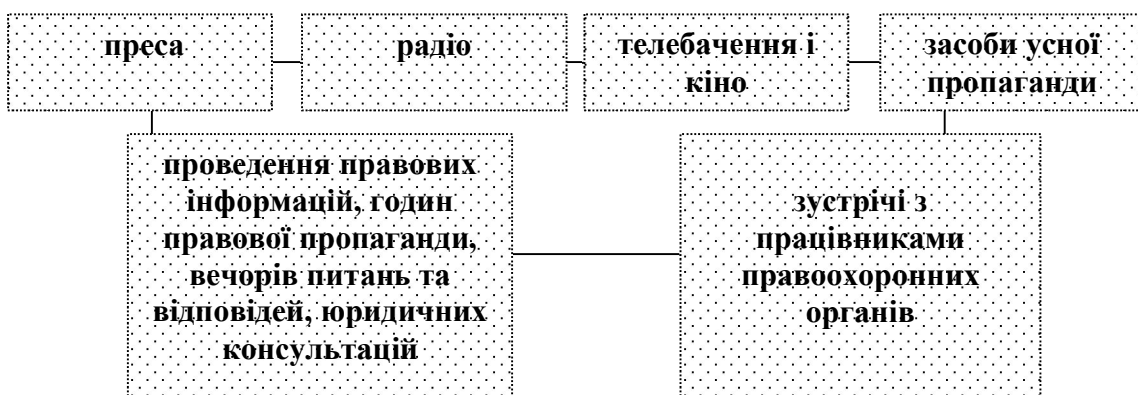
Правова пропаганда – поширення певних правових ідей, вимог законодавства, з метою їх втілення в суспільну свідомість, формування світогляду.

Зміст правової пропаганди визначається завданнями, які стоять перед нею, а саме:

- поширення сучасних ідей і знань про право;
- правова інформація;
- пропаганда філософської української думки про державу і право;
- інформування про вимоги Президента та Уряду України щодо зміцнення законності та правопорядку;
- роз'яснення законодавства України з військових питань;
- роз'яснення причин правопорушень та умов, які сприяють їх здійсненню;
- розповсюдження позитивного досвіду роботи з попередження правопорушень.

Правова пропаганда організується і проводиться враховуючи стан військової дисципліни та законності, завдання, які вирішує військова частина, запити та інтереси особового складу.

Найефективніші **форми, засоби** правової пропаганди:

Організація та форми правової пропаганди та правового виховання

Правове виховання *організується та проводиться* у військах згідно Директиви Міністра оборони України №Д-4 від 26.01.1994 «Про організацію і завдання правового виховання в ЗС України».

Організація правового виховання та безпосереднє керівництво цим процесом у військових частинах, установах, військово-навчальних закладах та на підприємствах Міністерства оборони України покладається на командирів (начальників), їх заступників з виховної роботи та соціально-психологічної роботи при безпосередній участі підрозділів юридичної служби.

Центром роботи по правовому вихованню, як і всього виховного процесу, яка проводиться з особовим складом є *РОТА та БАТАРЕЯ*.

У правовій пропаганді, як і у правовому вихованні у цілому, використовуються форми і методи, найбільш придатні у конкретних умовах.

Під ними розуміються основні команди, шляхи передачі правової інформації, доведення її до свідомості військовослужбовців.

Роль правового виховання у формуванні свідомого відношення до виконання конституційного обов'язку по захисту Батьківщини.

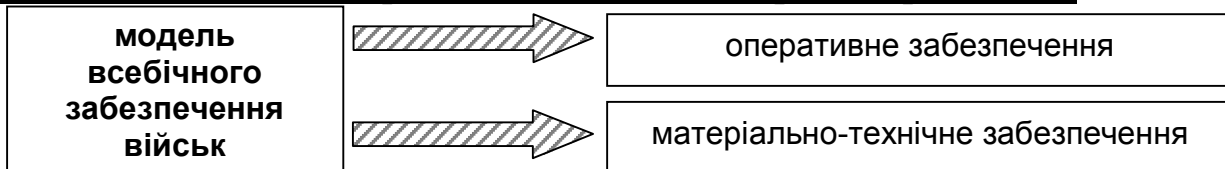
Разом із заходами політичного, конституційного, військового виховання у поєднанні з заходами організаційного характеру правове виховання має ефективний вплив на стан військової дисципліни.

Тема 12: Правові основи постачання військових формувань матеріальними засобами та ведення військового господарства.

Учбові питання:

1. Матеріально-технічне забезпечення (логістика) військових формувань технічними засобами, принципи, загальний порядок організації.
2. Основи організації військового (корабельного) господарства (визначення, завдання, об'єкти, складові).
3. Облік та списання матеріальних засобів. Робота комісії із списання військового майна.
4. Контроль за господарською діяльністю військової частини (види, форми, інвентаризація).

Матеріально-технічне забезпечення (логістика) військових формувань технічними засобами, принципи, загальний порядок організації.

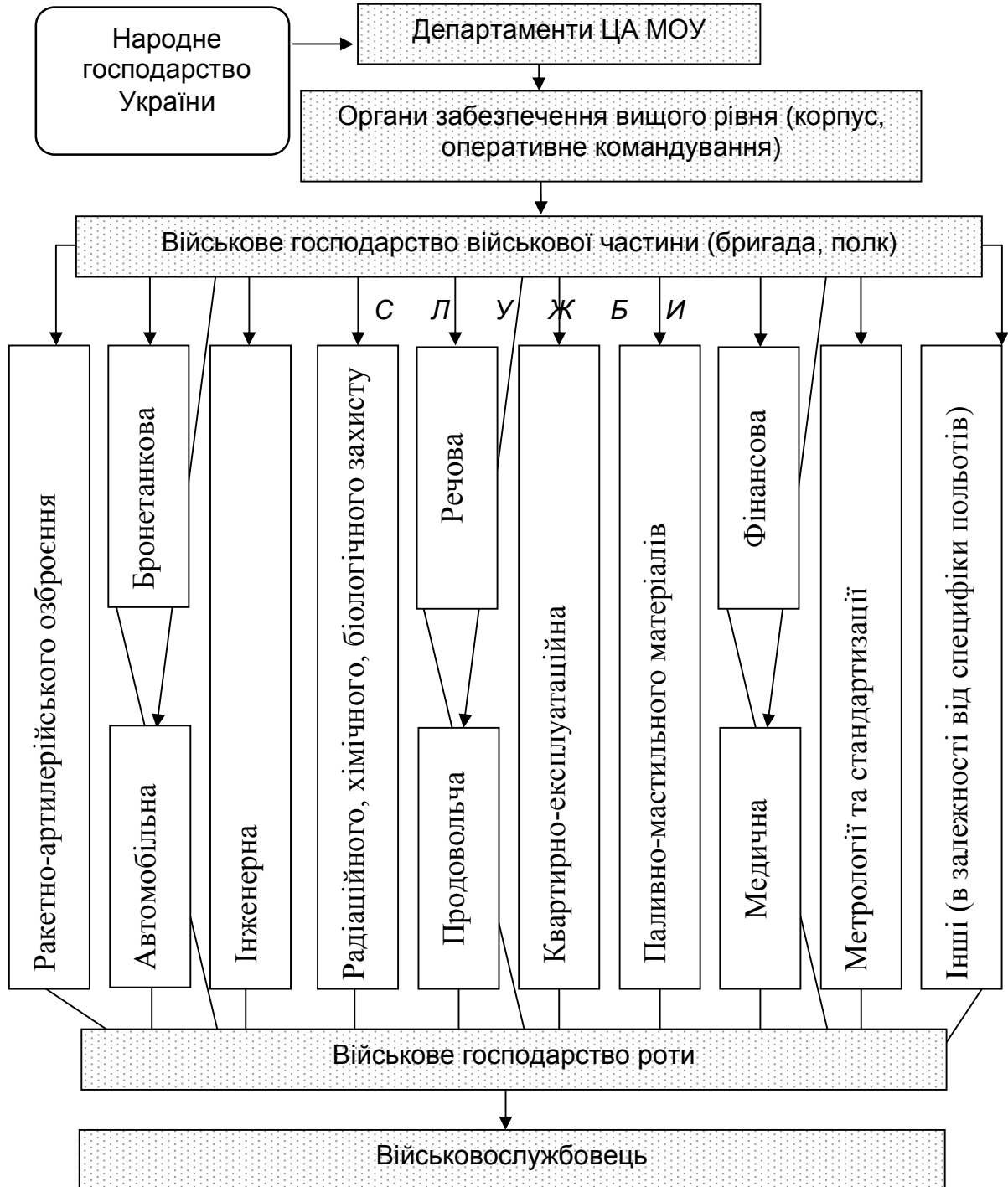
Матеріально – технічне забезпечення (логістика) – комплекс заходів органів військового управління і спеціальних служб у всіх видах операцій (бойових дій) та повсякденній життєдіяльності Збройних Сил, що здійснюються з метою забезпечення військ (сил) військовою технікою, боєприпасами, військово – технічним майном, підвищення ефективності та експлуатаційної надійності військової техніки, швидкого її відновлення (ремонт) після ушкоджень, задоволення матеріальних, транспортних, побутових та інших потреб військ (сил) з метою підтримки їх у бойовій готовності до виконання покладених на них бойових чи повсякденних завдань.

(Щорічник „Біла книга 2007: оборонна політика України” стор. 22)

Принципи організації постачання – закріплені, як правило, у нормативних актах основні положення, які відбивають закономірності матеріально-технічного забезпечення ЗС України.

Загальна організація постачання ЗС України матеріальними засобами.

Довідково: На кінець року харчування 100 % особового складу Збройних Сил України, який має право на харчування за державний кошт, здійснюється суб'єктами малого та середнього бізнесу.

Для обслуговування житлового фонду військових містечок створене Державне підприємство Міністерства оборони „Укрспецналадка” з філіями в гарнізонах.

Здійснюється переведення військових об'єктів (крім об'єктів зберігання зброї і боєприпасів) на охорону структурами Державної служби охорони МВС України або суб'єктами підприємництва.

(Щорічник „Біла книга 2007: оборонна політика України” стор. 22)

Основи організації військового (корабельного) господарства (визначення, завдання, об'єкти, складові).

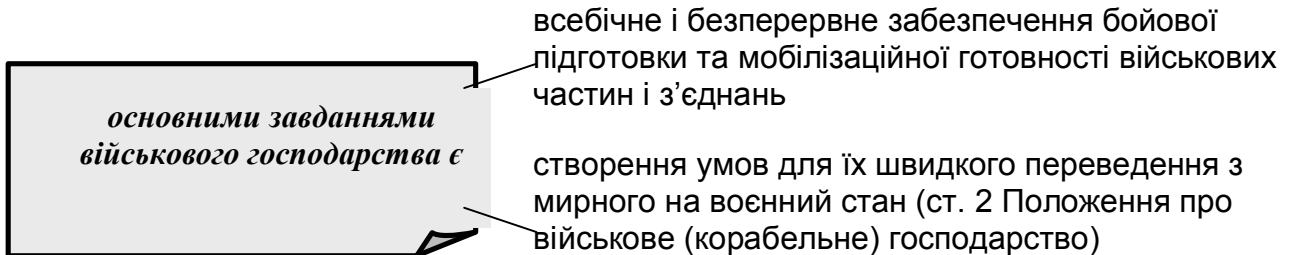
Усі матеріальні засоби, поставлені з народного господарства країни для забезпечення потреб ЗС, а також виділені Міністерству оборони грошові кошти у підсумку передаються до військових частин (на кораблі) для безпосереднього оперативного управління ними і використання їх за призначенням.

Військове (корабельне) господарство – сукупність сил і засобів (всі види озброєння, бойова та інша техніка, ракети, боєприпаси, ракетне паливо, пальне, мастильні матеріали та спеціальні речовини, продовольство, речове, інженерне, хімічне майно та інші матеріальні засоби, які використовуються для забезпечення потреб ЗСУ на мирний та воєнний час), які входять до складу військових частин (кораблів) і з'єднань, а також передані їм у постійне чи тимчасове користування різні об'єкти матеріально-технічної бази, матеріальні засоби, призначені для забезпечення побуту, правильної експлуатації, ремонту, зберігання озброєння, військової техніки і майна.

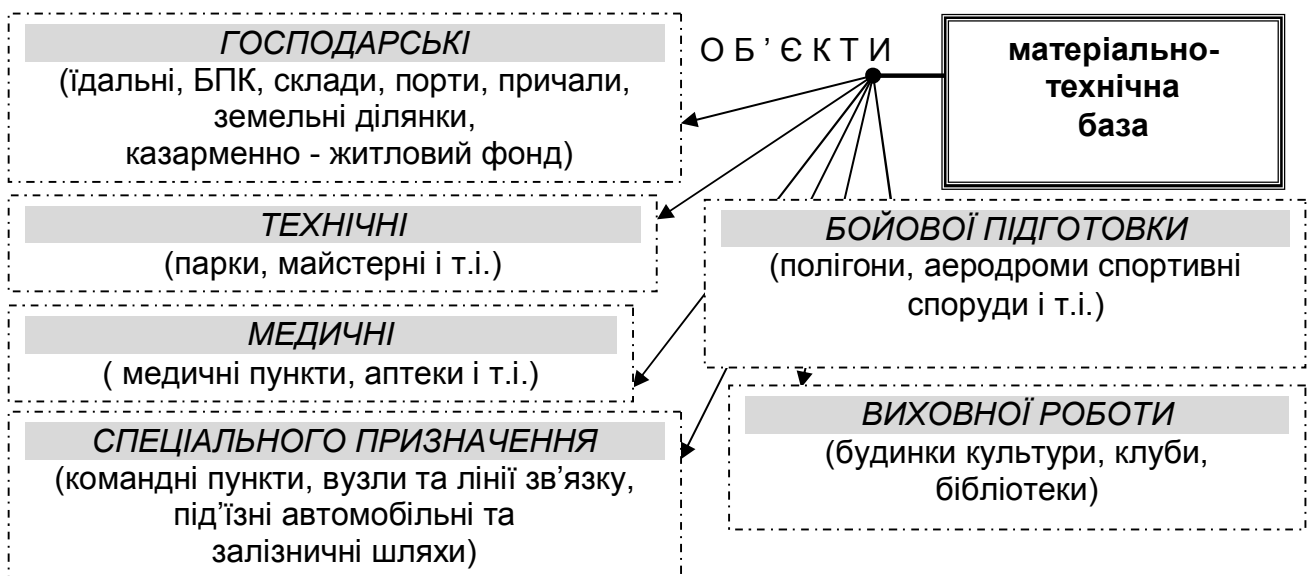
(п.2.1. Наказу МОУ від 16.07.1997 № 300)

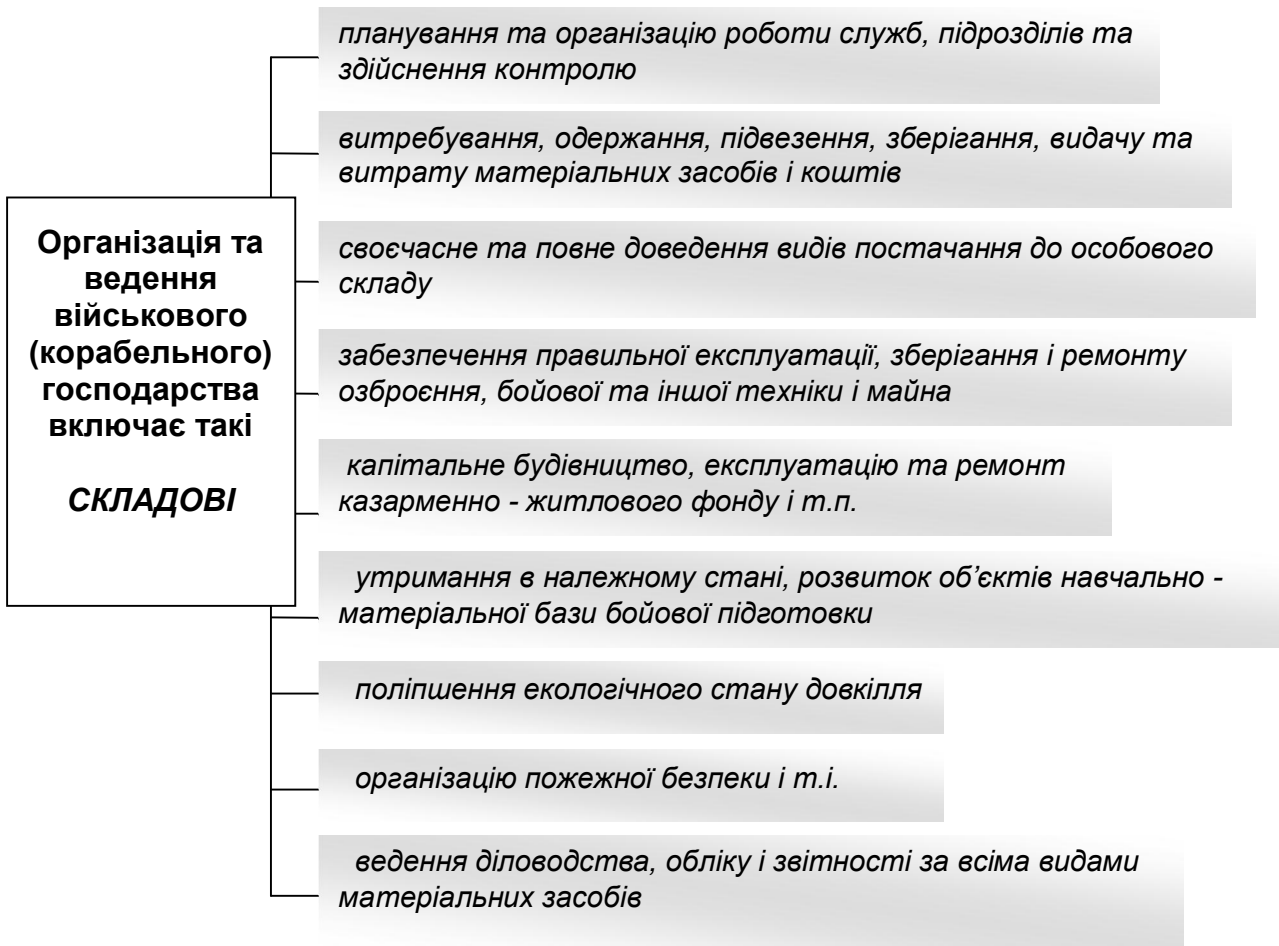
Військове майно – це державне майно, закріплене за військовими частинами. До нього належать: всі види озброєння, бойова та інша техніка, боєприпаси, паливо – мастильні матеріали, продовольство, технічне, аеродромне, шкіперське, речове, культурно – просвітницьке, медичне, ветеринарне, хімічне, інженерне та інше майно, а також кошти.

(п.2 Постанови ВР України „Положення про матеріальну відповідальність військовослужбовців за шкоду, заподіяну державі” від 23.06.1995 № 243/95-ВР)

ст. 2 Положення про військове (корабельне) господарство

Важливим елементом військового господарства є ротне господарство - кінцева ланка у забезпеченні особового складу матеріальними засобами.

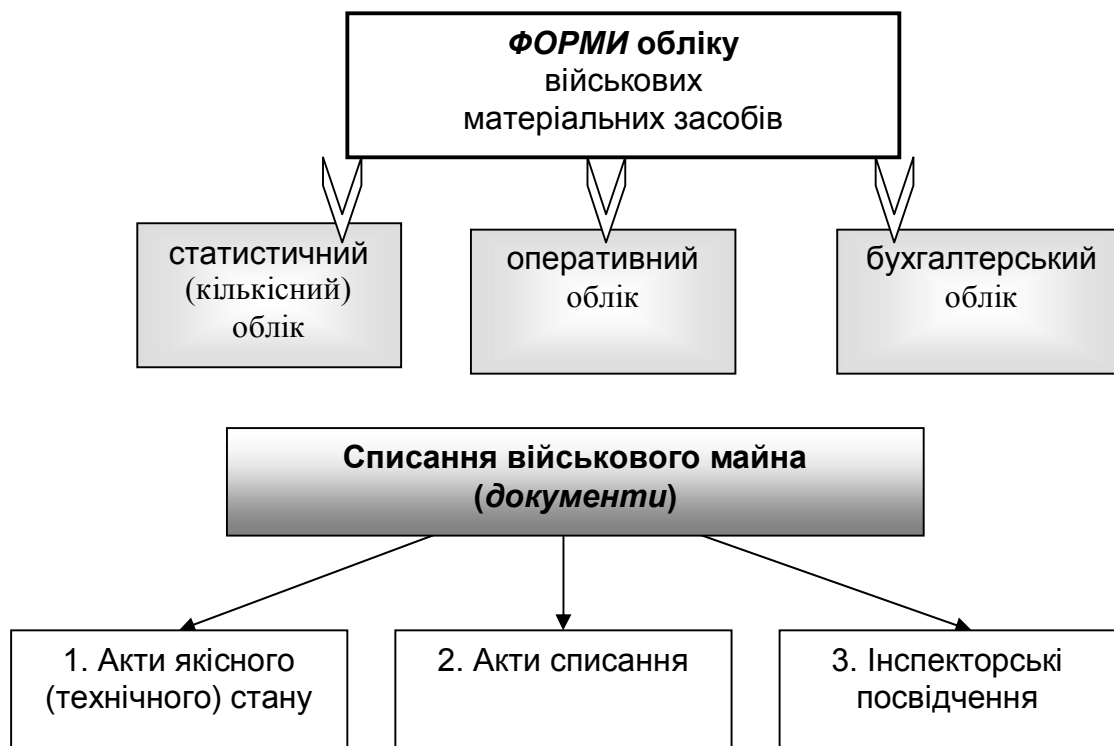
Воно призначене для забезпечення бойової підготовки роти і задоволення матеріально-побутових та культурних потреб її особового складу. Ротне господарство організує командир роти.

Облік та списання матеріальних засобів військової частини.
Робота комісії із списання військового майна.

Мета обліку військового майна – отримання даних про його наявність, втрату, нестачу, рух, вартість та якісний (технічний) стан, необхідних для організації МТЗ військових частин, встановлення належного контролю за умовами зберігання, доцільністю та ефективністю його використання (витрачання), а також з метою підготовки даних для складання облікових документів та державної статистичної звітності.

(п.6 ПКМ України „Про затвердження Положення про порядок обліку, зберігання, списання та використання військового майна у ЗС України” від 04.08.2000 № 1225)

Обліку в військовій частині підлягає все військове майно незалежно від його призначення та джерел надходження.

Затверджений акт якісного (технічного) стану, інспекторське посвідчення та акт списання є підставою для списання військового майна з обліку шляхом внесення відповідних записів в облікові документи.

1. За актами якісного (технічного) стану списується:

- військове майно, яке обліковується за обліково-номерними, якісними (технічними) показниками і набуло непридатного стану після закінчення установлених термінів його служби (носіння, використання), вироблення технічного ресурсу, проведення випробувань або дослідних робіт, а також із закінченим терміном зберігання в запасі (резерві) за неможливості його ремонту або використання за цільовим призначенням;
- військове майно безстрокового використання, яке набуло непридатного стану у процесі експлуатації, за неможливості його подальшого використання за цільовим призначенням;
- лікарські засоби (в тому числі наркотичні, психотропні та отруйні), імунобіологічні препарати та хімічні реактиви, які набули непридатного стану.

2. За актами списання списується:

- військове майно, яке не обліковується за обліково-номерними, якісними (технічними) показниками і набуло непридатного стану;
- майно, використане за встановленими нормами на регламентні роботи, технічне обслуговування;
- майно, витрачене на виробничі, господарські та експлуатаційні потреби, будівлі і споруди, що підлягають знесенню через недоцільність їх використання;
- інше майно, яке не списується за актами якісного (технічного) стану, за інспекторськими посвідченнями і набуло непридатного стану.

3. За інспекторськими посвідченнями списується:

- втрачене або знищене військове майно та його нестача;

➤ майно, яке обліковується за обліково-номерними, якісними показниками і набуло непридатного стану раніше встановленого терміну його служби, якщо згідно з законодавством заподіяна шкода повністю або частково відноситься на рахунок держави за неможливості відшкодування його повної або часткової вартості за рахунок винних осіб.

Для визначення придатності військового майна, встановлення неможливості або економічної недоцільності проведення його відновного ремонту, а також для оформлення необхідної документації на списання майна наказом командира (начальника) військової частини або командира (начальника) вищого рівня щороку утворюється комісія із списання військового майна (далі - комісія).

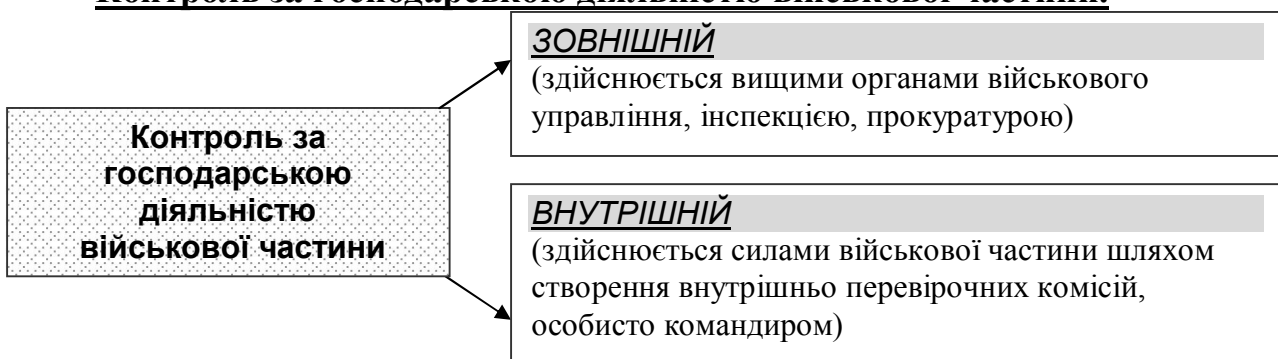
До складу комісії включаються військовослужбовці та/або працівники з належним досвідом роботи і обов'язково начальник відповідного фінансового органу.

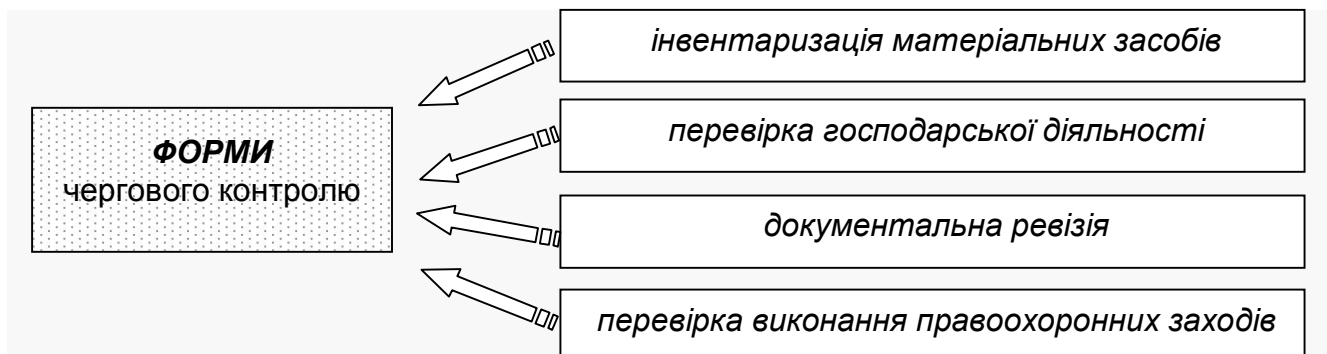
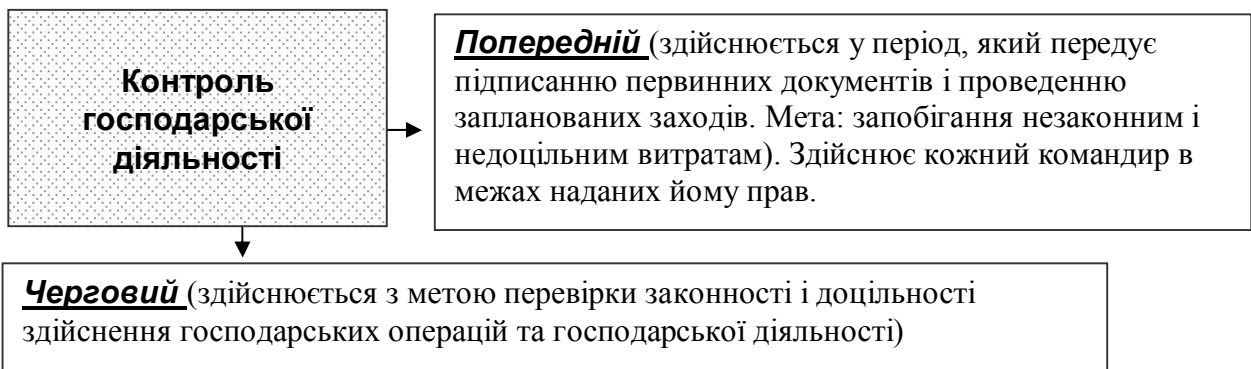
Списане військове майно, яке непридатне для навчальних цілей, реалізації, розбирання з метою використання придатних агрегатів, вузлів, деталей та матеріалів, береться на облік як металобрухт, ганчір'я та інші вторинні ресурси, що реалізуються в установленому порядку.

Командири (начальники) мають право скасовувати рішення про списання військового майна, прийняті підпорядкованими особами, анулювати видані інспекторські посвідчення та призначити повторне розслідування щодо виявлених причин та осіб, винних у втраті військового майна.

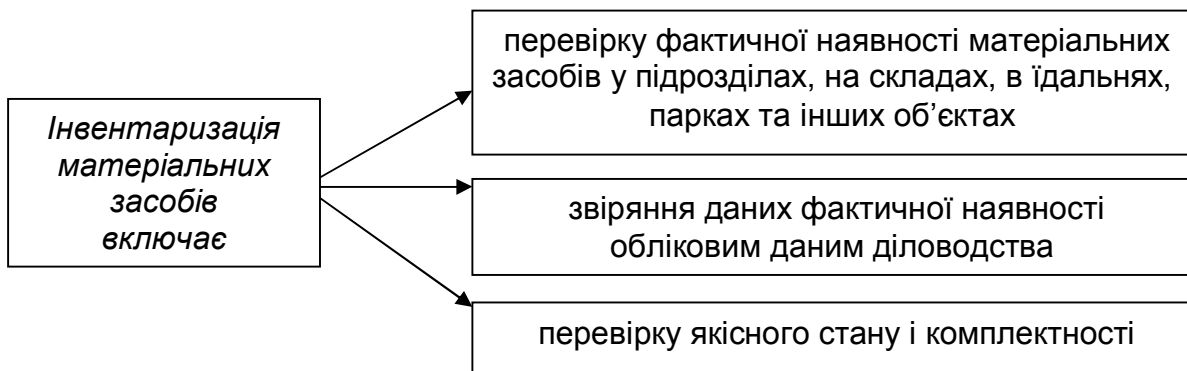
Контроль за господарською діяльністю військової частини.

Внутрішній контроль за господарською діяльністю полягає у суцільній перевірці і аналізі з боку командира (начальника), інших посадових осіб, громадськості, обґрунтованості і законності отримання, збереження, використання і списання матеріальних засобів і грошових коштів, ефективного і ощадливого ведення військового господарства.

Інвентаризація матеріальних засобів проводиться як самостійно, так і при перевірці господарської діяльності і документальної ревізії.

Інвентаризація матеріальних засобів проводиться у присутності і за обов'язкової участі матеріально-відповідальних осіб.

Тема 13: Юридична відповідальність військовослужбовців.

Учбові питання:

1. Поняття, види, принципи і особливості юридичної відповідальності військовослужбовців.
2. Адміністративна і дисциплінарна відповідальність військовослужбовців, їх особливості. Види дисциплінарних стягнень та правила їх накладання.
3. Матеріальна відповідальність військовослужбовців, підстави, розміри та порядок притягнення.

Життєдіяльність ЗС України, інших військових формувань України побудована на принципах єдиноначальності, підтримання твердого статутного порядку, суворой військової дисципліни, безперечного підкорення підлеглих командирам (начальникам).

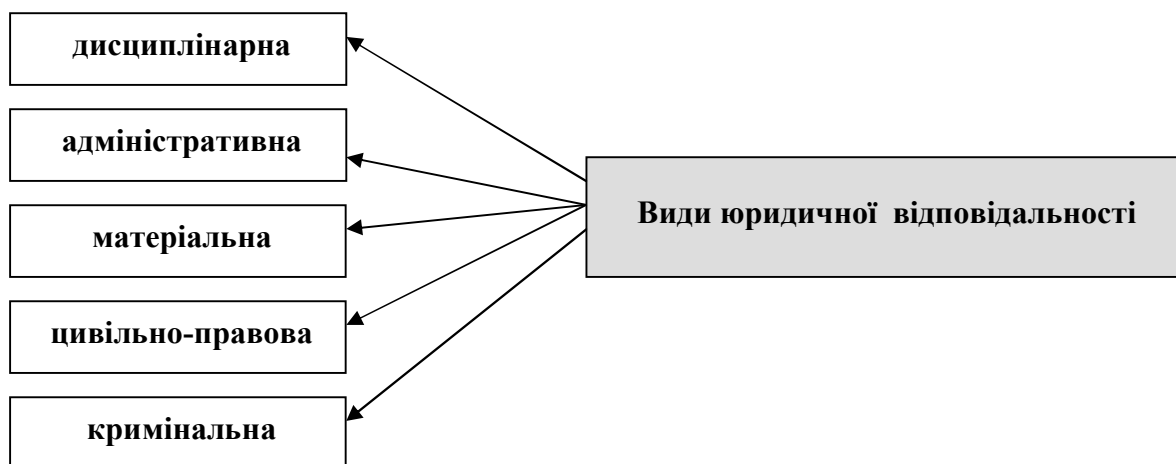
Все це визначає особливості військових правовідносин, внутрішнього порядку в ЗС України, характер і суспільну небезпеку правопорушень, які можуть мати місце.

Юридична відповідальність – це міра покарання правопорушника шляхом позбавлення його певних соціальних, матеріальних духовних чи особистісних благ чи цінностей, які йому належали до факту правопорушення, від імені держави, на підставі закону або іншого нормативного акту з метою попередження правопорушень в перспективі і відновлення (чи відшкодування) втрачених суб'єктивних прав на матеріальні і духовні цінності.

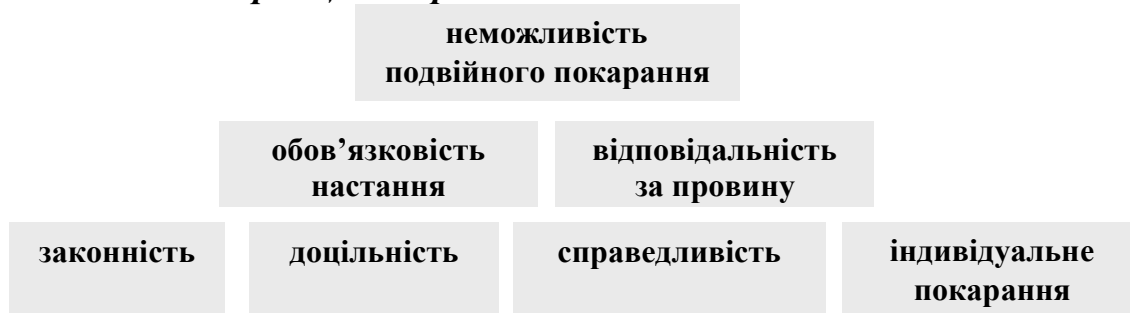
Юридична відповідальність настає тільки за вчинення правопорушень.

Військовослужбовці, залежно від характеру вчиненого правопорушення несуть дисциплінарну, адміністративну, матеріальну, цивільно-правову та кримінальну відповідальність згідно із законом

(ст.24 ЗУ „Про Статут внутрішньої служби ЗСУ”)

Принципи юридичної відповідальності

Особливості юридичної відповідальності військовослужбовців:

- діє тільки для військовослужбовців (на відміну від інших громадян законодавством передбачена юридична відповідальність тільки військовослужбовців за скоєння військових злочинів та військових дисциплінарних проступків);
- підвищена міра відповідальності військовослужбовців за скоєння деяких правопорушень, що зумовлені принципом беззастережного підкорення командирам (начальникам). Наприклад, невиконання наказу працівником тягне за собою застосування заходів дисциплінарної відповідальності по нормам законодавства про працю, в той час як невиконання наказу військовослужбовцем може розглядатися як військовий злочин;
- командири та інші посадові особи наділені певними повноваженнями щодо притягнення військовослужбовців до дисциплінарної та матеріальної відповідальності, та порушення кримінальної справи проти них;
- законодавством передбачена наявність певних умов застосування влади командира та порядку виконання заходів юридичної відповідальності, що застосовується до військовослужбовців;
- наявність спеціальних (притаманних тільки для військовослужбовців) видів відповідальності (наприклад – попередження про неповну службу відповідність, пониження у військовому званні, позбавлення чергового звільнення);
- можливість настання дисциплінарної відповідальності за скоєні адміністративні проступки;
- звільнення військовослужбовців від юридичної відповідальності, якщо діяння являє собою виконання обов'язків військової служби;
- військовослужбовці не звільняються від матеріальної та цивільно-правової відповідальності, якщо на них накладено дисциплінарне стягнення за скоєне правопорушення. За вчинення злочину вони притягуються до кримінальної відповідальності на загальних підставах.

Адміністративна відповідальність настає за скоєння адміністративних правопорушень і регламентується Кодексом України про адміністративні правопорушення (далі - КУпАП)

Адміністративне правопорушення (проступок) - протиправна, винна (умисна чи необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок,

власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність.

Адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачена КУпАП, настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою ,відповідно до закону, кримінальної відповідальності. (ст.9 КУпАП)

Особливості адміністративної відповідальності військовослужбовців:

- держава обмежила юрисдикцію цивільних органів влади, щодо притягнення до амін. відповідальності військовослужбовців (притягуються лише за порушення правил дорожнього руху, правил полювання, рибальства, митних правил, вчинення корупційних діянь, контрабанду, ухилення від виконання законних вимог прокурора і т.і.);
- до військовослужбовців не застосовуються такі види адміністративних стягнень, як виправні роботи та адміністративний арешт;
- замість накладення адміністративних стягнень, відповідні державні органи, які мають право їх накладати, надсилають матеріали про адміністративні правопорушень командирам військових частин для вирішення питання про притягнення винних до дисциплінарної відповідальності;

Дисциплінарна відповідальність – це такий вид юридичної відповідальності, який настає за невиконання (неналежне виконання) військовослужбовцем своїх обов’язків, порушення військовослужбовцем військової дисципліни або громадського порядку.

Особливості притягнення військовослужбовців до дисциплінарної відповідальності в цілому співпадають з особливостями юридичної відповідальності військовослужбовців і регламентуються Законом України „Про Дисциплінарний Статут Збройних Сил України” (далі – ДС).

Види дисциплінарних стягнень, що накладаються на:

(найбільші категорії військовослужбовців у Збройних Силах України)

сержантів (старшин) військової служби за контрактом	молодших і старших офіцерів
Зауваження Догана Сувора догана Попередження про неповну службу відповідність Пониження в посаді Пониження у військовому званні на один ступінь Пониження у військовому званні на один ступінь з переведенням на нижчу посаду Позбавлення сержантського (старшинського) звання Звільнення з військової служби за контрактом за службовою невідповідністю Ст. 51 ЗУ „Про Дисциплінарний Статут ЗС України”	Зауваження Догана Сувора догана Попередження про неповну службу відповідність Пониження в посаді Пониження у військовому званні на один ступінь Звільнення з військової служби за службовою невідповідністю Позбавлення військового звання Ст.68 ЗУ „Про Дисциплінарний Статут ЗС України”

Правила накладання дисциплінарних стягнень:

1. Правило законності та обґрунтованості накладених стягнень

2. Правило індивідуалізації стягнень

3. Правило своєчасності накладення стягнень

4. Правило гласності

5. Правило регламентації (порядку) накладення стягнень

6. Правило обов'язковості виконання стягнень

1. Правило законності та обґрунтованості накладених стягнень

- можуть бути накладені лише визначені ДС стягнення і відповідають військовому званню військовослужбовця і дисциплінарній владі командира (ст. 83 ДС)
- прийняттю рішення про накладення дисциплінарного стягнення може передувати службове розслідування (ст.84 ДС)
- за перевищення наданої дисциплінарної влади командир несе відповідальність відповідно до... законів України (ст.92 ДС)
- під час накладення дисциплінарного стягнення командир не має права принижувати гідність підлеглого (ст.87 ДС)

2. Правило індивідуалізації стягнень

- під час накладення дисциплінарного стягнення та обрання його виду враховуються:
  - характер та обставини вчинення правопорушення;
  - наслідки правопорушення;
  - попередня поведінка військовослужбовця;
  - тривалість військової служби порушника та рівень знань;
  - про порядок служби (ст.86 ДС)
- заборонено накладати стягнення на весь особовий склад підрозділу замість покарання безпосередньо винних осіб (ст.91 ДС)

3. Правило своєчасності накладення стягнень

- дисциплінарне стягнення має бути не пізніше ніж за 10 діб від дня, коли командирів (начальників) стало відомо про правопорушення, а у разі провадження службового розслідування
- протягом місяця від дня його закінчення (ст.87 ДС)

4. Правило гласності

- про накладені дисциплінарного стягнення оголошується:
  - рядовим (матросам)–особисто перед строем;
  - сержантам (старшинам)–особисто, на нараді чи перед строем сержантів;
  - офіцерському складу та військовослужбовцям військової служби за контрактом–особисто, у письмовому розпорядженні, на нараді чи перед строем військовослужбовців, які мають не нижчі військові звання (ст.97 ДС);
  - тривалість військової служби порушника та рівень знань;
  - про порядок служби (ст.86 ДС)

5. Правило регламентації (порядку) накладення стягнень

- накладення дисциплінарного стягнення на військовослужбовця, який входить до складу добового наряду (виконує бойове чергування), за правопорушення, вчинені ним під час несення служби, здійснюється після зміни з наряду (бойового чергування) чи після заміни його іншим військовослужбовцем (ст.99 ДС)
- накладення дисциплінарного стягнення на військовослужбовця, який перебуває у стані сп'яніння, та отримання від нього пояснень проводиться після його протвердження (ст. 90 ДС)
- старший командир не має права скасовувати або пом'якшувати дисциплінарні стягнення, накладені молодшим командиром, з причини суворості стягнення, якщо останній не перевищив наданої йому влади (ст.93 ДС)

6. Правило обов'язковості виконання стягнень

- Дисциплінарне стягнення виконується, як правило, негайно, а у виняткових випадках - не пізніше ніж за три місяці від дня його накладення. Після закінчення зазначеного строку стягнення не виконується, а лише заноситься до службової картки військовослужбовця. Особи, з вини яких не було виконано стягнення, несуть дисциплінарну відповідальність (ст.96 ДС)

Матеріальна відповідальність – це вид юридичної відповідальності військовослужбовців, під якою розуміється встановлений для них обов'язок повного або часткового відшкодування в грошовій формі (в окремих випадках – у натуральній формі) заподіяної матеріальної шкоди державі.

Матеріальна відповідальність завжди має вираз певної грошової суми, яка утримується з винного на користь держави. За характером стягнення і за призначенням матеріальна відповідальність близька до цивільно-правової. Але поняття матеріальної і цивільно-правової відповідальності не тотожні.

Військовослужбовці і призвані на збори військовозобов'язані, можуть добровільно відшкодувати заподіяну шкоду державі повністю або частково.

Ці особи, за згодою командира (начальника) військової частини, можуть відновити пошкоджене майно.

Підстави притягнення військовослужбовців до матеріальної відповідальності:

∇ заподіяння прямої дійсної шкоди (під матеріальною шкодою розуміють реальні збитки нанесені державі знищенням, псуванням, втратою чи незаконним використанням військового майна чи грошових коштів);

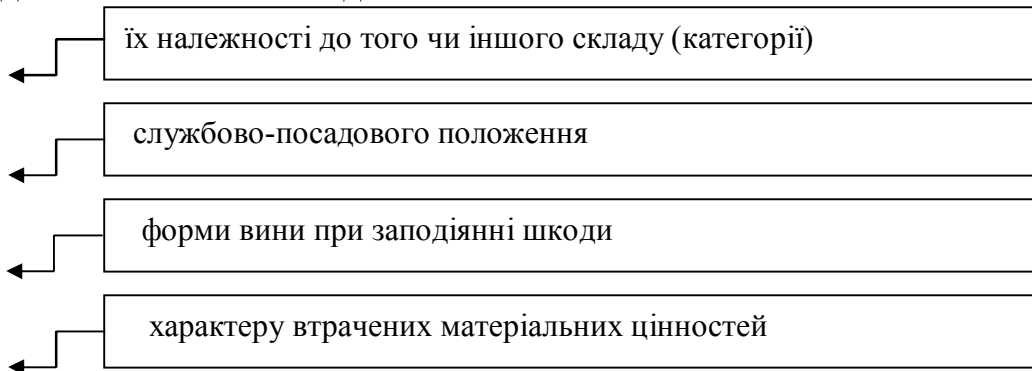
∇ наявність протиправної поведінки – це така поведінка військовослужбовця коли він не виконує (виконує недбало) службові обов'язки;

∇ наявність причинного зв'язку між протиправною поведінкою та настанням шкоди;

∇ наявність вини у заподіянні шкоди (військовослужбовець визнається винним у заподіянні шкоди, якщо протиправна поведінка вчинена умисно або з необережності)

Крім загальних умов притягнення до матеріальної відповідальності законодавством передбачені спеціальні правила, що діють відносно окремих категорій (спрощена процедура).

Правила притягнення військовослужбовців до матеріальної відповідальності залежать від:

З урахуванням цих факторів встановлені такі обсяги матеріальної відповідальності:

Обмежена матеріальна відповідальність міститься в відшкодуванні вартості шкоди, але в межах одного чи кількох окладів місячного грошового забезпечення винного військовослужбовця, або в межах визначеної суми, якщо навіть вартість шкоди перевищує ці межі.

Військовослужбовці і призвані на збори військовозобов'язані за шкоду, заподіяну недбалним виконанням ними службових обов'язків, передбачених військовими статутами, порадиниками, інструкціями та іншими нормативними актами, несуть матеріальну відповідальність у розмірі заподіяної шкоди, але не більше місячного грошового забезпечення.

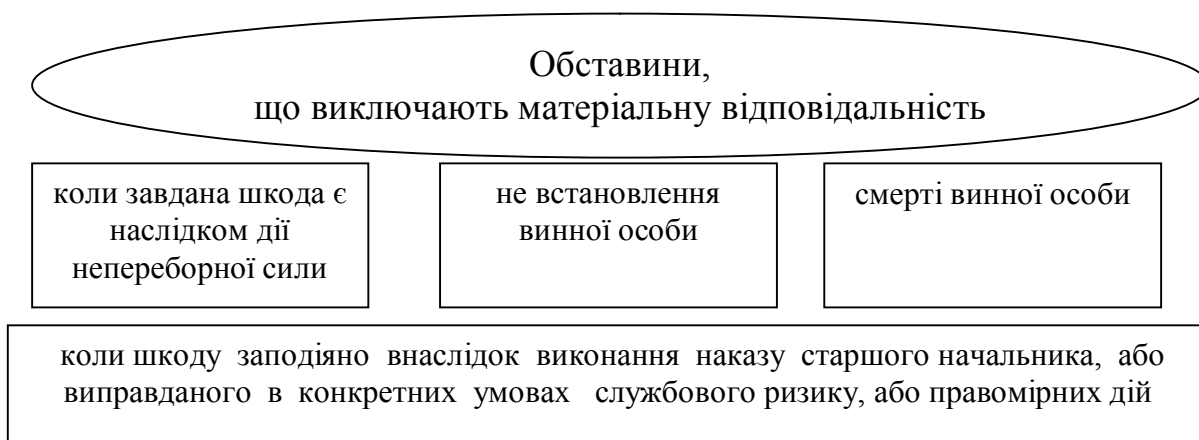
Повна матеріальна відповідальність передбачає відшкодування винними всієї суми шкоди незалежно від її розміру.

Військовослужбовці притягуються до повної матеріальної відповідальності у випадках:

- ÷ умисного знищення, пошкодження, псування, розкрадання, незаконного витрачання військового майна або вчинення інших умисних протиправних дій;
- ÷ приписки у нарядах та інших документах фактично не виконаних робіт,
- ÷ перекручування звітних даних і обману держави в інших формах;
- ÷ заподіяння шкоди особою, яка перебувала у нетверезому стані;
- ÷ дій (бездіяльності), що мають ознаки злочину;
- ÷ недостачі, а також знищення або псування військового майна, переданого їм під звіт для зберігання, перевезення, використання або для іншої мети.

Підвищена матеріальна відповідальність міститься в кратному розмірі загальної суми грошового стягнення відносно до суми грошової оцінки реальної шкоди. Розмір стягнення в таких випадках в декілька разів (2, 3, 5, 10 разів) перевищує ціну заподіяної матеріальної шкоди.

Всі ці різновиди матеріальної відповідальності застосовуються тільки в відповідних, конкретно вказаних в “ Положенні про матеріальну відповідальність військовослужбовців...” випадках і в встановленому порядку стосовно до різних категорії військовослужбовців та обставинами здійснення правопорушення.

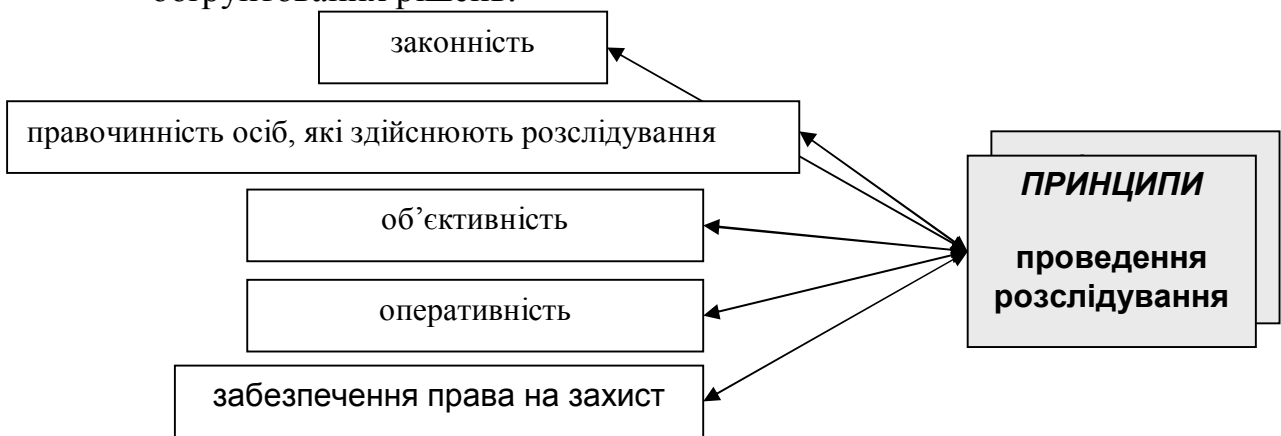

Тема 14: Службове розслідування у військових формуваннях України (організація та провадження розслідувань). Дізнання.

Учбові питання:

1. Поняття, принципи, випадки призначення службового розслідування.
2. Послідовність дій при проведенні службового розслідування.
3. Зміст проведення службового розслідування.

Службове розслідування – це діяльність командира і призначення осіб з метою встановлення фактичних обставин правопорушень, скоєних військовослужбовцями, працівниками ЗСУ, а також подій і фактів, які належить з'ясувати для прийняття на основі зібраних доказів законних і обґрунтованих рішень.

невиконання або неналежного виконання військово-службовцями службових обов'язків, що загрожувало життю і здоров'ю особового складу, цивільного населення або заподіяло матеріальну чи моральну шкоду

невиконання або недбалого ставлення до виконання вимог наказів та інших керівних документів, що могло негативно вплинути чи вплинуло на стан боєздатності, бойової готовності підрозділу чи військової частини

неправомірного застосування військовослужбовцем фізичної сили, зброї або інших засобів ураження до інших військовослужбовців чи цивільного населення;

порушення правил несення вартової (вахтової) або внутрішньої служби, що могло спричинити тяжкі наслідки

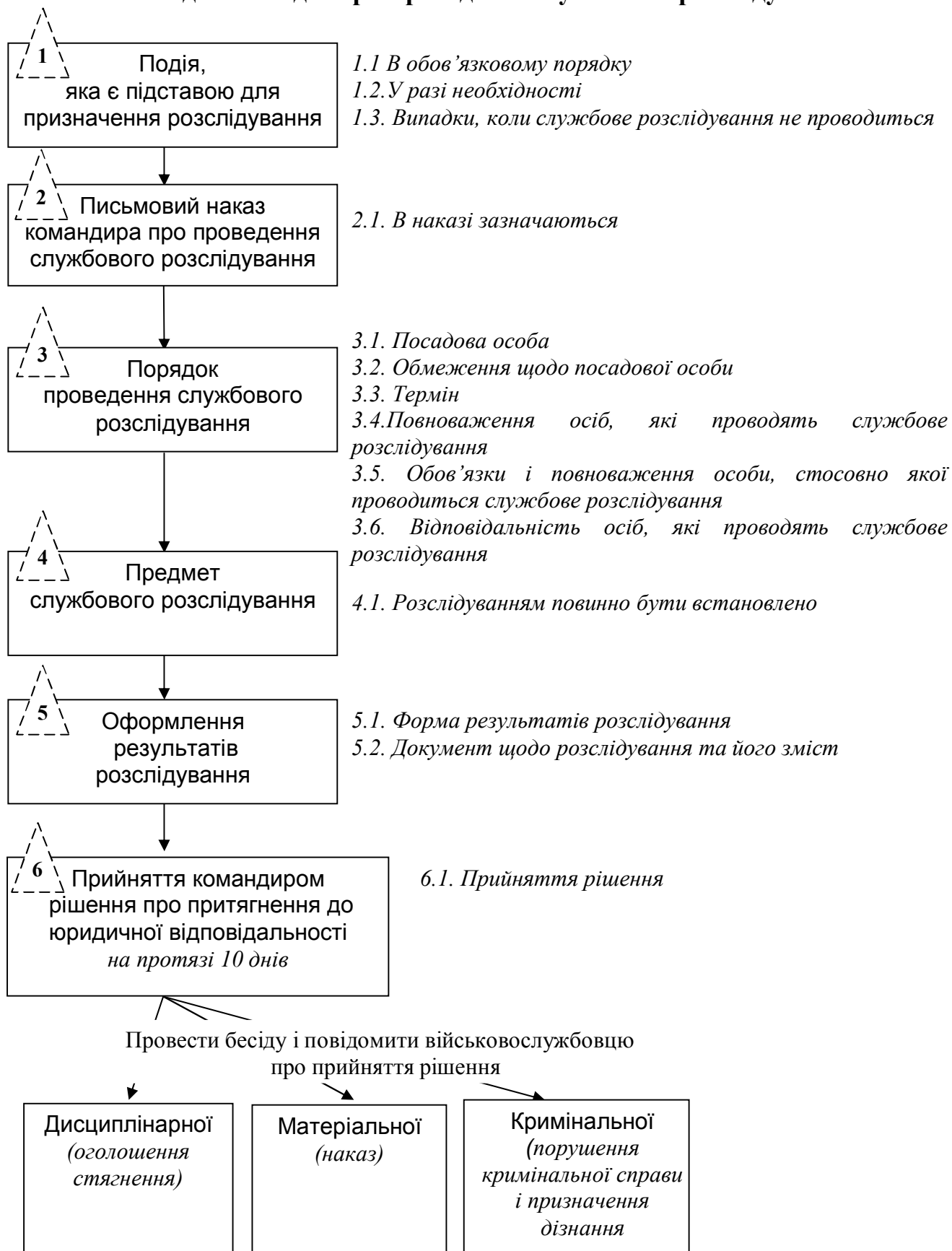
недозволеного розголошення змісту або втрати службових документів

Випадки

призначення службового розслідування (наказ МОУ від 15.03.2004 № 82)

Послідовність дій при проведенні службового розслідування

7.1. Рішення за результатами службового розслідування може бути оскаржене згідно ДС України

Зміст службового розслідування:

1.1 В обов'язковому порядку проводиться у випадках, визначених наказом МОУ від 15.03.2004 №82

- виявлення матеріальної шкоди, заподіяної державі;
- невиконання або неналежне виконання військовослужбовцями службових обов'язків, що загрожувало життю і здоров'ю особового складу, цивільному населенню;

1.2. У разі необхідності

- розпорядження командирів і начальників;
- рапорти, доповіді, донесення підлеглих;
- пропозиції компетентних органів, посадових осіб, комісій;
- скарги, заяви і листи військовослужбовців і громадян, а також посадових осіб
- повідомлення у засобах масової інформації;

1.3. Розслідування не проводиться, якщо причини, розмір шкоди та винних осіб встановлено в ході ревізії (перевірки), інвентаризації, дізнання, попереднього слідства або судом.

2.1. В наказі зазначаються.

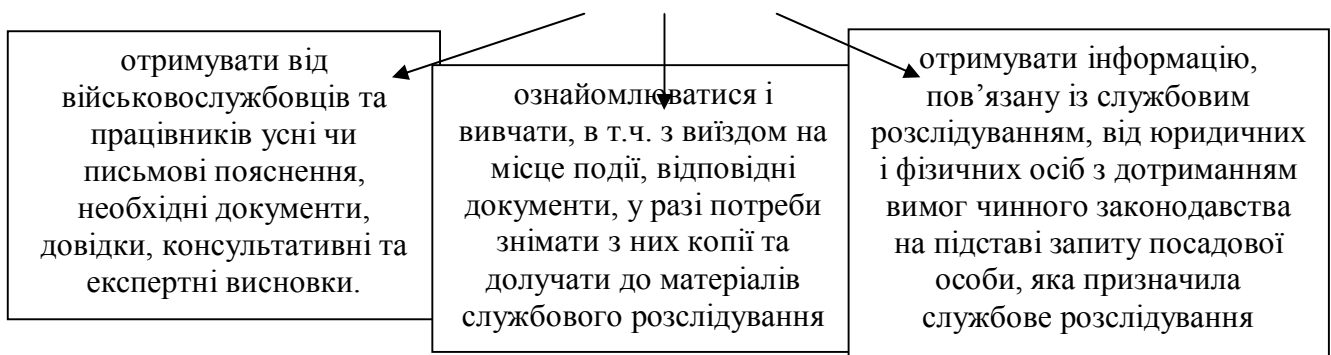
- підстави для призначення розслідування;
- особа (якщо вона встановлена), стосовно якої воно має бути проведено;
- термін проведення;
- посадова особа, якій доручено проведення (комісія);

3.1. Службове розслідування може бути проведено особисто командиром (начальником) чи доручено іншій посадовій особі. У разі потреби залучення фахівців до проведення службового розслідування командиром (начальником) призначається комісія у склад груп фахівців на чолі з головою комісії, про що оголошується в наказі.

3.2. До участі у проведенні службового розслідування не повинні залучатися особи, які є підлеглими військовослужбовця, чиє правопорушення підлягає розслідуванню, а також особи, які особисто зацікавлені в його результатах.

3.3. Службове розслідування має бути завершено протягом одного місяця з дня його призначення командиром (начальником). У необхідних випадках цей термін може бути продовжено посадовою особою, якою він призначений, або старшим начальником, але не більше як на один місяць. У термін службового розслідування не включається час перебування військовослужбовця, стосовно якого проводиться розслідування, у відпустці або на лікуванні.

3.4. Особам, які проводять службове розслідування надається право

У разі відмови надати пояснення військовослужбовця, стосовно якого проводиться службове розслідування, посадовою особою, що його проводить, складається відповідна довідка. Зміст такої довідки засвідчується підписами двох свідків цього факту.

3.5. Посадові особи ЗС України зобов'язані надавати правдиві письмові пояснення по суті предмета розслідування та поставлених їм питань, пред'являти документи чи матеріали. Особа, стосовно якої проводиться службове розслідування, має право давати усні та письмові пояснення, робити заяви, подавати документи і порушувати клопотання про витребування та залучення нових документів, опитування відповідних осіб, проведення додаткових ревізій.

3.6. Особи, які проводять розслідування, несуть *персональну* відповідальність за всебічне повне, своєчасне і об'єктивне його проведення та додержання законодавства України.

4.1. Розслідуванням повинно бути встановлено:

- наявність чи відсутність події, з приводу якої було призначено розслідування, та її обставини (час, місце) і наслідки;
- осіб, з вини яких трапилася подія, та осіб, дії чи бездіяльність яких сприяли шкідливим наслідкам або створювали загрозу для їх спричинення;
- наявність причинного зв'язку між подією, з приводу якої було призначено службове розслідування, та неправомірними діями військовослужбовця;
- конкретні неправомірні дії військовослужбовця, яким вчинено правопорушення;
- вимоги чинного законодавства чи інших нормативно-правових актів та керівників документів, які було порушено;
- ступінь вини кожної з осіб, причетних до правопорушення;
- форму вини (навмисно чи з необережності) та мотиви протиправної поведінки військовослужбовця і його ставлення до скоєного;
- умови та причини, що сприяли правопорушенню;
- чи вчинено правопорушення під час виконання військовослужбовцем службових обов'язків.

5.1. Розслідування та його результати оформляються письмово. За погодженням з особами, які опитуються, їх пояснення можуть фіксуватися технічними засобами. Такі пояснення оформляються надалі у письмовому вигляді і підписуються опитуваним.

5.2. За результатами службового розслідування складається акт, у якому обов'язково зазначаються:

- посада, в/звання, П.І.Б., рік народження, освіта, термін військової служби та термін перебування на останній посаді особи, стосовно якої проведено службове розслідування;
- підстави службового розслідування;
- час, місце, суть порушення, який нормативний акт порушено (його назва, дата прийняття);
- обставини, що пом'якшують або обтяжують відповідальність чи знімають вину;
- заперечення, заяви та клопотання особи, стосовно якої проведено службове розслідування, мотиви їх відхилення чи підстави для задоволення;
- пропозиція щодо притягнення винних осіб до відповідальності;
- інші заходи.

Акт службового розслідування підписується особами, якими воно проводилося. Кожен учасник розслідування має право викласти свою окрему думку. Після підписання акт службового розслідування подається на розгляд посадовій особі, яка призначила розслідування.

6.1. Прийняття рішення за результатами розслідування

Посадова особа, яка призначала розслідування, розглядає у **10**-денний термін акт та всі інші матеріали і приймає відповідні рішення.

Про прийняте рішення повідомляється військовослужбовець, стосовно якого проводиться службове розслідування, а також начальнику органу Військової служби правопорядку у ЗС України. Притягнення військовослужбовця за результатами службового розслідування до відповідальності здійснюється згідно з вимогами чинного законодавства. Дисциплінарне стягнення накладається у терміни, визначені Дисциплінарним статутом ЗС України.

Якщо під час розслідування буде з'ясовано, що правопорушення військовослужбовця чи іншої особи містить ознаки злочину, питання про порушення кримінальної справи вирішується відповідно до вимог Кримінально-процесуального кодексу України.

Тема 15: Правовий статус військовослужбовців і юридичні гарантії його реалізації.

Учбові питання:

1. Поняття, складові правового статусу особи.
2. Зміст та характер правового регулювання правового статусу особи.
3. Правовий статус військовослужбовців Збройних Сил України та його відтворення в правових документах.

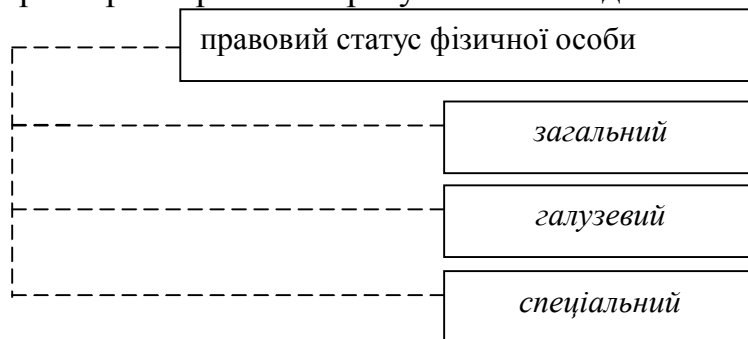
Правовий статус (лат. status – становище) – сукупність прав і обов’язків фізичних та юридичних осіб. В Україні визначається Конституцією, законами та іншими нормативно-правовими актами, міжнародними договорами, ратифікованими Верховною радою України.

Правовий статус особи фізичної визначають насамперед конституційні права, свободи та обов’язки людини і громадянина.

(Юридична енциклопедія, Київ-2003 с.44)

За характером правового регулювання виділяють:

2.1. Принципи правового статусу особи - це основоположні, закріплені в Конституції та інших Законах ідеї, начала, за допомогою яких визначаються права, свободи і обов’язки людини і громадянина, а також гарантії їх здійснення і які перетворюють сукупність прав і свобод особи у систему.

Закріплення в національному праві прав і свобод, встановлених нормами міжнародного права

Принцип невідчужуваності та непорушності основних природних прав і свобод людини та належність їх від народження (ст.21 Конституції України)

Принцип гарантованості (конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані; при прийнятті нових законів або внесення змін до них не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав, свобод) (ст. 22 Конституції України)

Принцип єдності (кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості та має обов'язки перед суспільством) (ст. 23 Конституції України)

Принцип рівноправності

- рівність перед законом
- рівність прав жінки і чоловіка
- рівність прав осіб різних рас і народностей і т.д.
- (ст. 24 Конституції України)

**Основні
принципи
правового
статусу особи**

2.2.

ОСНОВНІ ПРАВА, СВОБОДИ ТА ОБОВ'ЯЗКИ ЛЮДИНИ

1. громадянські права

(на життя, честь і гідність, свободу та особисту недоторканість, вибір місця проживання, свободу власної думки, світогляду і віросповідання)

2. політичні права

(брати участь в управлінні державними і громадськими справами, брати участь у всеукраїнському та місцевих референдумах, направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення до державних органів, обирати і бути обраними у державні органи та органи місцевого самоврядування, мати громадянство)

3. економічні права

(на приватну власність, працю і вибір професії, справедливу оплату праці, на страйки, на відпочинок)

4. соціальні права

(на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, включаючи харчування, одяг, житло, на матеріальне забезпечення в старості, в разі хвороби)

5. екологічні права

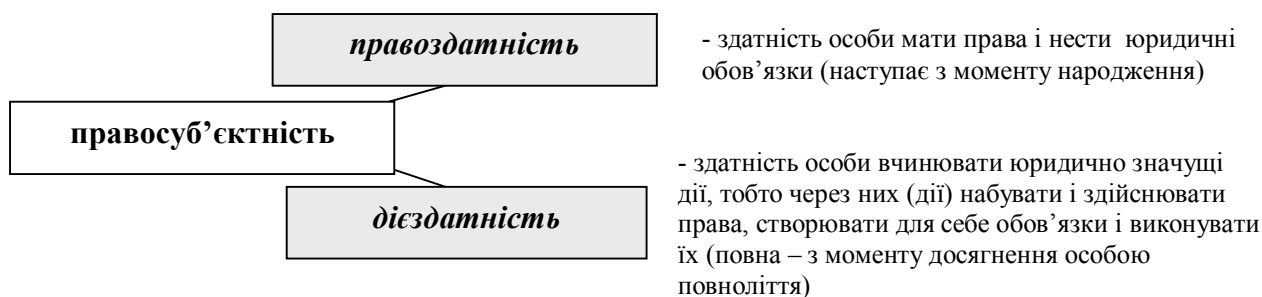
(на безпечне для життя і здоров'я довкілля, вільного доступу до інформації про стан довкілля, якість харчових продуктів та предметів побуту, на поширення інформації про довкілля)

6.культурні права	(на освіту, на користування досягненнями вітчизняної та світової культури, на свободу наукової, технічної художньої та літературної творчості)
7.сімейні права	(на невтручання в сімейне життя, на добровільне укладення шлюбу, на державну охорону сім'ї, материнства, батьківства і дитинства, на рівність дітей незалежно від походження чи народження у шлюбі або поза шлюбом)
8.особисті права	(на захист передбачених законом можливостей людини і громадянина в суді, на відшкодування матеріальних та моральних збитків, що заподіяні державними органами, органами місцевого самоврядування, знати свої права та обов'язки, на правовому допомогу, на індивідуальну юридичну відповідальність і тільки за провину один раз)

2.3. **Законні інтереси особи** – певні блага матеріального і нематеріального характеру, які закріплені не тільки в конкретних правових приписах, але і в загальних принципах права.

2.4. **Громадянство** – це особливий, політико-правовий зв'язок особи і держави, що надає особі особливого статусу, який передбачає юридичне визнання державної належності особи як у самій країні, так і за її межами і наділяє її в повному обсязі комплексом прав і обов'язків, закріплених у законодавстві даної країни.

2.5 **Правосуб'єктність** – здатність фізичних осіб у встановленому порядку бути суб'єктами права, тобто носіями суб'єктивних прав та юридичних обов'язків.

2.6. **Юридична відповідальність** – це міра покарання правопорушника шляхом позбавлення його певних соціальних, матеріальних духовних чи особистісних благ чи цінностей, які йому належали до факту правопорушення, від імені держави, на підставі закону або іншого нормативного акту з метою попередження правопорушень в перспективі і відновлення (чи відшкодування) втрачених суб'єктивних прав на матеріальні і духовні цінності.

Правовий статус військовослужбовців – сукупність прав та свобод, гарантованих державою, а також обов'язки і відповідальність військовослужбовців, встановлені Конституцією України, законами та іншими нормативно-правовими актами держави.

Військовослужбовці Збройних Сил України, якими можуть бути лише громадяни України, мають права й свободи громадян України з урахуванням особливостей, що визначаються Конституцією України, законами України з

військових питань, статутами Збройних Сил України та іншими нормативно-правовими актами.

(ст.9 ЗУ „Про Статут внутрішньої служби ЗСУ”)

Військовослужбовці користуються усіма правами і свободами людини та громадянин, гарантіями цих прав і свобод, закріпленими в Конституції України та законах України, з урахуванням особливостей, встановленим цим та іншими законами.

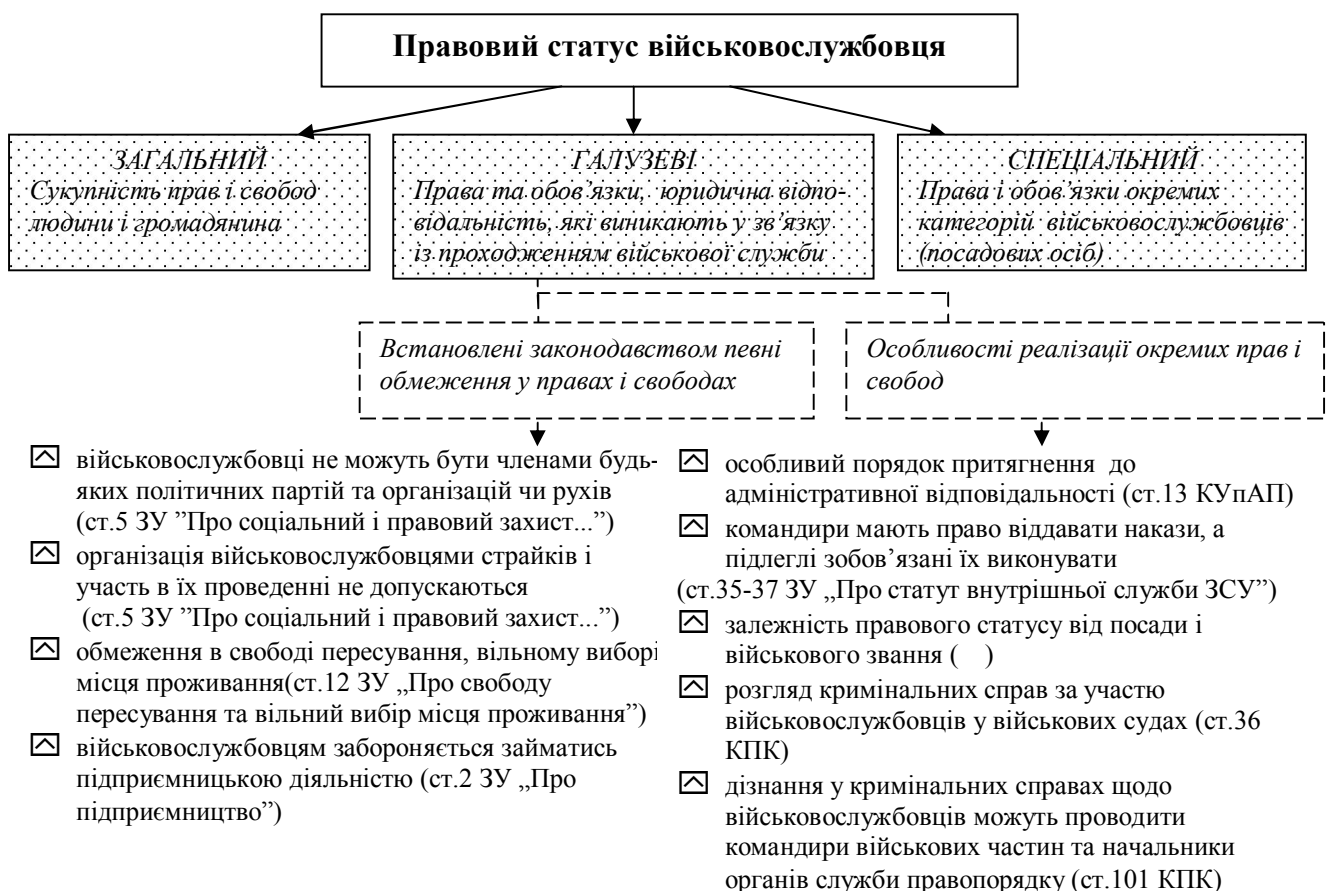
(ст.1-2 ЗУ „Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей”)

Військовослужбовці перебувають під захистом держави і мають уся повноту прав і свобод, закріплених Конституцією України.

(ст.18 ЗУ „Про Статут внутрішньої служби ЗСУ”)

Ніхто не вправі обмежувати військовослужбовців та членів їх сімей у правах і свободах, визначених законодавством України.

(ст. 2 ЗУ «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»)

За обмеження, які законодавством встановлено для правового статусу військовослужбовців, для них встановлено ряд пільг, компенсацій.

Тема 16: Матеріальне, грошове та інші види забезпечення військовослужбовців.

Учбові питання:

1. Продовольче забезпечення.
2. Речове забезпечення.
3. Житлове забезпечення.
4. Грошове забезпечення.
5. Медичне забезпечення та торгово-побутове забезпечення.

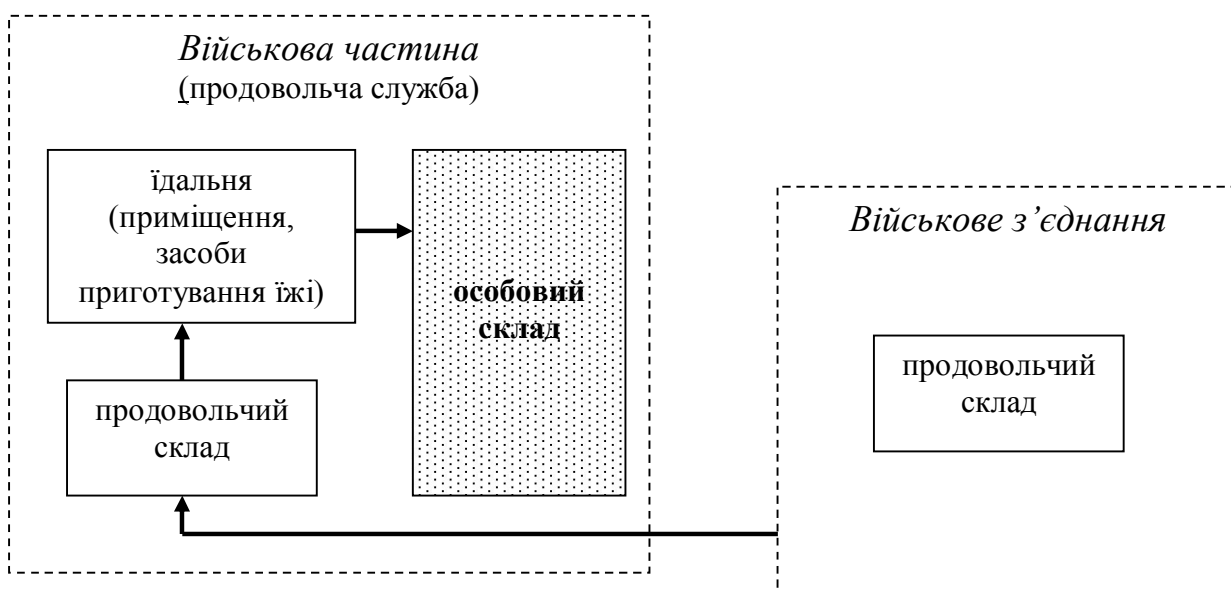
Держава гарантує військовослужбовцям достатнє матеріальне, грошове та інші види забезпечення в обсязі, що відповідає умовам військової служби, стимулює закріплення кваліфікованих військових кадрів.

(ст.9 Закону України “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей”)

Продовольче забезпечення – це система заходів, які проводяться з метою задоволення потреб особового складу в харчуванні за встановленими нормами.

Вирішення задач харчування покладається на продовольчу службу.

Продовольча служба – сукупність органів і посадових осіб, що безпосередньо займаються продовольчим забезпеченням особового складу.

Особливості:

1. Система забезпечення продовольством може бути організована як з самостійним приготуванням їжі штатними фахівцями так і залученням до надання послуг з організації харчування суб'єктів господарчої діяльності (аутсорсинг).

2. Норми за якими здійснюється харчування особового складу визначені Постановою Кабінету Міністрів України № 426 від 29.03.2002 „Про норми харчування військовослужбовців Збройних Сил та інших військових формувань”.

3. Для деяких категорій військовослужбовців передбачені спеціальні норми харчування, що враховують специфіку покладених на них завдань, наприклад

льотна норма, морська, підводна, тощо.

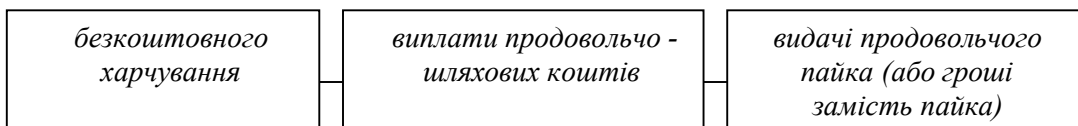
4. Підчас виконання підрозділами завдань за призначенням поза межами пунктів постійної дислокації харчування може бути організовано в польових умовах з використанням польових засобів приготування їжі.

5. У разі неможливості забезпечення військовослужбовців гарячою їжею передбачається видача загальновійськових наборів сухих продуктів, але не більше ніж на три доби.

6. Юридичним документом, що підтверджує право військовослужбовця на продовольче забезпечення є *продовольчий атестат*.

7. У військових частинах Статутом внутрішньої служби встановлений спеціальний порядок контролю за якістю, санітарним станом і кількістю приготування їжі.

Продовольче забезпечення може бути у вигляді:

Речове забезпечення – система заходів, що проводиться з метою задоволення потреб військовослужбовців в обмундируванні, взутті, натільній білизні, теплих і постільних речах, спорядженні, спеціальному одязі, предметах індивідуального захисту, тканинах, санітарно-господарському майні, спортивному інвентарі та лазнево-пральному обслуговуванні особового складу.

Вирішення питань речового забезпечення покладається на речову службу.

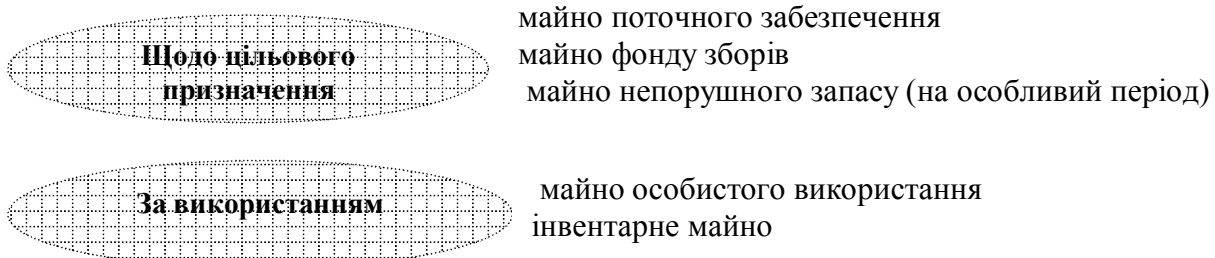
Речова служба – це сукупність органів і посадових осіб, що безпосередньо займаються речовим забезпеченням (склади, і бази, майстерні по ремонту, швейне і банно-пральне обладнання та ін.)

Порядок та норми речового забезпечення визначені Постановою КМУ від 28.10.2004 № 1444 „Про затвердження Положення про порядок речового забезпечення військовослужбовців Збройних Сил та інших військових формувань у мирний час”.

Юридичним документом, що підтверджує право військовослужбовця на речове майно є *речовий атестат*.

Нормами забезпечення речовим майном військовослужбовців визначається кількість предметів, що видається на одного військовослужбовця у військових частинах та строки їх носіння (експлуатації).

Речове майно класифікують:

Військовослужбовцям строкової служби обмундирування, взуття видається в особисте користування.

Військовослужбовцям за контрактом, офіцерам, речове майно особистого користування видається у власність.

Військовослужбовці строкової служби звільняються в запас у тій формі одягу, що знаходилась в їх особистому користуванні. За бажанням вони можуть бути звільнені у запас у власному цивільному одязі.

Вирішення питань житлового забезпечення покладається на квартирно-експлуатаційну службу (КЕС).

Житлове забезпечення – система заходів, які проводяться з метою створення належних умов для проживання і службової діяльності особового складу військових частин, закладів і установ.

Квартирно-експлуатаційна служба (КЕС) – сукупність органів і посадових осіб, що безпосередньо займаються питаннями житлового забезпечення (казармовий житловий фонд, комунальні споруди, склади і бази, будівельні підприємства, готелі, лісгоспи та ін.)

Для розміщення військових частин використовуються:

- ↔ будинки і споруди, земельні ділянки, що належать МОУ;
- ↔ будинки і споруди, земельні ділянки, що належать іншим міністерствам і відомствам;
- ↔ будинки і споруди, що належать місцевим адміністраціям.

Військові частини розміщуються у військових містечках.

Військові містечка – це комплекс будинків та споруд, що розміщуються на одній земельній ділянці.

Право на житлове забезпечення військовослужбовців реалізується у наступних формах:

- розміщення в казармах (для військовослужбовців строкової служби, курсанти);
- розміщення в гуртожитках (військовослужбовці за контрактом, курсанти, офіцери);
- надання службових квартир (для тих, хто має вислугу років до 20 років);
- надання квартир (для тих, хто має вислугу років більше 20 років);
- надання місць в готелях (при відрядженнях);
- виплата грошової компенсації за тимчасовий піднайом житла;

Норми житлового забезпечення:

- ☞ при розміщенні в казармах в спальних приміщеннях відводиться площа з розрахунку 2,5-4 м² на кожного військовослужбовця; (ст.135 ЗУ "Про Статут внутрішньої служби ЗС України")
- ☞ квартири – не менше загальновстановлених норм житлової площі на кожного члена сім'ї;

Військовослужбовці, які не мають житла, відповідною житловою комісією становляться на квартирну чергу.

Житло (квартири) розподіляються відповідно черги.

- сім'ї військовослужбовців, які загинули;
- чорнобильці I, II категорій;

- учасники війни;
- вислуга більше 25 років;

Грошове забезпечення – грошові кошти, що отримують військовослужбовці із державного бюджету для задоволення своїх матеріальних і культурних потреб.

Вирішення питань грошового забезпечення покладається на фінансову службу.

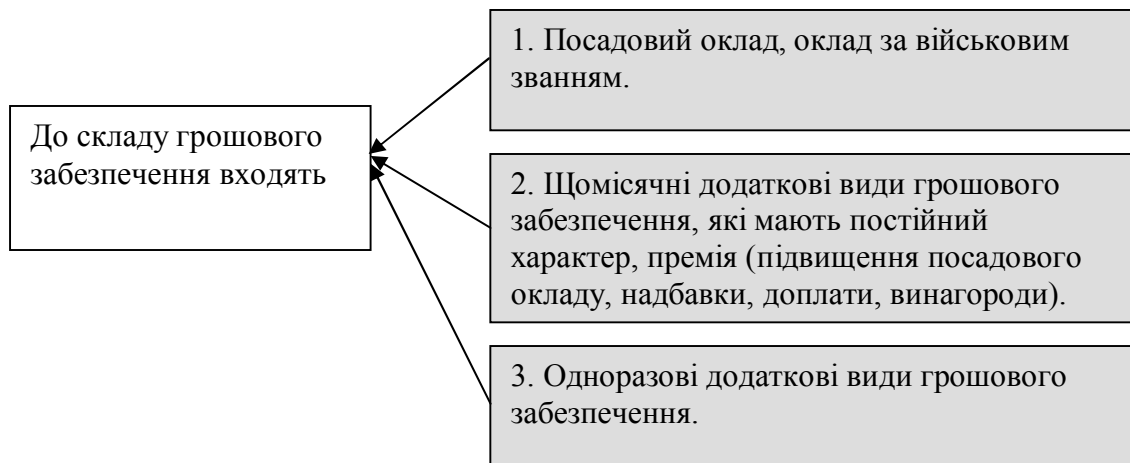
Фінансова служба – сукупність органів і посадових осіб, що безпосередньо займаються грошовим забезпеченням військовослужбовців та здійснюють бухгалтерський матеріальних засобів.

Грошове забезпечення визначається залежно від:

- ↗ посади, військового звання;
- ↗ тривалості, інтенсивності та умов військової служби;
- ↗ кваліфікації, наукового ступеня і вченого звання.

(п.3 ст.9 ЗУ „Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей”)

Грошове забезпечення підлягає індексації відповідно до закону.

ст.9 ЗУ „Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей

Юридичним документом, що підтверджує право військовослужбовця на грошове забезпечення є *грошовий атестат*.

Розміри посадових окладів, окладів за військові звання, щомісячних додаткових видів грошового забезпечення, одноразових додаткових видів грошового забезпечення визначені Постановою КМУ від 07.11.2007 № 1294 „Про упорядкування структури та умов грошового забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу”.

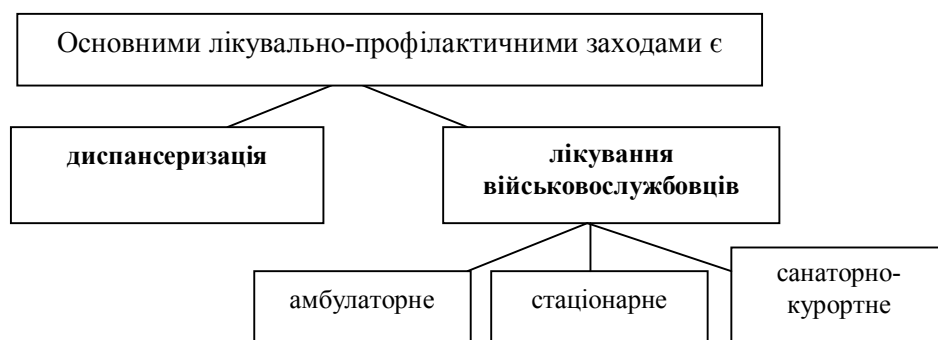
Медичне забезпечення - це система заходів, які проводяться з метою збереження та зміцнення здоров'я особового складу, надання медичної допомоги військовослужбовцям, їх лікування.

Медична служба- сукупність органів і посадових осіб, що безпосередньо займаються питаннями медичного забезпечення, медичної допомоги та лікування військовослужбовців, основними завданнями якої є:

- ➡ надання медичної допомоги військовослужбовцям, їх лікування та найшвидшого відновлення праце- і боєздатності після захворювань і травм
- ➡ участь у комплектуванні здоровим, фізично розвиненим поповненням
- ➡ організація та проведення медичних заходів для забезпечення та покращення здоров'я особового складу
- ➡ забезпечення військ медичним майном
- ➡ та інші

(ст.236 ЗУ „Про Статут внутрішньої служби ЗСУ”)

(ст.246 ЗУ „Про Статут внутрішньої служби ЗСУ”)

Військовослужбовці щорічно проходять медичний огляд, щодо них проводяться лікувально-профілактичні заходи.

Торгово-побутове забезпечення – надання за плату товарів та послуг суспільного харчування та побутового обслуговування. Виконують комерційні структури на підставі конкурсу.

Тема 17: Соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей.

Учбові питання:

1. Соціальний захист військовослужбовців та його складові.
2. Гарантії.
3. Пільги.
4. Компенсації.

Законодавство про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей базується на Конституції України складається з Закону України „Про соціальний захист військовослужбовців т членів їх сімей” (далі – *Закону*). та інших нормативно-правових актів.

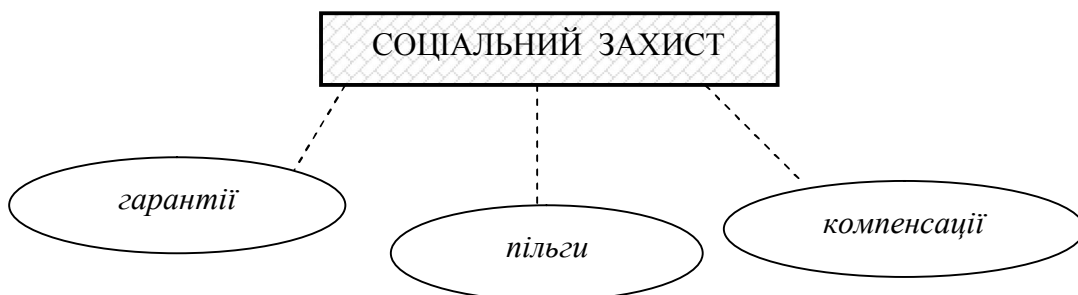
Соціальний захист військовослужбовців – діяльність (функція) держави, спрямована на забезпечення реалізації конституційних прав і свобод; задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві; підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі.

(ст.1 Закону „Про соціальний захист військовослужбовців т членів їх сімей”).

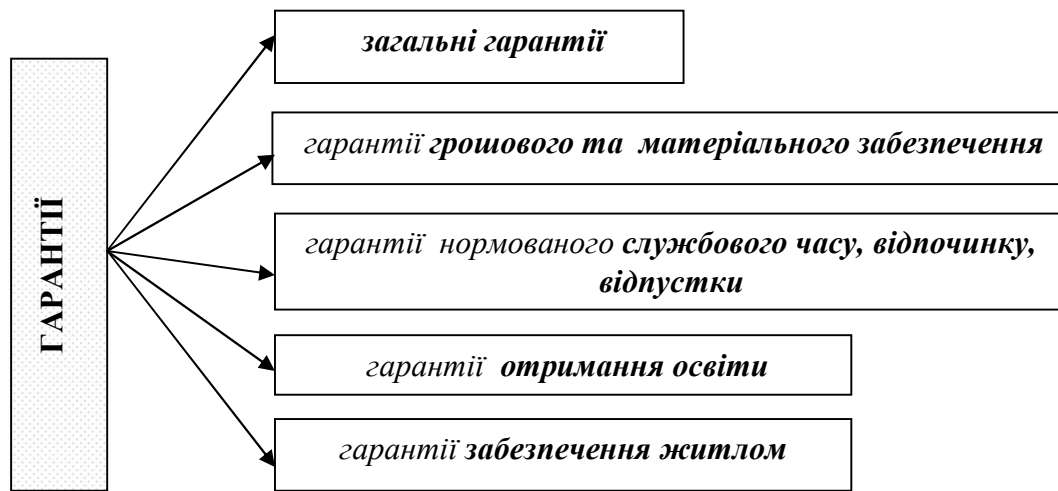
Це право на забезпечення їх у разі:

- ❖ повної, часткової, тимчасової втрати працездатності,
- ❖ втрати годувальника,
- ❖ безробіття з незалежних від них обставин,
- ❖ у старості,
- ❖ в інших випадках, передбачених законом.

У зв'язку з особливим характером військової служби, яка пов'язана із захистом Вітчизни, військовослужбовцям надаються визначені законом **пільги, гарантії та компенсації, які не можуть бути скасовані чи призупинені без їх рівноцінної заміни.**(ст.1,2 Закону)

Гарантії – зобов'язання, за яким держава стверджує виконання певних своїх обов'язків і несе за ним повну фінансову і матеріальну відповідальність.

Загальні гарантії:

- держава гарантує військовослужбовцям та членам їх сімей соціальний і правовий захист відповідно до законів та прийнятих відповідних до них нормативно-правових актів (ст.19 ЗУ Про Статут внутрішньої служби ЗС України”);
- військовослужбовцям гарантується свобода наукової, технічної та художньої творчості (п.1 ст.8 Закону);
- військовослужбовцям гарантується недоторканість особи, він не може бути арештований інакше, як на підставі судового рішення (ст.7 Закону);
- держава забезпечує соціальну та професійну адаптацію військовослужбовцям, які звільняються у зв’язку із скороченням штатів або проведенням організаційних заходів, за станом здоров’я, а також військовослужбовцям строкової служби, які до призову на строкову службу не були працевлаштовані, в разі відповідного звернення зазначених осіб (п.5 ст.8 Закону);
- військовослужбовці перебувають під захистом держави і мають всю повноту прав і свобод, закріплених Конституцією України (ст.18 ЗУ Про Статут внутрішньої служби ЗС України”);
- військовослужбовці, які мають вислугу військової служби не менше 10 років та позитивні службові характеристики, дозволяється протягом останнього року перед звільненням проходити професійну перепідготовку (тривалістю не менше 500 годин), без стягнення з них платні за навчання (п.5 ст.8 Закону);
- військовослужбовці при звільненні мають право на вибір місця проживання в Україні або в іншій державі (п.1 ст.8-1 Закону);
- усі військовослужбовців мають рівне з іншими громадянами право на виїзд за кордон, у порядку встановленим законом (п.2 ст.8-1 Закону);
- військовослужбовці не можуть бути звільнені з військової служби до набуття права на пенсію, крім чітко визначених у Законі обставин (п.2 ст.8 Закону);
- члени сімей військовослужбовців строкової служби мають переважне право при прийнятті на роботу і при залишенні на роботі при скороченні чисельності, а також на першочергове направлення для професійної підготовки підвищення

кваліфікації, з відривом від виробництва та на виплату на період навчання середньої заробітної плати (п.1 ст.18 Закону);

→ дружинам (чоловікам) військовослужбовців до загального стажу роботи, необхідного для призначення пенсії за віком, зараховується період проживання разом з чоловіком (дружиною) в місцевостях, де не було можливості працевлаштування за спеціальністю, але не більше 10 років (п.3 ст.18 Закону);

→ військовослужбовці, які стали інвалідами внаслідок бойових дій, а також учасники бойових дій прирівнюються у правах до інвалідів та учасників Великої Вітчизняної Війни (п.4 ст.11 Закону);

гарантії грошового та матеріального забезпечення:

→ держава гарантує військовослужбовцям достатнє матеріальне та інші види забезпечення в обсязі, що відповідає умовам служби, стимулює закріплення кваліфікованих кадрів (п.1 ст.9 Закону);

→ за військовослужбовцями, захопленими в полон або заручниками, а також інтернованими в нейтральних державах або безвісно відсутніми зберігається грошове та інші види забезпечення. Сім'ям зазначених військовослужбовців щомісячно виплачується грошове забезпечення (п.6 ст.9 закону);

→ при переїзді військовослужбовцям виплачується підйомна допомога у розмірі місячного грошового забезпечення на військовослужбовця і 50 % на кожного члена сім'ї (п.3 ст.9-1 Закону);

→ за військовослужбовцями, які тимчасово проходять військову службу за межами України, зберігається виплата грошового забезпечення в національній валюті та виплачується винагорода в іноземній валюті (п.5 ст.9 Закону);

гарантії нормованого службового часу, відпочинку, відпустки:

→ загальна тривалість службового часу військовослужбовця на тиждень не може перевищувати нормальної тривалості робочого часу визначеного законодавством України. Для військовослужбовців встановлюється п'ятиденний робочий тиждень з двома вихідними (п.4 ст.10 Закону);

→ військовослужбовцям, які виконували службові обов'язки у вихідні дні, святкові і неробочі дні, відповідний час для відпочинку надається командиром, як правило наступного тижня; (п.6 ст.10 Закону)

→ відкликання військовослужбовців із щорічних основних відпусток дозволяється лише у разі оголошення мобілізації, введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, а інших випадках за рішенням Міністра Оборони (п.16 ст.10-1 Закону);

гарантії забезпечення житлом:

→ держава забезпечує військовослужбовців жилими приміщеннями на підставі, у порядку і відповідно до вимог, встановлених Житловим кодексом Української РСР та іншими нормативно-правовими актами (п.1 ст. 12 Закону);

→ військовослужбовці та члени їх сімей, які проживають разом з ними, забезпечуються службовими житловими приміщеннями, що повинні відповідати вимогам житлового законодавства (п.1 ст. 12 Закону);

→ військовослужбовцям, які мають вислугу на військовій службі 20 років і більше, та членам їх сімей надаються жилі приміщення для постійного

проживання. Такі жилі приміщення надаються їм один раз протягом усього часу проходження військової служби.(п.1 ст.12 Закону);

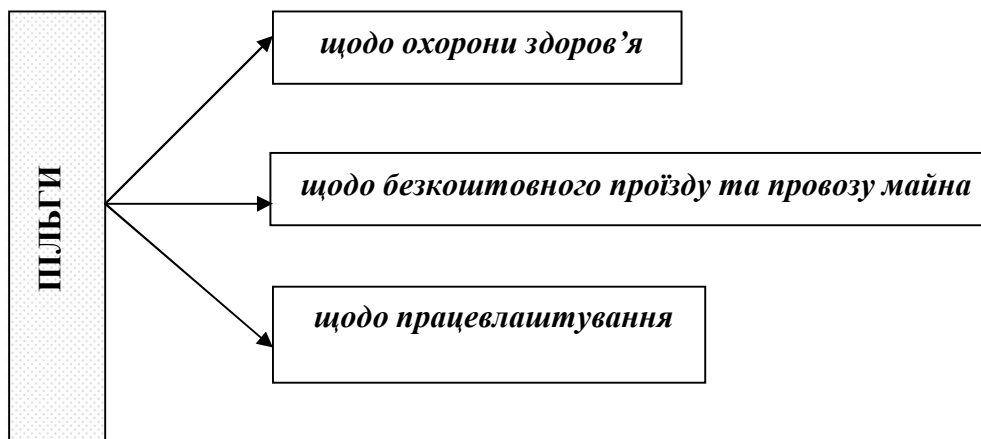
→ порядок та умови надання військовослужбовцям кредитів на індивідуальне житлове будівництво або придбання приватного жилого будинку (квартири) визначаються Кабінетом Міністрів України (п.7 ст.12 Закону);

→ за військовослужбовцями, які вступили на військову службу за контрактом, зберігається право на жилу площу, яку вони займали до вступу на військову службу. Вони не можуть бути зняті з обліку громадян, які потребують поліпшення умов за попереднім місцем проживання (п.21 ст.12 Закону);

гарантії отримання освіти:

→ військовослужбовцям дозволяється навчатися в інших вищих навчальних закладах без відриву від служби в порядку, визначеному відповідними положеннями про проходження військової служби громадянами України(п.1 ст.13 Закону);

Пільги – обумовлені призначенням і особливостями ЗС України, встановлені законом **преваги**, що надаються у зв'язку із виконанням військового обов'язку.

житлові пільги

- ☞ зниження плати за житлову площу і комунальні послуги;
- ☞ першочергове забезпечення житловою площею;
- ☞ першочергове встановлення квартирної телефонії (п.8 ст.14 Закону)

щодо охорони здоров'я

☞ безоплатна кваліфікована медична допомога (ч.3 п.1 ст.11 Закону);

☞ члени сімей військовослужбовців за відсутності за місцем їх проживання державних або комунальних закладів охорони здоров'я отримують медичну допомогу у військово-медичних закладах охорони здоров'я (п.2 ст.11 Закону);

☞ військовослужбовці та члени їх сімей мають право на санаторно-курортне лікування та відпочинок у санаторіях, будинках відпочинку, пансіонатах і туристських базах Міністерства Оборони України. Такі військовослужбовці сплачують 25 %, а члени їх сімей 50 % вартості путівки. (п.3 ст.11 Закону);

☞ дітям військовослужбовців за місцем проживання їх сімей у першочерговому порядку надаються місця у загальноосвітніх та дошкільних навчальних закладах і дитячих оздоровчих таборах незалежно від форм власності (п.4 ст.13 Закону);

щодо безкоштовного проїзду

☞ військовослужбовці та члени їх сімей мають право безоплатного проїзду: у відпустку в межах України, при переведенні до нового місця служби, до місця проживання при звільненні з військової служби в межах України (п. 1,3 ст.14 Закону);

☞ строкова служба – всіма видами транспорту загального користування, приміського та міжміського сполучення (крім таксі) (ч. 2 п.1 ст. 14 Закону);

☞ придбання проїзних документів позачергово;

☞ військовослужбовці які стали інвалідами внаслідок бойових дій, учасники бойових дій, мають право на 50 % знижку при користуванні міжміським залізничним, повітряним, водним транспортом відповідно до Закону (п.4 ст. 14 Закону);

☞ безоплатне перевезення до 20 т. особистого майна в контейнерах при переведенні на нове місце служби, або звільненні (п. 2 ст.14 Закону);

в області праці та соціального забезпечення

☞ час перебування громадян України в військовій службі зараховується до їх страхового стажу, стажу роботи, стажу роботи за спеціальністю, а також до стажу державної служби (п.1 ст.8 Закону);

☞ дружині (чоловіку) військовослужбовця щорічна основна відпустка за її бажанням надається у зручній для неї (нього) час одночасно із щорічною основною відпусткою військовослужбовця (п.13 ст.10-1 Закону);

☞ учасники бойових дій та інваліди війни звільняються від сплати прибуткового податку, податку з власників транспортних засобів, земельного податку;

☞ на отримання місця в готелі позачергово при направленні у відрядження;

☞ військовослужбовці строкової служби мають право безоплатно відправляти та одержувати листи. Безоплатними поштовими посилками відправляється особистий одяг громадян, призваних на військову службу (п.8 ст.14 Закону);

☞ за військовослужбовцями строкової служби, які до призову працювали на підприємствах, в установах і організаціях незалежно від форм власності, зберігається при звільненні зі служби право на працевлаштування у 3-х місячний строк на те ж підприємство на посаду, не нижче за ту, яку вони займали до призову (п.3 ст.8 Закону);

☞ у разі переведення військовослужбовців на службу в іншу місцевість, дружинам (чоловікам) виплачується за місцем роботи грошова допомога в розмірі середньомісячної заробітної плати при розірванні ними трудового договору з причин переводу. При тимчасовій втраті працездатності листки непрацездатності оплачуються дружинам (чоловікам) військовослужбовців у розмірі 100%

середньомісячної заробітної плати, незалежно від страхового стажу (п.2 ст.18 Закону);

→ при тимчасовій втраті працездатності оплачується 100 % грошового утримання незалежно від стажу роботи;

→ у разі тимчасового заміщення військовослужбовцем вищестоящої командної посади оплата проводиться у встановленому порядку по заміщуваній посаді (п.1 ст.8 Закону);

→ надання більшої, у порівнянні з іншими громадянами держави, щорічної основної відпустки, тривалість такої відпустки для військовослужбовців встановлюється (п.1 ст. 10-1 Закону):

- ◆ 30 календарних днів – при вислузі до 10 календарних років;
- ◆ 35 календарних днів – при вислузі від 10 до 15 календарних років;
- ◆ 40 календарних днів – при вислузі від 15 до 20 календарних років;
- ◆ 45 календарних днів – при вислузі понад 20 календарних років;

→ військовослужбовцям, які звільняються з військової служби за віком, станом здоров'я чи у зв'язку зі скороченням штатів або проведенням організаційних заходів, після закінчення строку контракту, виплачується одноразова грошова допомога в розмірі 50 % місячного грошового забезпечення за кожний повний календарний рік служби (п.2 ст.15 Закону);

→ військовослужбовцям виплачується грошова допомога на оздоровлення та державна допомога сім'ям з дітьми (п.3 ст.15 Закону), а також надбавка за вислугу років у розмірі:

- від 1 до 2 років – 5 %
- від 2 до 5 років – 10 %
- від 5 до 10 років – 20 %
- від 10 до 15 років – 25%
- від 15 до 20 років – 30 %
- від 20 до 25 років – 35%
- 25 і більше – 40 %

→ при звільненні за власним бажанням, через сімейні обставини або інші поважні причини, перелік яких визначається кабінетом Міністрів України, виплачується одноразова грошова допомога в розмірі 25 % місячного грошового забезпечення за кожний повний календарний рік служби (п.2 ст.15 Закону)

→ більш ранній, у порівнянні з іншими категоріями громадян, вихід на пенсію.

Особам офіцерського складу, військовослужбовцям за контрактом:

а) незалежно від віку в разі, якщо вони мають на день звільнення зі служби вислугу 20 років і більше (ст.12 Закону);

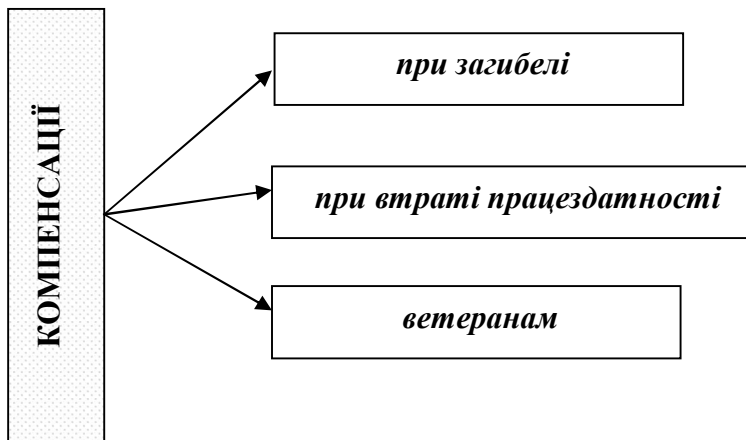
б) в разі досягнення ними на день звільнення зі служби 45-річного віку, за наявності у них страхового стажу 25 років і більше, з яких не менше ніж 12 календарних років і 6 місяців становить військова служба (ст.12 Закону);

→ більші, у порівнянні з іншими категоріями громадян розміри пенсій (ст. 13 ЗУ "Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб");

а) за вислугу 20 років – 50 %;

б) за кожний рік вислуги понад 20 років – 3% відповідних сум грошового забезпечення;

Компенсації – відшкодування з державного бюджету додаткових витрат.

при загибелі:

→ військові формування, військовослужбовців яких загинули чи померли в період проходження військової служби, подають їм сім'ям і батькам допомогу в проведенні похорону і компенсують матеріальні витрати на ритуальні послуги та на спорудження пам'ятників(п.4 ст.15 Закону);

→ у разі загибелі (смерті) військовослужбовця під час виконання ним обов'язків військової служби, сім'ї загиблого, а в разі її відсутності його батькам та утриманцям виплачується одноразова грошова допомога в розмірі 10-річного грошового забезпечення загиблого за останньою посадою (п.1 ст.16 Закону);

→ у разі загибелі військовослужбовця строкової служби під час виконання ним обов'язків військової служби, сім'ї загиблого, а в разі її відсутності батькам та утриманцям виплачується одноразова грошова допомога у розмірі 10-річного максимального посадового окладу за першим тарифним розрядом для контрактників (п.5 ст.16 Закону);

→ у всіх випадках розмір одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) військовослужбовця не повинен бути меншим від 100-кратного розміру прожиткового мінімуму, встановленого законом для працездатних осіб (п.7 ст.16 Закону).

→ батьки військовослужбовців, які загинули чи померли, або пропали безвісти під час проходження військової служби користуються правом безплатного проїзду всіма видами міського пасажирського транспорту загального користування (крім таксі) в межах адміністративного району місця проживання, залізничного та водного транспорту приміського сполучення та автобусами приміського сполучення, вони мають право на 50 % знижку при користуванні міжміським залізничним, повітряним, водним транспортом відповідно до Закону (п.4 ст. 14 Закону);

при втраті працездатності:

→ у разі поранення (контузії, травми або каліцтва) заподіяного військовослужбовцю під час виконання ним обов'язків військової служби, а також інвалідності, що настала в період проходження військової служби або не пізніше ніж через три місяці після звільнення з і служби, залежно від ступеня

втрати працездатності, виплачується одноразова грошова допомога в розмірі до 5-річного грошового забезпечення за останньою посадою (п.2 ст.16 Закону);

ветеранам:

→ 50-відсоткова знижка плати за користування житлом (квартирної плати) та плати за комунальні послуги (п.6 ст.6 ЗУ "Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ і деяких інших осіб та їх соціальний захист");

→ першочергове, але не пізніше 1 року після звільнення з військової служби забезпечення житлом осіб, які потребують поліпшення житлових умов, або одноразове надання безвідсоткового кредиту на індивідуальне житлове будівництво (п.6 ст.6 ЗУ "Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ і деяких інших осіб та їх соціальний захист");

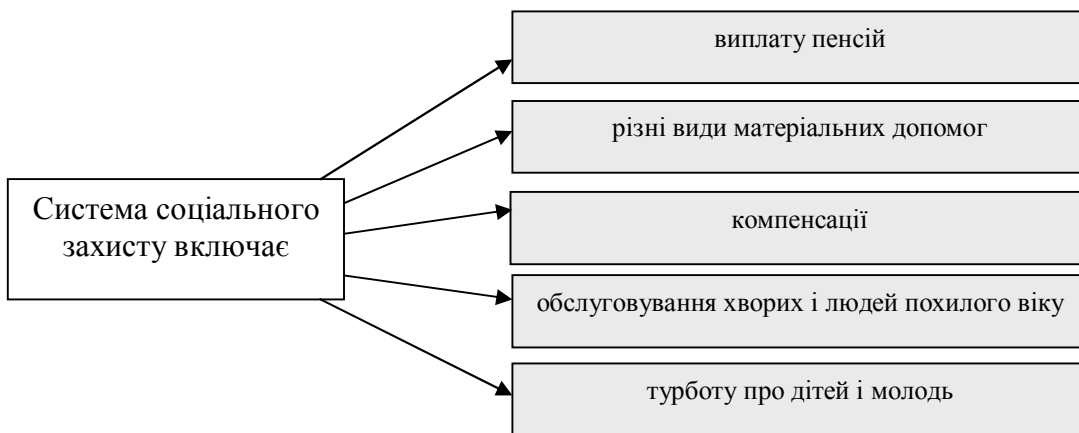
Тема 18: Соціальне забезпечення осіб, що проходили військову службу і їх сімей.

Учбові питання:

1. Соціальний захист та його складові. Пенсії військовослужбовців, їх види.
2. Пенсії військовослужбовців за вислугу років.
3. Пенсії по інвалідності.
4. Пенсії членам сімей в разі втрати годувальника.

Соціальний захист – система економічних, правових, організаційних та інших заходів держави по забезпеченню соціальних прав і гарантій громадян.

Це право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, у старості, а також в інших випадках, передбачених законом.

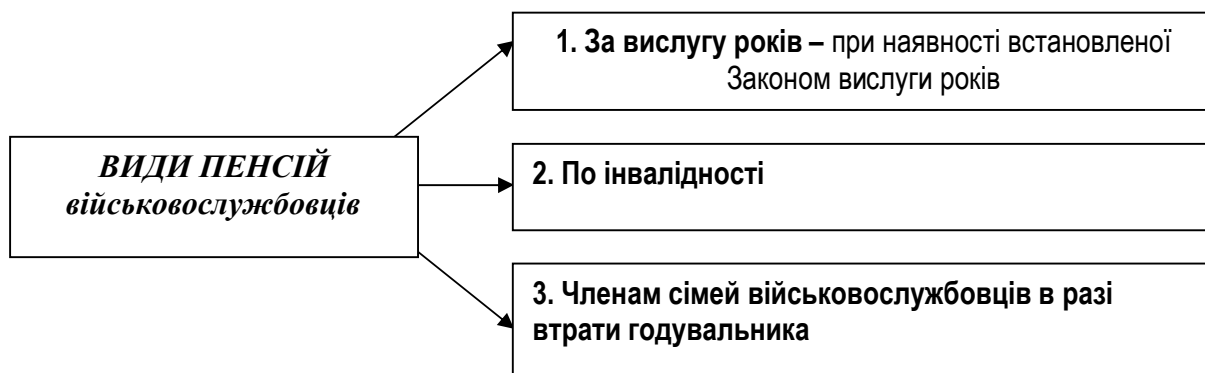
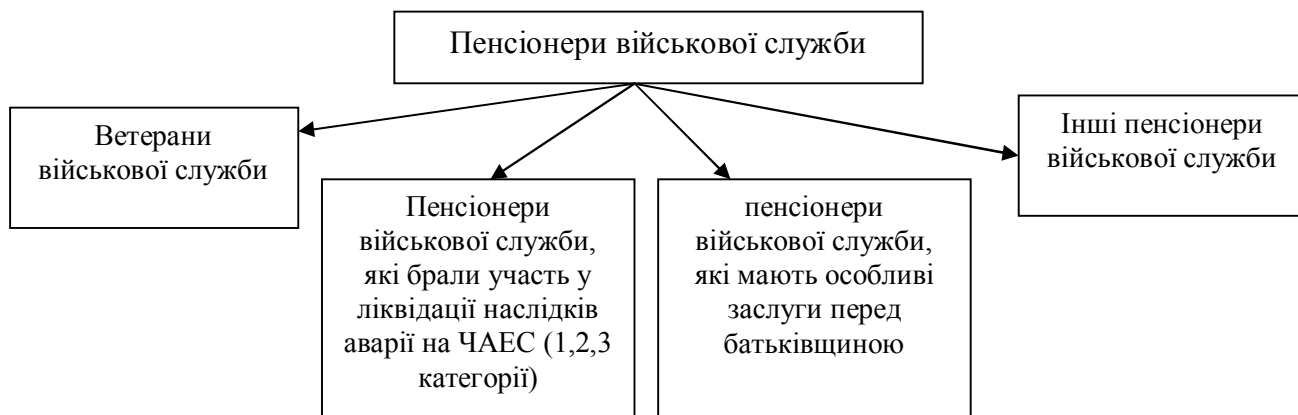
Пенсійне забезпечення військовослужбовців після їх звільнення з військової служби провадиться відповідно до ЗУ “Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб” (далі – Закон).

Зміна умов і норм пенсійного забезпечення осіб, звільнених військової служби, здійснюється **виключно** шляхом внесення змін до зазначеного Закону та Закону України „Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”.

Право на пенсійне забезпечення (відповідно до закону) мають звільнені зі служби:

- особи офіцерського складу, прапорщики і мічмани, військовослужбовці надстрокової служби та військової служби за контрактом;
- особи начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ України, особи начальницького складу податкової міліції, особи начальницького і рядового складу Державної кримінально-виконавчої служби України, особи начальницького і рядового складу органів і підрозділів Цивільного захисту;
- особи з числа військовослужбовців Збройних Сил України, інших військових формувань, органів державної безпеки і внутрішніх справ колишнього Союзу РСР, Національної гвардії України, Прикордонних військ України, військ Цивільної оборони України;

- особи начальницького і рядового складу пожежної охорони;
- особи з числа військовослужбовців строкової служби та члени сімей осіб офіцерського складу, прапорщиків і мічманів, військовослужбовців надстрокової служби і військової служби за контрактом та деяких інших осіб, які мають право на пенсійне забезпечення у випадках передбачених Законом.

1. Пенсії за вислугу років:

Умови призначення

Пенсії за вислугу років призначаються:

- ↔ військовослужбовцям, які мають на день звільнення з військової служби вислугу на військовій службі або на службі в ОВС 20 років і більше, незалежно від віку на день звільнення, часу та причин звільнення;
- ↔ військовослужбовцям в разі досягнення ними на день звільнення зі служби 45-річного віку, за наявності у них страхового стажу 25 років і більше, з яких не менше ніж 12 календарних років і 6 місяців становить військова служба або служба в ОВС, державній пожежній охороні, органах і підрозділах цивільного захисту, податкової міліції;
- ↔ військовослужбовцям при досягненні 45-річного віку і за наявністю в них вислуги 15 років, які звільняються зі служби у зв'язку з реформуванням ЗС України, та членів їх сімей.

Розмір пенсій

- за вислугу 20 років – 50% відповідних сум грошового забезпечення, за кожний рік вислуги понад 20 років – 3% відповідної суми грошового забезпечення;

Максимальний розмір пенсії за вислугу років не може перевищувати 90% відповідних сум грошового забезпечення, а особам, які брали участь в ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС і віднесені до 1 категорії – 100%, до 2 категорії - 95%.

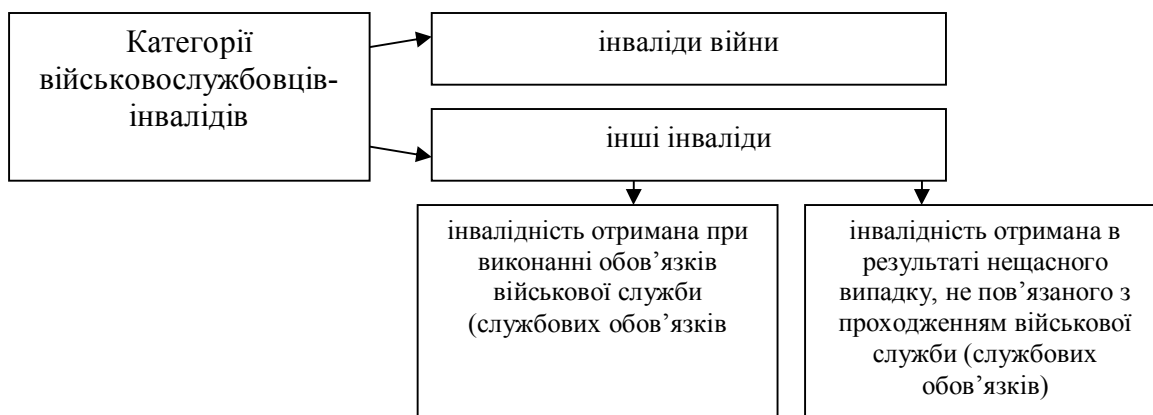
2. Пенсії по інвалідності:

Умови призначення

Пенсії по інвалідності призначаються особам, якщо:

- ↔ інвалідність настала в період проходження ними служби або не пізніше 3-х місяців після звільнення зі служби;
- ↔ інвалідність настала пізніше 3-х місячного терміну після звільнення зі служби, але внаслідок захворювання (травми, поранення, контузії, каліцтва тощо), яке виникло в період проходження військової служби чи під час перебування в полоні.

В залежності від причин інвалідності, інваліди з числа військовослужбовців, осіб які мають право на пенсію за цим Законом поділяються на такі категорії:

Розміри пенсій (% відповідних сум грошового забезпечення):

	Інваліди війни	Інші інваліди
Інваліди I групи	100	70
Інваліди II групи	80	60
Інваліди III групи	60	40

Групи і причини інвалідності, а також час її настання встановлюються МСЕК (медико-соціальними експертними комісіями), які діють на підставі положення про них, що затверджуються Кабінетом Міністрів України.

2. Пенсії у разі втрати годувальника:

Умови призначення

Пенсії у разі втрати годувальника сім'ям військовослужбовців, осіб які мають право на пенсію за Законом, призначаються:

- ↔ сім'ям військовослужбовців, якщо годувальник помер у період проходження служби або не пізніше 3 місяців після звільнення зі служби чи пізніше цього строку, але внаслідок поранення, контузії тощо;

↔ сім'ям пенсіонерів з числа цих військовослужбовців, якщо годувальник помер у період одержання пенсії або не пізніше 5 років після припинення її виплати.

Члени сім'ї, які мають право на пенсію:

- непрацездатні члени сімей загиблих, померлих або таких, що пропали безвісти;

- особи, які перебували на утриманні.

Розміри пенсій:

- членам сімей осіб, які загинули внаслідок поранення, контузії чи каліцтва, одержаних при захисті вітчизни, або при виконанні інших обов'язків військової служби – 40% заробітку годувальника на кожного непрацездатного члена сім'ї;

- членам сімей осіб, які померли внаслідок каліцтва, одержаного в результаті нещасного випадку, непов'язаного з виконанням обов'язків військової служби (службових обов'язків), або внаслідок захворювання, пов'язаного з проходженням служби - 30% заробітку годувальника на кожного непрацездатного члена сім'ї.

Період, на який призначається пенсія:

Пенсія в разі втрати годувальника встановлюється на весь період, протягом якого член сім'ї померлого вважається непрацездатним, а членам сім'ї, які досягли чоловіки-60 років, жінки-55 років – довічно.

Тема 19. Законодавство про мобілізацію і цивільний захист

Учбові питання:

1. Мобілізаційна підготовка та її суб'єкти.
2. Мобілізація, її обсяги та способи проведення.
3. Повноваження органів державної влади.
4. Цивільний захист.

Мобілізаційна підготовка – комплекс організаційних, політичних, економічних, фінансових, соціальних, правових та інших заходів, які здійснюються в мирний час з метою:

☐ підготовки національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України (ЗСУ), інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій до своєчасного і організованого проведення мобілізації;

☐ задоволення потреб оборони держави і захисту її території від можливої агресії;

☐ забезпечення життєдіяльності населення в особливий період.

Мобілізація – комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а ЗСУ, інших військових формувань, сил цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу.

(ст.1 Закону України “Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію”)

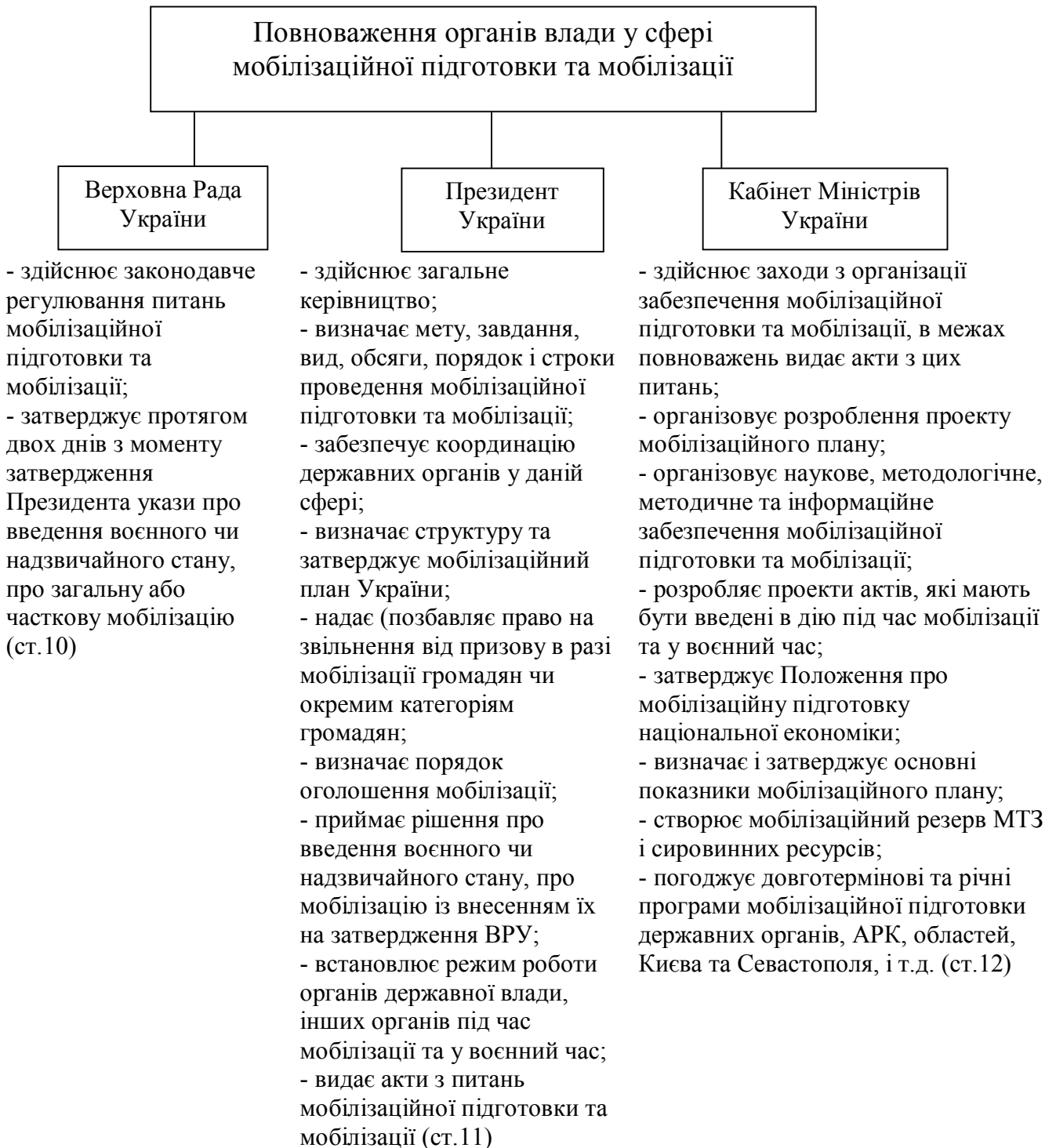
Мобілізація
може бути за
обсягом

- загальна, проводиться на всій території України і стосується всіх органів держави і т.п.;
- часткова, проводиться в окремих місцевостях і стосується певної частини національної економіки, ЗСУ,.....
- цільова, для ліквідації наслідків стихійного лиха, аварій та катастроф у мирний час.

Мобілізація
може бути за
способом
проведення

- відкрита (негайно оголошується через засоби масової інформації).
- прихована (доводиться по закритих каналах оповіщення)

З моменту оголошення мобілізації (крім цільової) чи введення воєнного стану настає особливий період функціонування економіки, органів влади, ЗСУ, інших військових формувань, підприємств, установ.

Громадяни:

- з'являться за викликом до військових комісаріатів для поставки на військовий облік та визначення призначення на військовий час;
- надавати в установленому порядку під час мобілізації будівлі, споруди, транспортні засоби та інше майно, власниками якого вони є, з наступним відшкодуванням державою їх вартості;
- під час мобілізації громадяни, які підлягають призову, зобов'язані з'явитись на збірні пункти у строки, зазначені в документах;
- залучатись до виконання робіт, які мають оборонний характер.

АЛФАВІТНИЙ СЛОВНИК

Агресія – напад, будь-яке незаконне з точки зору Статуту ООН, застосування збройної сили однією державою проти суверенітету, територіальної недоторканості або політичної незалежності іншої держави або народу (нації). Включає ознаку першості або ініціативи в агресивному намірі. В міжнародно-правовій доктрині існують поняття: економічна й ідеологічна агресія. Збройна агресія є підставою для індивідуальної та колективної самооборони. При цьому дії держави, яка підпала під напад і дає збройний опір агресору, якщо вони є навіть і наступальними, не можуть розглядатися як агресія.

Агресія (збройна) – застосування іншою державою або групою держав збройної сили проти України. Збройною агресією проти України вважається будь-яка з таких дій: вторгнення або напад збройних сил іншої держави або групи держав на територію України, а також окупація або анексія частини території України; блокада портів, узбережжя або повітряного простору, порушення комунікацій України збройними силами іншої держави або групи держав; напад збройних сил іншої держави або групи держав на військові сухопутні, морські чи повітряні сили або цивільні морські чи повітряні флоти України; засилання іншою державою або від її імені озброєних груп регулярних або нерегулярних сил, що вчиняють акти застосування збройної сили проти України; дії іншої держави (держав), яка дозволяє, щоб її територія, яку вона надала в розпорядження третьої держави, використовувались третьою державою (державами) для вчинення визначених законом дій; застосування підрозділів збройних сил іншої держави або групи держав, які перебувають на території України відповідно до укладених з України міжнародних договорів, проти третьої держави або групи держав, інше порушення умов, передбачених такими договорами, або продовження перебування цих підрозділів на території України після припинення дії зазначених договорів. (ст.1 ЗУ „Про оборону України”)

Акт військового управління - виданий в межах компетенції органу військового управління, в установленій формі документ, спрямований на регулювання відносин в сфері життя, побуту та діяльності і військових формувань.

Альтернативна служба - державна служба поза Збройними Силами чи іншими військовими формуваннями що запроваджується замість проходження військової служби. (ЗУ «Про альтернативну (невійськову) службу»).

Апарат органів виконавчої влади - організаційно поєднана сукупність структурних підрозділів і посад, які призначені для здійснення консультативних чи обслуговуючих функцій щодо виконання відповідними органами закріплених

за ними повноважень (компетенції). До особового (персонального) складу апарату органів виконавчої влади відносяться державні службовці та інші працівники апарату. (Указ Президента України «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні).

Батальйон – основний тактичний підрозділ у сухопутних, повітрянодесантних військах і морській піхоті. Батальйон може входити до складу частини або бути окремим.

Батарей – вогневий і тактичний підрозділ в артилерії. Може бути окремою або входити до складу дивізіону. В ракетних (зенітних ракетних) військах можуть бути батареї стартові, технічні, радіотехнічні, управління.

Безпека держави – стан держави, який характеризує її захищеність від зовнішніх і внутрішніх загроз; складова частина, серцевина національної безпеки, реалізується в основному політичними та правоохоронними засобами і методами, хоча не виключається за певних обставин застосування і військових засобів та методів. Стан державної безпеки – це становище, що склалося у сфері безпеки держави. Воно залежить від характеру і масштабу загроз, розвиненості та стану системи забезпечення державної безпеки. Рівень безпеки держави є ступенем (мірою) безпеки.

Бій – організоване збройне зіткнення з'єднань, частин і підрозділів (літаків і кораблів) воюючих країн. Проводиться з метою знищення, розгрому і полонення противника в обмеженому районі протягом короткого часу, а також оволодіння важливими районами (рубежами, об'єктами) або утримання їх. Бій – єдиний засіб досягнення перемоги в збройній боротьбі. Бій ведеться із застосуванням різноманітних засобів ураження, захисту і забезпечення і являє собою організовані та узгоджені за метою, місцем і часом удари, вогонь і маневр з'єднань, частин та підрозділів.

Боездатність – можливості військ (сил) вести воєнні (бойові) дії і виконувати поставлені завдання у відповідності до їх призначення. Залежать від укомплектованості, бойової виучки і морально-психологічних якостей особового складу, бойових втрат і можливостей їх відновлення, забезпеченості технічними й матеріальними засобами й інших чинників. Боездатність угруповання військ (сил) може бути утрачена при знищенні певного числа його частин і підрозділів, а також подавленні або знищенні його об'єктів. Зберігання (відновлення) боездатності військ (сил) – найважливіше завдання командирів і штабів.

Бойові документи – документи щодо підготовки і ведення бойових дій, а також організації пересування і розташування військ. До бойових документів відносяться документи з управління військами (оперативні директиви, бойові накази й розпорядження, плани, робочі карти, схеми); звітно-інформаційні (бойові донесення, зведення, звіти, журнали бойових дій, звітні карти, схеми); довідкові (розрахунки, відомості, таблиці, схеми, довідки та ін.).

Бойові можливості – можливості підрозділів, частин, з'єднань з виконання певних бойових завдань в конкретних умовах. Залежать від кількості особового складу, рівня його підготовки і морального стану, наявності і стану зброї і техніки, мистецтва командного складу в керуванні військами, організаційної структури військ, їх забезпеченості матеріально-технічними засобами, а також сили і характеру протидії противника та ін.

Бойова готовність військ (сил) – стан військ (сил), що забезпечує спроможність почати воєнні (бойові) дії у встановлені терміни, а у воєнний час – негайно й успішно виконати поставлені завдання. Визначається боєздатністю військ (сил), правильним розумінням командирами й штабами своїх завдань, своєчасною підготовкою до майбутніх дій, передбаченням можливих змін в обстановці. Напружена міжнародна обстановка і сучасні засоби поразки вимагають максимального зближення ступенів бойової готовності в мирний і воєнний час. Бойова готовність з'єднання (частини) залежить від стану системи управління й боєздатності частин (підрозділів) родів військ, спеціальних військ і тилу, що до нього входять (боєготових, обмежено боєготових, небоєготових).

Бойова готовність військової частини (підрозділу) – стан, що визначає її спроможність реалізувати бойовий потенціал для виконання завдань за призначенням у конкретних умовах обстановки у визначений період часу. (п.1 Постанови ВР України „Про порядок проведення інспектувань (перевірок) Міністерства оборони України, Збройних Сил України та інших військових формувань Інспекцією з питань контролю за діяльністю військових формувань Головної служби безпекової та оборонної політики Секретаріату Президента України” від 06.02.2008 № 1-1/239).

Бойова підготовка – система заходів щодо навчання та військового виховання особового складу, злагодження підрозділів, частин, з'єднань для ведення бойових дій або виконання інших завдань у відповідності до їх призначення.

Бойова тривога – негайне приведення частини (корабля) в готовність до виконання бойових завдань.

Бойове донесення – звітно-інформаційний документ про хід виконання бойового завдання. У бойовому донесенні приводяться результати бойових дій; розташування, стан і характер дій своїх військ (сил) на певний час, в тому числі розташування і характер дій сусідів; склад, розташування і дії противника; рішення на подальші дії і при необхідності – прохання.

Бойове завдання – завдання, поставлене старшим командиром (командувачем) підрозділу, частині, з'єднанню, об'єднанню (інколи групі або окремому військовослужбовцю) для досягнення певної мети в бою (операції) до встановленого строку. Зміст бойового завдання залежить від призначення, чисельності, боєздатності і бойових можливостей своїх військ (сил) та противника, а також від інших умов обстановки. Бойове завдання у наступі полягає у знищенні (розгромі) основних сил противника в певній смузі на встановлену глибину і в оволодінні призначеним рубежем (районом). Бойове завдання в обороні полягає у відбитті ударів противника, нанесенні йому максимальної шкоди, утриманні певних рубежів (позицій) або районів місцевості, створенні вигідних умов для переходу в наступ та ін.

Бойовий – той, що стосується до бою, війни.

Бойовий наказ – одна з форм доведення бойових завдань до військ (сил) на бій (операцію).

Бойовий прапор – символ військової честі, доблесті, слави і зобов'язує кожного військовослужбовця Збройних Сил України віддано служити українському народові, мужньо, вміло і непохитно боронити Українську державу, не шкодуючи свого життя.

Бойовий статут – офіційний керівний документ, що встановлює основи бойової діяльності військ (авіації, флоту). В Бойовому статуті визначаються мета, завдання, способи бойових дій і принципи застосування військ, основні положення щодо організації, підготовки та веденню бойових дій, управління військами, а також щодо забезпечення.

Бойові дії (воєнні дії) – 1) дії військ, авіації, флоту з метою знищення живої сили, бойової техніки і військових споруд противника, оволодіння територією, яку займає противник, надання протидії наступу противника, відбиття його ударів і утримання території, що займають свої війська; 2) організовані дії частин, з'єднань і об'єднань усіх видів збройних сил для виконання бойових завдань. Ведуться в формі боїв, битв, операцій, ударів в будь-який час року і доби на землі, в повітрі (космосі) й на морі. Включають: нарощування військ (сил), їх висування, зайняття вихідних позицій; ведення боїв (операцій) із застосуванням засобів ураження, захисту та забезпечення; усі види забезпечення військ (сил); відновлення порушеної боєздатності військ (сил). До бойових дій оперативного-стратегічного і стратегічного масштабу звичайно застосовують термін “воєнні дії”; 3) форма оперативного застосування об'єднань і з'єднань видів Збройних Сил в межах операції (або між операціями) у складі об'єднання більш великого масштабу. Різновидом бойових дій є систематичні бойові дії, як особлива форма оперативного застосування об'єднань ПС, ВМС.

Бойові завдання – завдання, що можуть бути поставлені військовим частинам в операціях (бойових діях), передбачені в оперативних планах застосування Збройних Сил України, а також завдання бойового чергування. (п.1 Постанови ВР України „Про порядок проведення інспектувань (перевірок) Міністерства оборони України, Збройних Сил України та інших військових формувань Інспекцією з питань контролю за діяльністю військових формувань Головної служби безпекової та оборонної політики Секретаріату Президента України” від 06.02.2008 № 1-1/239).

Боєздатність – визначальний елемент бойової готовності, який визначається за показниками укомплектованості особовим складом, його навченості, технічної готовності штатного озброєння і військової техніки, забезпеченості матеріально - технічними засобами. (п.1 Постанови ВР України „Про порядок проведення інспектувань (перевірок) Міністерства оборони України, Збройних Сил України та інших військових формувань Інспекцією з питань контролю за діяльністю військових формувань Головної служби безпекової та оборонної політики Секретаріату Президента України” від 06.02.2008 № 1-1/239).

Бригада – тактичне з'єднання, за бойовим складом менше ніж дивізія. Призначається для ведення загальновійськового, морського, повітряного, протиповітряного бою або для забезпечення бойових дій. Бригада, звичайно, складається з декількох батальйонів (дивізіонів, ескадрилій та ін.) основних родів військ (сил), підрозділів бойового, технічного та тилового забезпечення.

Будівництво Збройних Сил – система взаємопов'язаних заходів щодо створення, підготовки і зміцнення Збройних Сил держави. У якості об'єкта будівництва Збройних Сил виступає збройний захист національних інтересів держави, а у якості предмета – обрис Збройних Сил. Під обрисом Збройних Сил розуміють кількісно-якісні параметри (показники), що характеризують : структуру, склад і чисельність Збройних Сил, систему управління Збройних Сил; систему

технічного оснащення Збройних Сил; систему комплектування Збройних Сил, проходження військової служби і підготовки кадрів; система підготовки і накопичення мобілізаційних ресурсів; інфраструктура Збройних Сил; система всебічного забезпечення функціонування Збройних Сил; система бойової і мобілізаційної готовності Збройних Сил. Основними заходами у системі будівництва Збройних Сил є: встановлення і удосконалення організаційної структури Збройних Сил, складу і співвідношення їх видів, родів військ (сил), спеціальних військ і служб; технічного оснащення армії і флоту; встановлення порядку комплектування Збройних Сил; організація проходження військової служби та підготовки кадрів; розквартирування військ (сил); організація і здійснення їх всебічного забезпечення; створення системи базування авіації і сил флоту; підготовка резервів і мобілізаційних запасів та ін.

Відмобілізування – процес виконання мобілізаційних заходів у масштабі з'єднання (частини).

Варта – озброєний підрозділ, відряджений для виконання бойового завдання з метою охорони та оборони військових об'єктів, бойових прапорів та осіб, яких тримають на гауптвахті й у дисциплінарній частині (батальйоні). (ст.98 ЗУ „Про статут гарнізонної та вартової служби Збройних Сил України”). Служба у вартах організується на спеціально обладнаних трьохзмінних або півдобових постах. Для тимчасової охорони об'єктів під час виникнення надзвичайних обставин можуть призначатися тимчасові варти.

Верховна Рад України – єдиний орган законодавчої влади в Україні. (ст.75 Конституції України).

Ветеран війни - особа, яка брала участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав. До ветеранів війни належать: учасники бойових дій, інваліди війни, учасники війни. (ЗУ «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»).

Ветерани військової служби - громадяни України, які бездоганно прослужили на військовій службі 25 і більше років у календарному обчисленні і звільнені в запас або у відставку відповідно до законодавства України чи колишнього Союзу РСР, а також інваліди I та II груп, інвалідність яких настала внаслідок поранення, контузії, каліцтва або захворювання, пов'язаних з виконанням обов'язків військової служби. (ЗУ «Про статус ветеранів військової служби та їх соціальний захист»).

Вид Збройних Сил – частина Збройних Сил держави, призначена для ведення воєнних дій у певному середовищі (на суші, у воді, в повітрі). Командування виду Збройних Сил відповідає за стан і подальший розвиток своїх родів військ (сил), спеціальних військ і служб, їх бойову та мобілізаційну готовність, технічне оснащення, моральний стан і військову дисципліну особового складу. Воно виявляє тенденції розвитку озброєння, військової техніки та способів бойових дій за своїм фахом, організує підготовку військ (сил) та заходи щодо підвищення їх бойової і мобілізаційної готовності, бере участь у визначенні бойових завдань своїм військам (силам), планує і організує їх застосування, а також усі види забезпечення. З початком воєнних дій основні завдання командування виду Збройних Сил є: участь у визначенні бойових завдань своїх військ, забезпечення їх бойових дій; підготовка резервів.

Виконавча влада - одна з трьох гілок державної влади, яка відповідно до конституційного принципу поділу державної влади покликана розробляти і втілювати державну політику щодо забезпечення виконання законів, управління сферами суспільного життя, насамперед державним сектором економіки. У відносинах із законодавчою і судовою владою вона користується певною самостійністю. (Указ Президента України «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні»).

Виховання – 1) навички поведінки, які прищеплені родиною, школою, середовищем та проявляються в суспільному житті; 2) процес систематичного і цілеспрямованого впливу на духовний та фізичний розвиток особистості з метою підготовки її до виробничої, громадської і культурної діяльності; 3) стимулювання цілеспрямованого розвитку.

Відбір призовного контингенту – це комплекс заходів здійснюється для забезпечення ЗС України особовим складом необхідної чисельності, що відповідає встановленим законом вимогам стану здоров'я та соціальної підготовки. Відбір призовного контингенту починається з приписки громадян до призовних дільниць і продовжується до часу відправлення їх у війська.

Відділ – структурний підрозділ, що утворюється для виконання завдань за одним напрямом (функцією) діяльності органу виконавчої влади, з чисельністю не менш як 5 працівників. Відділ очолює начальник. (п.1 Постанови КМУ „Про упорядкування структури апарату центральних органів виконавчої влади, їх територіальних підрозділів та місцевих державних адміністрацій”)

Війна – суспільно-політичне явище у житті суспільства, продовження політики держав (різних класів усередині них) насильницькими засобами. Основною формою боротьби у війні і її специфічним змістом є збройна боротьба. Головним і вирішальним засобом її ведення є збройні сили, а також інші військові формування держави. Поряд зі збройною боротьбою для досягнення політичних цілей у війні застосовуються також економічні, дипломатичні, ідеологічні та інші засоби та відповідні їм форми боротьби. Війна є продовження як внутрішньої, так і зовнішньої політики, що перебувають у тісному взаємозв'язку і формуються на єдиній соціально-економічній базі. При цьому слід враховувати, що при визначенні сутності війни як продовження політики насильницькими засобами, саму політику не можна трактувати як концентроване виявлення тільки економіки. На політику істотно впливають й культура, етнічні, конфесійні відносини, географічні фактори, територія, клімат та ін.

Війська – узагальнена назва військових частин, з'єднань і об'єднань у видах Збройних Сил, крім Повітряних Сил і Військово-Морських Сил. Термін "війська" застосовується також у назвах складових частин Збройних Сил і військових формувань інших відомств (Сухопутні війська, внутрішні війська МВС), родів військ (механізовані війська, танкові війська та ін.), спеціальних військ (інженерні війська, війська зв'язку та ін.), а також як спільне найменування сил і засобів оперативних і територіальних об'єднань (війська фронту та ін.), об'єднань і з'єднань, що виконують призначене завдання (війська прикриття та ін.).

Військова адміністрація – 1) сукупність військово-адміністративних органів держави або державний апарат військового управління; 2) військове керівництво територією, що зайнята в ході воєнних дій; 3) наукова дисципліна, яка вивчає

організуючу діяльність держави щодо розбудови Збройних Сил і правового регулювання відносин, які пов'язані з устроєм і загальною організацією Збройних Сил, керуванням ними, комплектуванням, військовою службою, організацією матеріально-технічного забезпечення й мобілізацією.

Військова дисципліна – це бездоганне і неухильне додержання всіма військовослужбовцями порядку і правил, встановленими законами України та військовими статутами. (ст. 1 Дисциплінарного статуту ЗС України)

Військова діяльність – діяльність Збройних Сил і інших військових формувань держави з застосування усіх форм збройної боротьби для захисту території своєї держави при нападі з зовні, з проведення політики держави на міжнародній арені з застосуванням воєнних засобів, з захисту державного суверенітету і територіальної цілісності країни

Військова присяга – Я, (прізвище, ім'я та по батькові), вступаю на військову службу і урочисто присягаю Українському народові завжди бути йому вірним і відданим, обороняти Україну, захищати її суверенітет, територіальну цілісність і недоторканість, сумлінно і чесно виконувати військовий обов'язок, накази командирів, неухильно додержуватися Конституції України та законів України, зберігати державну таємницю. Присягаю виконувати свої обов'язки в інтересах співвітчизників. Присягаю ніколи не зрадити Українському народові!

Військова служба - державна служба особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян у України, пов'язаній з захистом Вітчизни.(ст. 2 ЗУ „Про військовий обов'язок і військову службу”;

Військова служба у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, утворених відповідно до законів України, є державною службою особливого характеру, яка полягає в професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України, пов'язаній із захистом Вітчизни. (ст.3 ЗУ ”Про статут внутрішньої служби Збройних Сил України”)

Військова частина – організаційно самостійна тактична та адміністративно - господарча одиниця у військових формуваннях держави. Призначається для виконання тактичних бойових завдань і навчання особового складу у мирний час. Військова частина складається з основних підрозділів відповідних родів військ. Самостійність досягається включенням до її складу органів управління та забезпечення. До військових частин відносяться полки, окремі батальйони (дивізійні, ескадрильї), які не входять до складу полків, а також окремі роти, які не входять до складу батальйонів і полків.

Військова частина – типова організаційна одиниця Збройних Сил України, інших військових формувань (окремий взвод, рота, батальйон, полк, бригада та їм рівні), що утримуються за окремим штатом і призначаються для виконання завдань за призначенням самостійно або у складі організаційної структури вищого рівня. (п.1 Постанови ВР України „Про порядок проведення інспектувань (перевірок) Міністерства оборони України, Збройних Сил України та інших військових формувань Інспекцією з питань контролю за діяльністю військових формувань Головної служби безпекової та оборонної політики Секретаріату Президента України” від 06.02.2008 № 1-1/239).

Військова частина – умовне (відкрите) цифрове або буквено-цифрове

найменування військової частини (корабля), з'єднання, об'єднання, управління, установи Збройних Сил, внутрішніх військ МВС, Прикордонних військ та ін. Застосовується у взаємовідносинах між собою, і з цивільними установами та відомствами, при листуванні й пересилці вантажів. Для підрозділів, що входять до складу частин (з'єднань) до умовного найменування додаються літери алфавіту.

Військове будівництво – це система економічних, соціально-політичних, правових, власне військових та інших заходів держави, що здійснюються в інтересах вдосконалення воєнної організації держави.

Військове будівництво – це система економічних, соціально-політичних, правових, власне військових та інших заходів держави, що здійснюються в інтересах вдосконалення воєнної організації держави.

Військове господарство - внутрішнє господарство військ, тобто господарство військових частин (кораблів) і з'єднань, що забезпечує задоволення їхніх матеріальних потреб у озброєнні, техніці, продовольстві, речовому та іншому майні, а також грошових коштах.

Військове господарство - внутрішнє господарство військ, тобто господарство військових частин (кораблів) і з'єднань, що забезпечує задоволення їхніх матеріальних потреб у озброєнні, техніці, продовольстві, речовому та іншому майні, а також грошових коштах.

Військове командування – Генеральний штаб Збройних Сил України, командування видів Збройних Сил України, оперативні командування, командування військових об'єднань, з'єднань, частин збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань. (ст.1 ЗУ „Про Оборону України”)

Військове майно - це державне майно, закріплене за відповідними військовими частинами. До нього належать: всі види озброєння, бойова та інша техніка, боєприпаси, паливно-мастильні матеріали, продовольство, технічне, аеродромне, шкіперське, речове, культурно-просвітницьке, медичне, ветеринарне, побутове, хімічне, інженерне та інше майно, а також кошти.(ст.2 Постанови ВР України „Про затвердження Положення про матеріальну відповідальність військовослужбовців за шкоду, заподіяну державі”).

Військове управління - державна виконавчо-розпорядча діяльність, що здійснюється у відповідності з чинним законодавством військовими органами для практичного виконання завдань Збройними Силами України та іншими військовими формуваннями, організації їх повсякденної життєдіяльності та побуту.

Військове управління – державна виконавчо-розпорядча діяльність, яка здійснюється у відповідності з чинним законодавством, військовими органами для практичного виконання завдань, організації їхнього повсякденного життя, побуту та діяльності.

Військове формування – створена відповідно до законодавства України сукупність військових об'єднань, з'єднань і частин та органів управління ними, які комплектуються військовослужбовцями і призначені для оборони України, захисту її суверенітету, державної незалежності і національних інтересів, територіальної цілісності і недоторканості у разі збройної агресії, збройного

конфлікту чи загрози нападу шляхом безпосереднього ведення воєнних (бойових) дій. (ст.1 ЗУ „Про оборону України”)

Військовий – 1) те, що відноситься до військ (військові: авіація, артилерія, діяльність, ешелон, операція, округ, резерв, розвідка, тил, транспортні засоби, частина...); 2) те, що відноситься до військової справи, військової служби (військові: адміністрація, господарство, комісаріат, наряд, облік, обов’язок, полонений, рада, співробітництво, формування, цеп...); 3) те, що властиве воїну (військові: доблесть, честь, традиція...).

Військовий комісаріат – місцевий орган воєнного управління, що відає воєнно-мобілізаційною і обліково-призовною роботою. Військові комісаріати є військовими установами Міністерства оборони України. Основні завдання військових комісаріатів: підготовка і проведення призову по мобілізації і у воєнний час; облік людських і народногосподарських ресурсів в інтересах Збройних Сил та інших військових формувань держави; підготовка молоді до військової служби; проведення призову на строкову військову службу та на навчальні збори.

Військовий наряд – група військовослужбовців, яка призначена від підрозділу (частини) для безпосереднього виконання службово-бойового завдання. Якщо до складу військового наряду входять і працівники органів внутрішніх справ (міліції), він називається оперативно-військовим. До військових нарядів відносяться: нерухомі - варта, загін прикриття, заслон, засада, секрет, сторожовий пост, пост спостереження, блок - пост, контрольно-перепускний пункт, військовий цеп, пост охорони порядку, комендантський пост, фільтраційний пункт, група спостерігачів; рухомі - розвідувально-пошукова група, група переслідування, дозор, патруль, автопатруль, маневрова група, військовий наряд супроводу автомобільних колон та залізничного транспорту, група охорони, рухома оперативна група, маневрений загін, група оперативного реагування на вертольотах, комендантський патруль, група затримання тощо.

Військовий статут - нормативно-правовий звід правил поведінки і діяльності військовослужбовців, встановлений на тривалий час і постійно регулюючий певну сторону життя, побуту, підготовки і бойового використання Збройних Сил, чи окремих її складових частин /видів Збройних Сил, родів військ.

Військовий тил – склади з запасами матеріальних засобів, автомобільні, медичні та інші частини й підрозділи, які входять до складу з’єднань, частин, підрозділів військ та призначені для їх тилового забезпечення. Військовий тил включає в себе дивізійний, бригадний, полковий та батальйонний тили.

Військові методи – методи виконання завдань з використанням військових засобів і способів, тобто методи, які застосовуються для ураження противника (незаконного збройного формування), коли для досягнення мети плануються: послідовність дій; напрямки зосередження зусиль; види необхідної зброї і техніки; бойовий порядок своїх сил; тактичні прийоми та ін. На відміну від правоохоронних військові методи характеризуються застосуванням зброї для знищення противника (незаконного збройного формування) без його попередження.

Військові містечка – це комплекс будинків та споруд, що розміщуються на одній земельній ділянці.

Військово-Морські Сили (ВМС) – вид Збройних Сил, призначений для захисту воєнно-морських баз та морських комунікацій, нанесення ударів по

військово-морських угрупованнях противника, ведення протидесантної оборони, сприяння Сухопутним військам у веденні бойових дій на приморському напрямку, порушення морських перевезень противника, ведення блокадних дій. До родів сил ВМС належать надводні, підводні, авіація ВМС, берегові ракетно-артилерійські війська, морська піхота.

Військовополонені – особи, що належать до збройних сил, входять до ополчення, добровільні загони, учасники організованого руху опору, населення, що повстало, а також медичний, юридичний, постачальний персонал, кореспонденти та інші особи, що опинилися під владою противника. Статус військовополонених не розповсюджується на найманців.

Військовослужбовець – особа, яка перебуває на дійсній військовій службі. Військовослужбовець є захисником своєї Вітчизни і несе персональну відповідальність за її захист. Він повинен: непорушно додержуватися законів і військової присяги; бути дисциплінованим, чесним, правдивим, хоробрим і не шадити своїх сил і самого життя при виконанні військового обов'язку; беззаперечно скорятися командирам (начальникам) і захищати їх в бою; стійко переносити тягарі і нестатки військової служби; суворо зберігати військову і державну таємницю.

Влада – 1) право та можливість розпоряджатися будь-чим і будь-ким, підпорядковувати своїй волі; 2) політичне панування, державне управління та його органи; 3) особи, які наділені державними, адміністративними повноваженнями; 4) засіб реалізації соціальних інтересів, сила, яка за допомогою авторитета, переконання, примусу або інших засобів має можливість підкоряти своїй волі, управляти або розпоряджатися діями підлеглих (засобами). У ролі підлеглих, як правило, виступають окремі люди або спільності, тому влада майже завжди ототожнюється із соціальною владою, тобто такою владою, яка існує на різних рівнях відносин між людьми. Суспільним відносинам властиві цілеспрямований вплив суб'єкта влади або виконавця владних функцій на об'єкт влади, причому владний вплив є тільки тоді, коли об'єкт і суб'єкт влади перебувають у відносинах панування й підкорення. Джерело будь-якої влади – реальне панування однієї частини явища над іншою.

Внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України – військове формування держави, що протидіє внутрішнім загрозам силового характеру (незалежно від джерел їх виникнення) і призначене для захисту суверенітету, територіальної цілісності і конституційного ладу України; захисту життя, прав, свобод та власності людини і громадянина від протиправних та злочинних посягань; забезпечення громадської безпеки під час проведення масових заходів, правового режиму надзвичайного стану; охорони та оборони особливо важливих державних об'єктів; конвоювання засуджених і підсудних. Вони виконують правоохоронні й військові (бойові, службово-бойові) завдання у мирний та військовий час у внутрішніх районах країни. Основними завданнями внутрішніх військ є: захист конституційного ладу та територіальної цілісності під час збройних інцидентів та акцій; забезпечення громадської безпеки, захисту життя, прав і свобод людини і громадянина, власності від протиправних та злочинних посягань під час проведення масових заходів; припинення масових безладь, збройних інцидентів і акцій; боротьба з організованою злочинністю та тероризмом у частині роззброєння й ліквідації незаконних збройних формувань та у випадках загрози життю громадян, захоплення транспорту і об'єктів

населених пунктів; забезпечення захисту населення на випадок надзвичайних ситуацій; охорона особливо важливих державних об'єктів, в тому числі і дипломатичних представництв та консульств іноземних держав на території України. У воєнний час внутрішні війська можуть залучатися до виконання деяких завдань територіальної оборони, в тому числі до боротьби з диверсійно-розвідувальними групами і повітряними десантами противника, а також для забезпечення режиму воєнного часу в тилкових районах та ін. Внутрішні війська мають

Внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України – входять до системи Міністерства внутрішніх справ України і призначені для охорони та оборони важливих державних об'єктів, перелік яких установлюється Кабінетом міністрів України, охорони установ виконання покарань і лікувально-трудоустанов, а також для участі в охороні громадського порядку та боротьбі зі злочинністю. (ст.1 ЗУ „Про внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України”)

Внутрішня безпека держави – теорія та практика підготовки і здійснення діяльності всередині країни з метою захисту державної безпеки. Внутрішня безпека держави (безпека держави від внутрішніх загроз) буде мати належний стан тоді, коли політична система буде стійкою, що можна досягти у разі стабільності: державних і недержавних суспільних інститутів; соціальних і правових норм у державі.

Внутрішня служба – це система заходів, що вживаються для організації повсякденного життя і діяльності військової частини, підрозділів та військовослужбовців згідно з Статутом внутрішньої служби ЗС України та іншими нормативно-правовими актами. (ст.5 ЗУ „Про Статут внутрішньої служби ЗС України”)

Воєнна безпека – стан захищеності суспільства, держави і її громадян від зовнішніх і внутрішніх загроз, що пов'язані із застосуванням військової сили або загрозою її застосування.

Воєнна наука – система знань про закони і характер війни, будівництво та підготовку Збройних Сил, інших військових формувань держави і країни в цілому до війни. Основним змістом воєнної науки є збройна боротьба у війні.

Воєнна організація держави - охоплена єдиним керівництвом сукупність органів державної влади, військових формувань, утворених відповідно до конституції і законів України, діяльність яких перебуває під демократичним контролем суспільства і відповідно до Конституції та законів України безпосередньо спрямована на вирішення завдань захисту інтересів держави від зовнішніх і внутрішніх загроз.(ст.1 ЗУ „Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави”)

Воєнна організація держави – сукупність органів державної влади, військових формувань, утворених відповідно до законів України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем з боку суспільства і безпосередньо спрямована на захист національних інтересів України від зовнішніх загроз.(ст.1 ЗУ „Про основи національної безпеки України”)

Воєнна політика – діяльність соціальних сил і спеціально створених ними владних інститутів, що виникла на стику загальнодержавної політики і воєнної стратегії, спрямована на формування й використання засобів збройного насильства для ведення війни або протидії їй, а також для досягнення тієї або іншої національної

або загальнолюдської мети.

Воєнна служба (дійсна воєнна служба) – основний вид військової служби, який полягає у виконанні громадянами запровадженої законом військового обов'язку (військової повинності) безпосередньо у рядах Збройних Сил, інших військових формувань держави на протязі певних строків. Воєнна служба виконується у декілька формах: (строкова, добровільна, за контрактом).

Воєнне будівництво – система економічних, соціально-політичних, власне воєнних і інших заходів держави, що здійснюються в інтересах укріплення її воєнної могутності. Загальні цілі, зміст і практичні завдання воєнного будівництва обумовлюються політикою воєнно-політичного керівництва, воєнною доктриною держави, залежать від рівня розвитку продуктивних сил країни і характеру можливої війни. Істотний вплив на нього роблять географічні умови країни, її належність до воєнно-політичних союзів та її зобов'язання щодо союзів.

Воєнний – то, що відноситься до потреб війни і обслуговування армії (воєнні: безпека, будівництво, гра, доктрина, економіка, загроза, замовлення, конфлікт, лад, мистецтво, наука, організація держави, політика, положення, промисловість, сила, справа, стан, час...).

Воєнний конфлікт – загальна назва форми розв'язання суперечностей між державами з застосуванням воєнної сили. В літературі і керівних документах часто межу між воєнним конфліктом і війною не проводять (розглядають як синоніми). За інтенсивністю припускають можливість воєнного конфлікту малої, середньої і великої інтенсивності, а за формою – війну локальну, регіональну, великомасштабну. Термін “воєнний конфлікт” зручніше застосовувати для підкреслення воєнного характеру конфлікту поряд із конфліктами іншого характеру (воєнний, політичний, дипломатичний, економічний).

Воєнний стан – особливий правовий режим у країні або окремій її частині, що встановлюється, звичайно, рішенням вищого органу влади за виключними обставинами (війна, стихійне лихо та ін.). Виражається в розширенні повноважень військових властей, покладанні на громадян низки додаткових обов'язків і введенні певних обмежень. Воєнний стан – один із видів надзвичайного стану.

Воєнний стан – особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень. (ст.1 ЗУ „Про Оборону України”)

Воєнний час – період фактичного перебування держави у стані війни з іншою державою. Початком воєнного часу є день і час оголошення положення війни або воєнного нападу (агресії). Кінцем воєнного часу є день і час припинення воєнних дій, що оголошені.

Воєнно-адміністративний поділ – розподіл території держави на військові округи (територіальні командування, райони, зони, області та ін.), який здійснюється з метою виконання заходів щодо підготовки країни її Збройних Сил та інших

військових формувань держави на випадок війни.

Воєнно-політичне керівництво України – вищі посадові особи держави, державного і військового управління, які визначають воєнно-політичні цілі України, обумовлюють напрями воєнного будівництва України, будівництва Збройних Сил і інших військових формувань держави, входять у Раду національної безпеки й оборони України. До воєнно-політичного керівництва України відносяться: Президент України, Голова Верховної Ради України, Прем'єр міністр України, голова Секретаріату Президента України, керівники складових Воєнної організації і правоохоронних органів держави.

Гарантії – зобов'язання, за яким держава стверджує виконання певних своїх обов'язків і несе за ним повну фінансову і матеріальну відповідальність.

Гарантії законності – засоби та умови, за допомогою яких у суспільному житті здійснюється закріплення, захист та відновлення у разі порушення законності.

Гарнізон – 1) сукупність військових частин, військових навчальних закладів і установ, що розміщені постійно або тимчасово в населеному пункті або районі із встановленими межами; 2) війська (підрозділ), що обороняють опорний пункт (довгочасну оборонну споруду, фортецю).

Гвардія (від італ. *guardia* – охорона, варта, догляд) – 1) в старовині–особиста охорона монарха, полководця; 2) кращі, відбірні частини і з'єднання збройних сил, які відрізняються високими бойовими якостями.

Генеральний штаб Збройних Сил України – головний орган управління Збройних Сил в мирний та воєнний час. Він здійснює аналіз воєнно-політичної обстановки, виявляє тенденції розвитку засобів збройної боротьби і способів воєнних дій, планує оборону держави, підготовку до відбиття можливої агресії і застосування Збройних Сил. Генеральний штаб координує діяльність видів Збройних Сил, Озброєння, Тилу, головних і центральних управлінь Міністерства оборони з питань підготовки Збройних Сил до воєнних дій і їх застосування, забезпечує керівництво Збройними Силами з боку Головнокомандування і Міністра оборони. Генеральний штаб складається з головних управлінь (ГОУ, ГОМУ, ГУР та ін.), управлінь і окремих відділів.

Громадський порядок (юрид.) – система відносин між людьми, врегульована нормами права та іншими соціальними нормами, що складається в громадських місцях з метою підтримання громадського спокою, забезпечення нормальних умов праці та відпочинку громадян, поваги до їх честі, людської гідності.

Громадські організації – об'єднання, що засновані на добровільному членстві, самоврядуванні, які мають власну матеріальну базу, діють у межах законів і на основі статутів, що ними прийняті.

Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей. Політичні партії в Україні сприяють формуванню і вираженню політичної волі громадян, беруть участь у виборах. Членами політичних партій можуть лише громадяни України. Обмеження щодо членства у політичних партіях

встановлюються виключно цією Конституцією і законами України. Громадяни мають право на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав і інтересів. Професійні спілки є громадськими організаціями, що об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної діяльності. Професійні спілки утворюються без попереднього дозволу на основі вільного вибору їх членів. Усі професійні спілки мають рівні права. Обмеження щодо членства у професійних спілках встановлюються виключно Конституцією і законами України. Ніхто не може бути примушений до вступу в будь-яке об'єднання громадян чи обмежений у правах за належність чи неналежність до політичних партій або громадських організацій. Усі об'єднання громадян рівні перед законом. (ст. 36 Конституції України).

Громадянин – особа, що належить до конкретної держави і перебуває під її владою. Держава наділяє громадянина правами, захищає його усередині країни і за кордоном. У свою чергу громадянин зобов'язаний дотримуватися розпоряджень держави і виконувати встановлені нею обов'язки. Сукупність цих прав і обов'язків складає політико-правовий статус громадянина, що відрізняє його від іноземних громадян і осіб без громадянства. В державі з монархічною формою правління, як правило, громадянину термінологічно відповідає "підданий".

Громадянин України - особа, яка набула громадянство України в порядку, передбаченому законами України та міжнародними договорами України. (ЗУ "Про громадянство України").

Громадянство – правова належність особи до певної держави, підвладність до цієї держави незалежно від того, знаходиться громадянин у межах або поза межами державної території. Громадянство припускає взаємні права та обов'язки між особистістю і державою.

Громадянство – це особливий, політико-правовий зв'язок особи і держави, що надає особі особливого статусу, який передбачає юридичне визнання державної належності особи як у самій країні, так і за її межами і наділяє її в повному обсязі комплексом прав і обов'язків, закріплених у законодавстві даної країни.

Громадянство України - правовий зв'язок між фізичною особою і Україною, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов'язках. (ЗУ "Про громадянство України").

Грошове забезпечення – грошові кошти, що отримують військовослужбовці із державного бюджету для задоволення своїх матеріальних і культурних потреб.

Дезертирство - залишення військової частини або місця служби з метою ухилитися від військової служби, а так само нез'явлення з тією ж метою на службу при призначенні, переводі, з відрядження, з відпустки або з лікувального закладу, вчинене військовослужбовцем строкової служби. (Кримінальний кодекс України).

Демобілізація - загальнодержавний захід для планомірного переведення народного господарства з воєнного на мирний стан і подальшого скорочення Збройних Сил України та інших військ. (ЗУ «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»).

Демобілізація – комплекс заходів, рішення про порядок і терміни проведення

яких приймає Президент України, спрямованих на планомірне переведення національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на роботу і функціонування в умовах мирного часу, а Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту – на організацію і штати мирного часу. (ст.1 ЗУ „Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію”).

Демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією та правоохоронними органами держави – комплекс здійснюваних відповідно до Конституції і законів України правових, організаційних, інформаційних заходів для забезпечення неухильного дотримання законності й відкритості в діяльності всіх складових частин Воєнної організації та правоохоронних органів держави, сприяння їхній ефективній діяльності і виконанню покладених на них функцій, зміцненню державної та військової дисципліни. (ст.1 ЗУ „Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави”).

Департамент – структурний підрозділ, що утворюється для виконання основних завдань високого ступеня складності (багатогалузовість, багатофункціональність, програмно – цільовий напрям діяльності), координації роботи, пов’язаної з виконанням цих завдань, за умови, що у його складі буде не менш як чотири відділи. Департамент очолює директор. Директор департаменту може мати не більше як два заступника, в тому числі одного заступника, який очолює відділ. (п.1 Постанови КМУ „Про упорядкування структури апарату центральних органів виконавчої влади, їх територіальних підрозділів та місцевих державних адміністрацій”).

Держава – політична організація суспільства, виступає в якості знаряддя політичної влади класу, який економічно панує. Вона призначена забезпечити охорону економічної і соціальної структури суспільства за інтересами панівного класу і подавлення соціальних супротивників. Кожній державі притаманні: територія – відокремлена кордонами частина земної кулі, на яку розповсюджується суверенітет держави, а також об’єкти, що прирівнюються до території держави (повітряні і морські судна, посольства, консульства, торгівельні представництва та ін.); публічний характер влади, яка втілюється в державно-правових інститутах, що відокремлені від населення; суверенітет – політико-правова властивість державної влади, яка виявляється в її верховенстві, незалежності, неподільності (єдності), повноті, рівноправності у всіх стосунках; механізм держави, тобто система органів і організацій, яка створюється державою для реалізації її функцій і завдань; загальнообов’язкові правила поведінки – правові норми, що розроблені, прийняті й охороняються державою; система податків-платежів обов’язкового характеру, яка встановлюється для утримання державного апарату, а також для виконання загальносоціальних функцій держави у сфері освіти, охорони здоров’я, соціального забезпечення тощо. Держава забезпечує собі монополію на здійснення внутрішньої політики, а також на визнання обов’язкових для всіх законів та інших актів.

Державна безпека – в широкому розумінні – процес управління загрозами та небезпеками, за якого через дію державних інституцій, громадських організацій і окремих громадян забезпечується державний суверенітет, політична незалежність, територіальна цілісність, недоторканність державних кордонів, конституційний лад, прогресуючий розвиток суспільства у конкретних історичних умовах, непорушність

та ефективне функціонування державної влади, розвиток життєво важливих потреб, цінностей та інтересів народу, законні права та інтереси громадянина, розвиток ефективної системи міжнародних зв'язків на основі партнерства і співробітництва, створення системи забезпечення національної безпеки для ефективної реалізації національних інтересів, надійного оборонного і наступального потенціалу здатного до відбиття будь-якої зовнішньої агресії, створення розвідувального співтовариства для здійснення своєчасного і достовірного отримання інформації в сфері безпеки, участь у системах безпеки різного рівня.

Державна влада – політична влада, яка реалізується через державні органи за допомогою юридичних норм. Специфічні властивості державної влади: верховенство, тобто її офіційна перевага над всіма іншими владами у державі; єдність, тобто неподільність її між соціальними групами і органами держави (при можливості розмежування її на законодавчу, судову, виконавчу владу, кожна з яких не має ознак державної влади в цілому); загальність і універсальність, тобто розповсюдження її на всіх індивідів у межах держави; примусовість і обов'язковість її розпоряджень для всіх індивідів на даній території. Перелічені якості у правознавстві об'єднані загальним поняттям “суверенітет державної влади”.

Державна прикордонна служба (ДПС) України – правоохоронний орган спеціального призначення (ст.6 ЗУ „Про Державну прикордонну службу України”). Основними функціями Державної прикордонної служби є: охорона державного кордону України на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах з метою недопущення незаконної зміни проходження його лінії, забезпечення дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму; здійснення в установленому порядку прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України осіб, транспортних засобів, вантажів та іншого майна, а також виявлення і припинення випадків незаконного їх переміщення; охорона суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні та контроль за реалізацією прав і виконання зобов'язань у цій зоні інших держав, українських та іноземних юридичних і фізичних осіб, міжнародних організацій; ведення розвідувальної, інформаційно-аналітичної та оперативно-розшукової діяльності в інтересах забезпечення захисту державного кордону України згідно із законами України “Про розвідувальні органи України” та “Про оперативно-розшукову діяльність”; участь у боротьбі з організованою злочинністю та протидія незаконній міграції на державному кордоні України та в межах контрольованих прикордонних районів; участь у здійсненні державної охорони місць постійного і тимчасового перебування Президента України та посадових осіб, визначених у Законі України “Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб”; охорона закордонних дипломатичних установ України; координація діяльності військових формувань та відповідних правоохоронних органів, пов'язаної із захистом державного кордону України, а також діяльності державних органів, що здійснюють різні види контролю при перетинанні державного кордону України або беруть участь у забезпеченні режиму державного кордону, прикордонного режиму і режиму в пунктах пропуску через державний кордон України. Виконання зазначених функцій є оперативно-службовою діяльністю Державної прикордонної служби. Особовий склад Державної прикордонної служби є військовослужбовцями

Державна система національної безпеки – 1. Сукупність норм права і створених на їх основі державних інститутів і механізмів взаємодії з метою

забезпечення національної безпеки. 2. Безліч інтересів особи, суспільства і держави, загроз та небезпек, внутрішніх та зовнішніх чинників, що впливають на стан національної безпеки, умови їх генези, еволюції та балансу, державні органи і посадові особи, об'єднані цілями і завданнями щодо просування забезпечених недоторканністю національних інтересів, які взаємодіють один з одним і здійснюють відповідну діяльність у межах чинного законодавства країни і у своїй єдності утворюють феномен національної безпеки.

Державна служба в Україні - професійна діяльність осіб, які займають посади в державних органах та апараті щодо практичного виконання завдань і функцій держави та одержують заробітну плату за рахунок державних коштів. (ЗУ «Про державну службу»).

Державна служба в Україні - це професійна діяльність осіб, які займають посади в державних органах та їх апараті щодо практичного виконання завдань і функцій держави та одержують заробітну плату за рахунок державних коштів. (ст.1 ЗУ „Про державну службу”).

Державна спеціальна служба транспорту – спеціалізований державний орган транспорту у складі центрального органу виконавчої влади в галузі транспорту, призначений для забезпечення стійкого функціонування транспорту в мирний час та в умовах воєнного і надзвичайного стану. Основним завданнями Державної спеціальної служби транспорту є: технічне прикриття, відбудова, встановлення загороджень на об'єктах національної транспортної системи України з метою забезпечення діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України; будівництво та ремонт у мирний час і в умовах воєнного стану нових та підвищення строку експлуатації і пропускної спроможності діючих об'єктів національної транспортної системи; відбудова транспортних комунікацій, порушених унаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, аварій і катастроф; охорона об'єктів національної транспортної системи України в мирний і в особливий період; виконання інших завдань, пов'язаних із участю в обороні держави та забезпеченням ефективного функціонування національної транспортної системи України. (ст. 1 ЗУ „Про Державну спеціальну службу транспорту”)

Державна таємниця - вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, зовнішніх відносин, державної безпеки і охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди життєво важливим інтересам України і які визнані у порядку, встановленому цим Законом, державною таємницею та підлягають охороні з боку держави. (ЗУ «Про державну таємницю»).

Державне управління - вид діяльності держави, що полягає у здійсненні нею управлінського, тобто організуючого впливу на ті сфери і галузі суспільного життя, які вимагають певного втручання держави шляхом використання повноважень виконавчої влади. В той же час державне управління здійснюється і за межами функціонування виконавчої влади, наприклад, на рівні державних підприємств, установ і організацій. Завдяки цьому поняття "державне управління" за змістом є ширшим, ніж поняття «виконавча влада». Для визначення змістовно поєднаних сфер або галузей суспільного життя, що потребують державного управління, використовується термін «сектор державного управління». (Указ

Президента України «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні»).

Державне управління – у широкому розумінні – це цілеспрямована діяльність держави (усіх гілок влади) щодо впливу через систему її органів та посадових осіб на суспільні процеси, свідомість, поведінку і діяльність людей. Державне управління у вузькому розумінні – це діяльність держави управлінського або організуючого характеру з метою впливу через органи виконавчої влади на сфери і галузі суспільного життя. Це не судова і не законодавча діяльність держави, а виконавча та розпорядча діяльність.

Державний кордон – лінія і вертикальна площина, що проходить по ній та встановлює межі території держави і відокремлює її від сусідніх держав та відкритого моря.

Державний нагляд (контроль) – діяльність уповноважених законом центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів, органів місцевого самоврядування, інших органів в межах повноважень, передбачених законом, щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства, суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспільства, зокрема належної якості продукції, робіт та послуг, прийнятного рівня небезпеки для населення, навколишнього природного середовища. (ст.1 ЗУ „Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності”)

Державний орган – утворення держави, яке призначене для керівництва відповідною галуззю діяльності держави. При цьому органу можуть бути підпорядковані підприємства, установи, організації, формування тощо і органи управління ними: регіональні і місцеві. До державних органів належать органи державної влади і державного управління, органи правосуддя, арбітражу і прокурорського нагляду.

Державний прапор – офіційний розпізнавальний знак держави у вигляді полотнища встановлених кольорів, форм і розмірів з емблемами чи написами.

Державні інспекції – спеціальні органи державного управління, які здійснюють контроль з додержання відповідних правил підприємствами, установами, організаціями, їх посадовими особами, а також громадянами, повноважені давати вказівки про усунення порушень, а також застосовувати міри примусу до порушників. Межі контрольної діяльності і повноваження державних інспекцій розповсюджуються на усі підприємства, установи і організації незалежно від їх відомчої підпорядкованості. Їх повноваження істотно відрізняються від повноважень суміжних інститутів – відомчих інспекцій, інспекцій при міністрах. Державні інспекції можуть бути або структурними підрозділами міністерств і відомств, або самостійними системами органів, підпорядкованих безпосередньо уряду.

Державні програми розвитку Збройних Сил України – програми, що розробляються центральними органами виконавчої влади, які здійснюють керівництво військовими формуваннями, з метою визначення перспективних цілей, завдань та практичних заходів організаційно-технічного і соціально-економічного характеру щодо розвитку відповідних військових формувань, з урахуванням визначених строків планування та основних орієнтовних показників забезпечення матеріальними, фінансовими і людськими ресурсами у сфері оборони. ст. 1 ЗУ „Про

організацію оборонного планування”)

Державні службовці – особи, які займають посади в державних органах та їх апараті щодо практичного виконання завдань і функцій держави. Державними службовцями вважаються керівники та заступники керівників державних органів та їх апарату, інші особи, на яких законами або іншими нормативними актами покладено здійснення організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій. До державних службовців відносяться: Президент України, Голова Верховної Ради України та його заступники, народні депутати України, Прем'єр-Міністр України, члени Кабінету Міністрів України, Голова та члени Конституційного Суду України, Голова та судді Верховного Суду України, Голова та судді вищого спеціалізованого суду України, Генеральний прокурор України та його заступники; керівники і спеціалісти управлінь, відділів і служб центральних органів виконавчої влади, представники Президента України в областях і районах, посадові особи їх апарату, аж до керівників і спеціалістів управлінь, відділів і служб районних державних адміністрацій.

Державні соціальні гарантії - встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму. (ЗУ "Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії").

Дивізіон – основний вогневий і тактичний підрозділ в ракетних (зенітних ракетних) військах та артилерії. Входить до складу частини (з'єднання), може бути окремим.

Директива – письмовий бойовий або службовий документ, такий як розпорядження, містить керівні вказівки щодо підготовки та ведення бойових дій, постачання, навчання, штатної організації та іншим питанням життя і діяльності військ (сил). В директиві викладають мету заходів, що проводяться, завдання, порядок і терміни їх виконання. Директиви можуть бути: оперативні, організаційно-мобілізаційні, з бойової і оперативної підготовки, з тилу та ін.

Дисципліна (від латинського *disciplina* – суворий наказ) – важлива соціологічна категорія, яка характеризує складне та багатогранне суспільне явище, своєрідна форма суспільного зв'язку, визначений порядок поведінки, що відповідає певним нормам та правилам (політичним, правовим, за звичаями, моральним), що склалися в суспільстві.

Доктрина воєнна – офіційно прийнята в державі на даний час система поглядів з основних, корінних питань війни. Вона є висловленням поглядів політичного керівництва держави з питань політичної оцінки майбутньої війни, відношення держави до війни, визначення характеру майбутньої війни, підготовки країни до війни в економічному і моральному відношенні, з питань будівництва і підготовки Збройних Сил, а також способів ведення війни.

Документ - передбачена законом матеріальна форма одержання, зберігання, використання і поширення інформації шляхом фіксації її на папері, магнітній, кіно, відео, фотоплівці або на іншому носіїві. (ЗУ «Про інформацію»).

Документ – передбачена законом матеріальна форма одержання, зберігання, використання і поширення інформації шляхом фіксації її на папері, магнітній, кіно-,

відео-, фотоплівці або іншому носієві.

Донесення – бойовий або службовий звітно-інформаційний документ, призначений для повідомлення певних відомостей старшому командирі (начальнику), штабу. За термінами подання донесення можуть бути термінові (подаються за термінами, що встановлені в таблиці термінових донесень) і поза термінові (подаються при різних змінах в обстановці без врахування таблицю термінових донесень). В бойовій обстановці розробляються донесення бойові, розвідувальні, по зв'язку, інженерному та інших видах забезпечення, тилу тощо. В мирний час можуть складатися донесення з мобілізаційних питань, служби військ, військової дисципліни, із забезпечення озброєнням, технікою та ін.

Економіка воєнна – частина загальнодержавної економіки, що призначена для виробництва озброєння і військової техніки і задоволення збройних сил іншими матеріальними засобами. Воєнна економіка як наука є складовою частиною воєнної науки. Вона вивчає взаємозв'язки між війною й економікою, питання оцінювання і порівняння воєнно-економічних потенціалів, визначення форм і шляхів мобілізації підготовки народного господарства і його переведення до режиму воєнного часу при необхідності, забезпечення ефективного функціонування воєнної економіки і використання ресурсів, що направляються на воєнні цілі. За допомогою теорії воєнної економіки розробляють вимоги до практики воєнної економіки відповідно з характером можливої війни, воєнно-економічні рекомендації щодо ослаблення економіки противника, намічають шляхи забезпечення живучості своєї економіки під час війни, досліджують закономірні зв'язки між суспільством і збройними силами, які обумовлюють економічне забезпечення будівництва збройних сил у мирний час і ведення збройної боротьби під час війни. У межах цієї теорії вивчають закономірності і принципи організації і функціонування тилу збройних сил, особливості управління тилом, питання взаємозв'язку тилу з воєнною економікою.

Економічна безпека – такий стан національної економіки і кредитно-фінансової системи, який дає можливість: гарантувати економічний розвиток держави на підставі досягнень науково-технічного прогресу; зберігати або швидко оновлювати виробництво в умовах припинення зовнішніх поставок або надзвичайних ситуацій внутрішнього характеру; забезпечувати стійке функціонування своєї кредитно-грошової системи і задоволення потреб суспільства за несприятливих внутрішніх і зовнішніх умов. Економічна безпека держави є комплексною системою, яка включає в себе множину елементів і напрямків.

Житло - приміщення, яке призначене для постійного чи тимчасового проживання людей (приватний будинок, квартира, кімната в готелі, дача, садовий будинок тощо), а також ті його складові частини, які використовуються для відпочинку, зберігання майна або задоволення інших потреб людини (балкони, веранди, комори тощо). (Постанова ВС України «Про судову практику в справах про корисливі злочини проти приватної власності»).

Завдання – те, що потребує виконання, вирішення.

Загальна профілактика – заходи, спрямовані на виявлення причин і умов, що сприяють учиненню правопорушень на всій території України, у її окремому регіоні, галузі господарства, стосовно частини населення чи групи осіб, а також на підприємств, в установі чи організації незалежно від форм власності.

Загальновійськовий – в широкому розумінні: 1) властивий всім родам військ,

спеціальним військам і службам (наприклад, в підготовці військ або сил); 2) який проводиться з участю всіх або більшості видів Збройних Сил, родів військ і спеціальних військ (операція, бій, тактичне навчання). В такому разі поняття загальновійськового асоціюється з поняттям багатовидовий і їх слід розглядати іноді як синоніми; в вузькому розумінні - який проводиться з участю, у першу чергу, різних родів військ Сухопутних військ і з посиленням, при необхідності, з боку інших видів Збройних Сил.

Загроза безпеці держави – соціально-політичне явище в існуванні держави, яке через дії політичних, економічних, воєнних та інших чинників у відносинах між державами, а також через дії подібних чинників в самій державі, за певних обставин і умов може привести до порушень у цілісності держави або до її знищення.

Загроза національній безпеці – наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим інтересам України. (ст. 1 ЗУ „Про основи національної безпеки України”)

Загроза національній безпеці країни – демонстрація або прояв потенційно небезпечних політичних, економічних, соціальних, етнічних, релігійних (конфесійних), територіальних, воєнних та інших внутрішніх або зовнішніх для країни факторів, що за певних обставин здатні призвести до заподіяння шкоди її національним інтересам.

Загрозливий період – проміжок часу, що характеризується найвищою напруженою військово-політичною обстановкою та найбільшим загостренням протиріч між конфліктуєчими сторонами; за звичаєм безпосередньо передуює розгортанню війни агресором.

Закон (науков.) – необхідне, істотне, стійке співвідношення між явищами, що повторюється (необхідний зв'язок між явищами).

Закон (юр.) – прийнятий в особливому порядку вищим органом державної влади або референдумом нормативний акт, який регулює найбільш важливі громадянські відносини і має вищу юридичну силу. Вища юридична сила закону по відношенню до інших нормативних актів міститься в тому, що інші правові акти повинні видаватися на основі і заради виконання закону, повністю йому відповідати. Саме закон виступає в якості основної правової форми у визначенні прав, свобод, обов'язків особистості. Всі закони видаються на основі і відповідно до Конституції. Якщо закон розбігається з Конституцією, він вважається недійсним, юридично незначним (навіть у тому випадку, коли він формально не скасований).

Закони війни – внутрішні, істотні, необхідні, стійкі зв'язки і відношення між різними сторонами і елементами війни, що повторюються і обумовлюють її виникнення, хід, результат, місце в історичному процесі. Закони війни мають об'єктивний характер, але виявляються через практичну цілеспрямовану діяльність народних мас, класів, партій, армій і окремих осіб. Відбиваються у змісті наукових теорій, воєнних доктрин, принципах воєнного мистецтва, статутах і порадиниках. Найбільш загальними законами війни є закони залежності перемоги або поразки у війні від співвідношення матеріальних і духовних факторів, політичних цілей сторін, що воюють, їх економічних, соціальних, морально-політичних і воєнних сил та ін.

Закони воєнного часу – правові акти і норми, дії яких обмежені воєнним

часом. Можуть бути прийняті до і після вступу держави у війну. Регламентують громадські, адміністративні, кримінальні та інші правові стосунки. Допускають реквізиції, трудову мобілізацію населення, залучення громадян до різного роду повинностей, більш суворе, ніж за мирного часу, покарання за військові злочини.

Законні інтереси особи – певні блага матеріального і нематеріального характеру, які закріплені не тільки в конкретних правових приписах, але і в загальних принципах права. У зв'язку з особливим характером військової служби, яка пов'язана із захистом Вітчизни, військовослужбовцям надаються визначені законом пільги, гарантії та компенсації, які не можуть бути скасовані чи призупинені без їх рівноцінної заміни.(ст.1-2 ЗУ „Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей”).

Законність – це режим правильного і неухильного виконання чинного законодавства усіма суб'єктами права, який повинен забезпечити захист їх прав та можливість виконання ними своїх обов'язків.

Законодавство з військової сфери – сукупність законів і інших нормативно-правових актів, які регулюють відносини у галузі будівництва, житті і діяльності Збройних Сил (інших військових формувань держави). У нормах військового законодавства юридично закріплюються основні напрями політики з питань обороноздатності країни, укріплення встановленого порядку несення військової служби, дисципліни і боєготовності Збройних Сил (інших військових формувань держави).

Законодавчі і нормативні акти з питань безпеки військової діяльності – документи, які встановлюють правила поведінки військовослужбовців при поводженні зі зразками озброєння і військової техніки, технічними об'єктами і інженерними спорудами, правила з охорони праці і охорони природного середовища, правила з охорони правопорядку при виконанні обов'язків військової служби. Діяльність військовослужбовців при поводженні зі зразками озброєння і військової техніки, технічними об'єктами і інженерними спорудами регламентується експлуатаційною документацією на об'єкти, керівними документами органів Мінпромполітики, Мінтрансу (департаменти автомобільного, залізничного, авіаційного і морського транспорту) та ін., а також керівними документами Міністерства оборони, Міністерства внутрішніх справ, Служби безпеки, Державної прикордонної служби та ін. Дотримання військовослужбовцями вимог охорони праці регламентується Кодексом законів про працю. Дотримання військовослужбовцями вимог з охорони природи регламентується законами з охорони природного середовища. Виконання обов'язків військової служби при вирішенні завдань військ, які можуть негативно впливати на соціально-економічні, соціально-політичні відношення в суспільстві і екологію природного середовища, регулюються законами з охорони правопорядку, військовими статутами і наказами Міністра оборони, Міністра внутрішніх справ, Голови Служби безпеки, Голови Державної прикордонної служби та ін. Наприклад, до документів, що регламентують діяльність військовослужбовців при поводженні зі зразками озброєння і військової техніки, технічними об'єктами і інженерними спорудами, можна віднести інструкції з експлуатації, інструкції з роботи, будівельні норми, правила будівництва і безпечної експлуатації, правила грозозахисту і вітрозахисту, правила пожежної безпеки, правила боротьби з гризунами і комахами, правила руху,

правила перевезення залізничним транспортом, правила повітряного транспортування, правила перевезення розрядних вантажів, правила судоводіння і пілотування в складних умовах та ін.

Захист Вітчизни – боротьба держави і народу проти зовнішнього ворога за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність своєї країни. Поняття захист Вітчизни за змістом є більш широким ніж поняття оборона держави, тому що враховує мобілізацію всього народу країни.

Захистити – охороняючи, огородити від посягань, ворожих дій, від небезпеки.

Збройна боротьба – основний вид протиборства у війнах, збройних конфліктах із застосуванням сил і засобів ведення воєнних дій. Характер, масштаби і способи збройної боротьби у значному ступені залежить від засобів її ведення.

Збройний конфлікт – збройне зіткнення військ сторін, що протиборствують, у формі збройного інциденту, збройної акції й інших збройних зіткнень обмеженого масштабу, коли держава не переходить у стан війни. Збройний конфлікт може бути наслідком спроби розв'язати національні, етнічні, релігійні й інші суперечності, прикордонні й інші спори за допомогою засобів збройної боротьби. Збройний конфлікт характеризується залученням до нього місцевого населення, застосуванням поряд з військами нерегулярних збройних формувань, диверсійних і терористичних методів, небезпекою переростання у локальні, регіональні, великомасштабні воєнні конфлікти (міжнародні воєнні конфлікти) або громадянську війну (внутрішній збройний конфлікт).

Збройні сили – елемент державної моці, символ державного суверенітету, інструмент забезпечення зовнішньої, і – в виключних випадках, в обмеженому масштабі – засіб підтримування внутрішньої безпеки нації, збереження територіальної цілісності країни, а також її союзників. Безумовно, місце і роль збройних сил в суспільстві залежить від типу політичного режиму (диктатура, авторитарне правління, демократія), в особливості це стосується галузі внутрішньої безпеки. Громадянське суспільство володіє дійсними засобами для згладжування розбіжностей (якщо не конфліктів) між демократичним правлінням і військовим ієрархічним порядком з метою побудови ефективної військової організації, яка не завдає при цьому загрози основним інститутам демократії. Існують загальні базові принципи визначення належного місця і ролі військових в демократичному суспільстві, хоча в деталях їх застосування може розрізнятися від країни до країни: є частиною виконавчої влади; збройні сили підпорядковані легітимному політичному керівництву, що сформоване (створене) демократичним шляхом, цивільному міністру оборони і додержують політичні вказівки цього керівництва; збройні сили беззаперечно уважають верховенство закону, діють у межах своїх завдань, що конституційно визначені (оборона країни і забезпечення її зовнішньої безпеки, в виключних випадках – внутрішньої безпеки); збройні сили політично нейтральні; збройні сили позбавлені доступу до будь-якої партії, іншої фінансової підтримки крім держбюджету; збройні сили контролюються парламентом, політичним керівництвом, судовою системою і громадським суспільством в цілому.

Збройні Сили України – військово формування держави, що призначене для

оборони України, захисту її суверенітету і територіальної цілісності при нападі з зовні. В Україні три види Збройних Сил: Сухопутні війська, Повітряні Сили, Військово-Морські Сили. Основні функції Збройних Сил: стримування та запобігання воєнних конфліктів; недопущення або припинення можливих провокацій та посягань на суверенітет України; запобігання іноземного втручання в разі виникнення внутрішніх конфліктів, їх локалізація; виконання міжнародних зобов'язань щодо підтримання миру і міжнародної безпеки; відбиття збройної агресії у випадку виникнення війни; нанесення поразки військам агресора та позбавлення його можливості вести війну; створення умов для припинення воєнних дій на як можливо ранній стадії і укладення миру за умов, які відповідають інтересам України. Збройні Сили України можуть залучатися до здійснення заходів правового режиму воєнного і надзвичайного стану, посилення охорони державного кордону і виключної (морської) економічної зони, ліквідації надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру, надання військової допомоги іншим державам, а також брати участь у міжнародному військовому співробітництві та міжнародних миротворчих операціях на підставі міжнародних договорів України та в порядку й умовах, визначених законодавством України. Збройні Сили України не можуть бути використані для обмеження прав і свобод громадян або з метою повалення конституційного ладу, усунення органів державної влади чи перешкоджання їх діяльності. Ніякі надзвичайні обставини, накази чи розпорядження командирів і начальників не можуть бути підставою для будь-яких незаконних дій у відношенні до цивільного населення, його майна та навколишнього середовища. За віддання або виконання явно злочинного розпорядження чи наказу військовослужбовці несуть відповідальність згідно з чинним законодавством.

Збройні Сили України – це військове формування, на яке відповідно до Конституції України покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності. (ст.1 ЗУ „Про Збройні Сили України”)

Зброя - предмети та пристрої, що призначені для ураження живих цілей, кораблів, літаків (вертольотів) та інших об'єктів, і не мають іншого призначення. (Держкомкордон України, Правила застосування зброї, бойової техніки, озброєння кораблів (катерів), літаків і вертольотів Прикордонних військ, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу під час охорони державного кордону та виключної (морської) економічної зони України).

Зброя – пристрої і засоби, що призначені для ураження противника. Зазвичай складається із засобів ураження (кулі, гранати, снаряди, бойові частини ракет, бомби та тощо) і засобів їх доставки до цілі (вогнепальні, реактивні, ракетні, за допомогою літаків, кораблів та тощо). Більш складна зброя включає також прилади та пристрої управління і наведення.

Звернення громадян - викладені в письмовій або усній формі пропозиції (зауваження), заяви (клопотання) і скарга. (ЗУ «Про звернення громадян»).

Зенітні ракетні війська – рід військ Повітряних Сил, основна вогнева сила протиповітряної оборони; призначені для оборони важливих об'єктів країни і угруповань військ від повітряного противника. Виконують завдання самостійно і у взаємодії з винищувальною авіацією ПС, військами ППО Сухопутних військ,

засобами ППО ВМС. Організаційно складаються з частин і з'єднань, що озброєні зенітними ракетними комплексами різної дальності дії.

З'єднання – військове тактичне формування, що складається з кількох частин чи з'єднань меншого складу, за звичаєм різних родів військ (сил), спеціальних військ (служб) і тилу. Призначене для вирішення великих бойових завдань, що вимагають спільних зусиль різних родів військ, а також для їх спільного навчання у мирний час. У кожному з'єднанні перевершує один рід військ, по якому воно і одержує свою назву.

Зловживання владою або посадовим становищем - умисне, з корисливих мотивів, іншої особистої заінтересованості або в інтересах третіх осіб, використання посадовою особою впади чи посадового становища всупереч інтересам служби, якщо воно завдало істотної шкоди державним чи громадським інтересам або охоронюваним законом правам та інтересам окремих фізичних чи юридичних осіб. (Кримінальний кодекс України).

Злочинці воєнні – організатори, керівники та виконавці злочинів проти миру (планування, підготовка, розв'язання та ведення агресивної війни), воєнних злочинів проти людства (убивства, винищування, заслання та ін. жорстокості по відношенню до цивільного населення).

Зовнішня політика – політика, призначена регулювати взаємовідносини між державами і народами на міжнародній арені. Зовнішньополітичний курс будь-якої держави є продовження її внутрішньої політики, що віддзеркалює характер державного і суспільного устрою.

Ієрархія – порядок підпорядкування нижчих вищим.

Індивідуальна профілактика правопорушень – система спеціальних заходів щодо конкретних осіб, які не скоїли протиправних діянь, але знаходяться в несприятливих умовах і під їх впливом можуть учинити такі дії, ведуть анти суспільний спосіб життя, скоюють правопорушення, характеризуються формуванням умислу і мотиву на вчинення правопорушень, підготовкою конкретного правопорушення, учинили замах на злочин але не довели його до кінця, скоїли злочині і можуть учинити рецидив.

Інститут – сукупність норм права у який-небудь сфері суспільних відношень, та чи інша форма суспільного устрою.

Інститут (як вид вищого навчального закладу) – вищій навчальний заклад або структурний підрозділ університету, академії, який здійснює підготовку фахівців з вищою освітою за освітньо-професійними програмами всіх освітньо-кваліфікаційних рівнів у певній галузі науки, виробництва, освіти, культури і мистецтва; проводить наукову і науково-виробничу діяльність, має високий кадровий і матеріально-технічний потенціал.

Інструкція – акт, що містить правила діяльності того чи іншого органу управління чи військової посадової особи. Інструкція містить правила загального характеру, звернені до посадових осіб (наприклад інструкція для інспекторів забезпечувальних служб про порядок і методичку документальних ревізій).

Інструкція (військ.) – відомчий документ, що регламентує яку-небудь сторону діяльності військ (сил) або містить докладні вказівки з питань використання і застосування засобів боротьби.

Інтервенція – втручання одної або декілька держав у внутрішні справи

іншої держави або в її взаємовідносини з третьою державою. За формою може бути військовою, економічною, політичною та ін. Військова інтервенція – вторгнення збройних сил одної держави (коаліції держав) на територію іншої держави для впливу на процеси всередині країни. Економічна інтервенція здійснюється шляхом демпінгу, уведення ембарго, дискримінація в торгівлі, нав'язування кабальних позик та ін. Політична інтервенція здійснюється у формі втручання у проведення виборів в іншій країні, підкупу державних і політичних діячів з метою зміни існуючого устрою, міжнародної ізоляції цієї країни, дипломатичного тиску на неї, використання засобів масової інформації для ведення ворожої пропаганди.

Інформаційна безпека – складова національної безпеки, процес управління загрозами та небезпеками державними і недержавними інституціями, окремими громадянами, за якого забезпечується інформаційний суверенітет України; вдосконалення державного регулювання розвитку інформаційної сфери, впровадження новітніх технологій у цій сфері, наповнення внутрішнього та світового інформаційного простору достовірною інформацією про Україну; активне залучення засобів масової інформації до боротьби з корупцією, зловживаннями службовим становищем, іншими явищами, які загрожують національній безпеці України, неухильне дотримання конституційного права громадян на свободу слова, доступу до інформації, недопущення неправомірного втручання органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у діяльність засобів масової інформації, дискримінації в інформаційній сфері і переслідування журналістів за політичні позиції; вжиття комплексних заходів щодо захисту національного інформаційного простору та протидії монополізації інформаційної сфери України.

Ймовірний противник – держава, що є суперником, до якої при відстоюванні національних інтересів перестають бути дійсними невоєнні методи і засоби забезпечення національної безпеки.

Кабінет Міністрів України – вищий орган у системі органів виконавчої влади. Відповідальний перед Президентом України і Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний Верховній раді України у межах, передбачених Конституцією. До складу Кабінету Міністрів України входять Прем'єр – міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр, віце-прем'єр-міністри, міністри. (ст.113, 114 Конституції України).

Квартирне забезпечення – забезпечення особового складу військових частин житловим і казарменими приміщеннями з метою створення належних умов для проживання і службової діяльності.

Командир – посадова особа в Збройних Силах та інших військових формуваннях держави, на яку покладено командування (керівництво) підрозділом, частиною (кораблем), з'єднанням. Командир, який є єдиначальником, несе особисту відповідальність за постійну бойову та мобілізаційну готовність підрозділу, частини (корабля), з'єднання й успішне виконання поставлених завдань. Обов'язки та права командира визначаються військовими статутами. Серед властивостей командира, які визначають його здатність до керівної ролі по відношенню до підлеглих, основним є особистість командира, така, що він своїм прикладом викликає бажання йти слідом за ним без

озирання для виконання бойового завдання.

Командування – 1) Особи керівного офіцерського складу, які очолюють військові формування (установи). В командування військової частини (з'єднання) включається командир, його заступники та начальник штабу. 2) Одна з форм організації Збройних Сил. Створюється, як правило, в оперативних та стратегічних масштабах. Командування, яке виконує оперативні завдання, складається зазвичай із декількох з'єднань та частин одного чи декількох видів Збройних Сил. До командування, яке вирішує стратегічні завдання, можуть входити також і об'єднання (авіаційне командування, військово-транспортне авіаційне командування, командування повітряно-космічної оборони, командування матеріально - технічного забезпечення, об'єднане тактичне авіаційне командування, стратегічне авіаційне командування).

Командувач (головнокомандувач) – посадова особа в Збройних Силах і інших військових формуваннях держави. У Збройних Силах він очолює об'єднання (вид Збройних Сил). Командувач може призначатися і в деяких родах військ. Командувач (головнокомандувач) виконує командні, дисциплінарні та адміністративні функції по відношенню до підлеглих частин, з'єднань, об'єднань, військово-навчальних закладів, установ та ін.

Комбатанти – в міжнародному праві особи, які входять у склад збройних сил і ведуть під час війни бойові дії проти ворога. До комбатантів прирівнюється населення, яке добровільно взялося за зброю, та бореться проти ворожих військ, а також особовий склад ополчення, добровільних загонів, партизани, учасники організованого опору, які носять відзнаки, зброю та очолювані командиром. До некомбатантів відносяться ті особи зі складу збройних сил (медичний, юридичний персонал, кореспонденти та ін.), які безпосередньої участі в бойових діях не приймають. У випадку захоплення противником комбатанти й некомбатанти користуються правами військовополонених.

Компенсації – відшкодування з державного бюджету додаткових витрат.

Комплектування Збройних Сил – прийнята у державі система забезпечення потреби Збройних Сил в особовому складі, а в більш широкому розумінні, також в озброєнні, військовій техніці та інших матеріальних засобах; складова частина будівництва Збройних Сил. Завдання комплектування Збройних Сил: у мирний час – поповнення військових частин, з'єднань, установ, закладів та ін. особовим складом і матеріальними засобами до встановлених норм та накопичення запасу (резерву) особового складу і матеріальних засобів; у воєнний час – головним чином, поповнення втрат і забезпечення людськими контингентами та матеріальними засобами нових формувань. Комплектування Збройних Сил здійснюється на засадах військового обов'язку і наймання (за контрактом).

Конвоювання – супроводження підсудних, засуджених до позбавлення волі в установи виконання покарань (поміж ними) та осіб, які взяті під варту, а також військовополонених.

Конституційний склад Верховної Ради України – 450 народних депутатів України, які обираються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування. (ст. 76 Конституції України).

Конституційний Суд України – єдиний орган конституційної юрисдикції в

Україні. Вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції України та законів України. (ст. 147 Конституції України).

Контингент – 1) однорідна в будь-якому відношенні група (категорія) людей, наприклад, контингент курсантів військового навчального закладу; 2) лімітована кількість, норма, наприклад, кількість військ, що виділяють у склад коаліційної армії з певною метою.

Конфлікт – відсутність згоди між двома або більш сторонами. Звичайно конфлікт розглядається як ознака неефективної діяльності і поганого управління.

Конфліктуючі сторони – сторони, що здійснюють ворожі дії відносно один одного або що перебувають у стані тимчасового перемир'я, але ще не досягли спільної домовленості щодо остаточного припинення збройного конфлікту.

Концепція – певний спосіб розуміння, трактування будь-якого предмета (явища, процесу), основна точка зору на предмет.

Концепція національної безпеки – 1. Сукупність ідей і уявлень про природу та шляхи зміни (збереження або забезпечення) національної безпеки. 2. Комплекс основних теоретичних положень, спрямованих на розкриття сутності національної безпеки в конкретних історичних умовах через науково обгрунтоване визначення її цілей, завдань, принципів, методів, форм, структури і елементів, що її забезпечують. 3. Система поглядів на вирішення проблем в сфері національної безпеки, сукупність понять і зв'язків між ними, яка визначає основні напрями розвитку і характеристики будь-якого явища в даній сфері. 4. Політичний документ, який визначає систему офіційних поглядів на цілі і державну стратегію у галузі забезпечення безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх та внутрішніх загроз політичного, економічного, соціального, воєнного, техногенного, екологічного, інформаційного та іншого характеру з урахуванням наявних ресурсів та можливостей. 5. Система поглядів на забезпечення особи, суспільства і держави від зовнішніх та внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності. У Концепції національної безпеки формулюються найважливіші напрями державної політики.

Корпус – вище тактичне з'єднання або оперативно-тактичне об'єднання виду Збройних Сил. Діє у складі об'єднання більш великого масштабу або самостійно, звичайно у взаємодії з силами і засобами інших родів військ та видів Збройних Сил. Складається з кількох з'єднань та частин родів військ, спеціальних військ, тилу. Призначений для вирішення оперативно-тактичних і тактичних завдань.

Корупція - діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг. (ст. 1 ЗУ „Про боротьбу з корупцією”)

Ланка управління – інстанція в системі управління військами (силами). Характеризує належність органів, пунктів управління і системи зв'язку до визначених військових формувань (об'єднання, з'єднання, частини, підрозділу).

Локальна війна – війна, яка охоплює на відміну від світової війни, відносно невелику кількість держав та обмежений географічний район. В локальній війні як правило випробовуються й доопрацьовуються нові засоби й способи збройної боротьби.

Матеріальна відповідальність – це вид юридичної відповідальності військовослужбовців, під якою розуміється встановлений для них обов'язок повного або часткового відшкодування в грошовій формі (в окремих випадках – у натуральній формі), заподіяної матеріальної шкоди державі.

Матеріальне забезпечення (військ.) – задоволення потреб військ (сил) в озброєнні та військовій техніці, боєприпасах, пальному, продовольстві, речовому, медичному, технічному майні та ін. матеріальних засобах; вид тилового забезпечення. Матеріальне забезпечення включає: витребування, отримання і утворення запасів матеріальних засобів; їх облік, збереження, видачу, поповнення витрат і втрат, відправлення і підвіз споживачам, а також маневр запасами.

Матеріальні засоби – продукція, що використовується для забезпечення Збройних Сил. До матеріальних засобів належать: усі види озброєння і військової техніки, боєприпаси, різні види пального, продовольство, речове, інженерне, медичне та ін. види військового майна. Матеріальні засоби підрозділяються на загальновійськові (для всіх видів Збройних Сил) та спеціальні (для окремих видів Збройних Сил).

Матеріально-технічне забезпечення відмобілізування – комплекс заходів, які спрямовані на задоволення потреб військ в озброєнні та военній техніці, боєприпасах, пально-мастильних матеріалах, продовольстві; речовому майні та інших матеріальних засобах для відмобілізування та виконання завдань щодо підготовки їх до ведення бойових дій.

Медична допомога – лікувально-профілактичні заходи, що проводяться з метою збереження життя пораненим і хворим та найшвидшого відновлення їх здоров'я. Розрізняють: першу медичну допомогу, яку надає собі сам потерпілий (самодопомога), його товариш (взаємодопомога), санітар, санітарний інструктор безпосередньо на місці поранення (ураження); долікарську медичну допомогу – середній медичний персонал батальйонного або полкового медичного пункту; першу лікарську медичну допомогу – лікарі полкового медичного пункту, окремого медичного батальйону; кваліфіковану медичну допомогу – лікарі окремого медичного батальйону, окремого медичного загону і лікувальних установ шпитальних баз; спеціалізовану – лікарі - спеціалісти лікувальних установ шпитальних баз.

Медичне забезпечення - комплекс заходів, що проводиться з метою забезпечення боєздатності і укріплення здоров'я особового складу і включає в себе:

Мета операції (бою) – кінцевий результат дій, який планується досягти військами (силами) в операції (бою). За звичаєм досягається шляхом послідовного виконання ряду оперативних (бойових) завдань.

Методика – сукупність способів, методів, прийомів для послідовного і найбільш цілеспрямованого виконання операцій щодо визначення однієї або декількох взаємопов'язаних характеристик властивостей об'єкта, розрахункові співвідношення і формули (моделі), за допомогою яких знаходяться оцінки показників, що визначаються наприклад, якості і ефективності, форми представлення даних, а також методи оцінки точності й достовірності результатів.

Механізований батальйон – загальновійськовий тактичний підрозділ, який є основою для організації взаємодії підрозділів родів військ у бою. До складу

батальйону можуть входити механізовані роти, а також підрозділи вогневої підтримки, протитанкові, зенітні, зв'язку, технічного та матеріального забезпечення. Механізований батальйон володіє потужним вогнем, високою мобільністю, маневреністю і стійкістю до дії засобів ураження. Він відіграє в сучасному бою найважливішу роль у безпосередньому знищенні противника і може вести завзятий і тривалий бій за будь-яких умов місцевості і погоди вдень і вночі.

Миротворча діяльність – колективні дії міжнародних організацій політичного, економічного, військового та іншого характеру, проведені відповідно до норм і принципів міжнародного права, спрямовані на розв'язання міжнародних суперечок, запобігання і припинення збройних конфліктів переважно мирними засобами з метою усунення загрози міжнародному миру та безпеці.

Міжнародний конфлікт – стан різкого загострення протиріч між суб'єктами міжнародного права, яке передбачає зіткнення протилежних інтересів, цілей, позицій країн і є засобом їх розв'язання. До суб'єктів міжнародного права відносяться учасники міжнародних правовідносин, носії правомірностей і юридичних обов'язків. Відносно до Статуту ООН міжнародні конфлікти поділяють на ситуації і суперечки. Ситуація – конфлікт, який у випадку цього розвитку загрожуватиме міжнародному миру і безпеці. Суперечка – ситуація, коли сторони висунули одна одній взаємні претензії. У ній завжди є учасники, і їхні претензії завжди збігаються за предметом суперечки. За масштабом, кількістю учасників, сторін міжнародні конфлікти поділяються на: геополітичні, внутрішньо регіональні, двосторонні. Геополітичні конфлікти – конфлікти, у яких проявилось протиборство наддержав на глобальному рівні або регіональному рівні, з метою завоювання нових позицій у “третьому світі” або утримання старих. У них протиборство носить озлоблений характер, але не виходить, зазвичай, за межі непрямой участі.

Міліція в Україні – державний озброєний орган виконавчої влади, який захищає життя, здоров'я, права і свободи громадян, власність, природне середовище, інтереси суспільства і держави від протиправних посягань. (ст. 1 ЗУ „Про міліцію”). Міліція є єдиною системою органів, яка входить до структури Міністерства внутрішніх справ України, виконує адміністративну, профілактичну, оперативно-розшукову, кримінально-процесуальну, виконавчу та охоронну (на договірних засадах) функції. Вона складається з підрозділів: кримінальної міліції; міліції громадської безпеки; транспортної міліції; державної автомобільної інспекції; міліції охорони; спеціальної міліції. Особовий склад міліції складається з працівників, що проходять державну службу в підрозділах міліції, яким відповідно до чинного законодавства присвоєно спеціальні звання міліції. На службу до міліції приймаються на контрактній основі громадяни, здатні за своїми особистими, діловими і моральними якостями, освітнім рівнем, фізичною підготовкою і станом здоров'я виконувати покладені на міліцію завдання. Працівники міліції приносять присягу, текст якої затверджується Кабінетом Міністрів України. Працівник міліції є представником державного органу виконавчої влади. Законні вимоги працівників міліції є обов'язковими для виконання громадянами і службовими особами. Міліція має право застосовувати

заходи фізичного впливу, спеціальні засоби і вогнепальну зброю у випадках і в порядку, передбачених законом.

Міністерства, державні комітети і відомства – центральні органи державного управління. Міністерства керують галузями управління, що їм доручені, але на них може бути покладене і здійснення окремих функцій міжгалузевого управління. На державні комітети, як правило, покладаються функції міжгалузевого управління, але вони можуть здійснювати і окремі функції галузевого управління. Окремі державні комітети можуть бути тільки галузевими. Міністри і голови державних комітетів входять за посадою до складу уряду. Відомства є керівними органами галузевого управління у формі головних управлінь, державних комісій, рад з певних питань при уряді. Керівництво відомств до складу уряду не входить.

Міністерство внутрішніх справ України (МВС України) – центральний орган виконавчої влади, реалізує державну політику в сфері захисту прав і свобод громадян, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань, організує і координує діяльність органів внутрішніх справ по боротьбі із злочинністю, охороні громадського порядку і забезпеченню громадської безпеки. У межах своїх повноважень МВС України організує виконання актів законодавства України і здійснює систематичний контроль за їх реалізацією. Основними завданнями МВС України є: організація і координація діяльності органів внутрішніх справ по захисту прав і свобод громадян, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань, охороні громадського порядку і забезпеченню громадської безпеки; участь у розробці та реалізації державної політики щодо боротьби із злочинністю; забезпечення запобігання злочинам, їх припинення, розкриття і розслідування, розшуку осіб, які вчинили злочини, вжиття заходів до усунення причин і умов, що сприяють вчиненню правопорушень; забезпечення відповідно до законодавства безпеки працівників суду і правоохоронних органів, їх близьких родичів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві; визначення основних напрямів удосконалення роботи органів внутрішніх справ; організація роботи, пов'язаної із забезпеченням безпеки дорожнього руху; забезпечення законності в діяльності працівників і військовослужбовців системи.

Міністерство оборони України – міністерство, що здійснює керівництво Збройними Силами. До складу Міністерства оборони входять Генеральний штаб, види Збройних Сил, об'єднання, з'єднання, військові частини, військові навчальні заклади, установи та організації, Головна інспекція, а також ряд головних і центральних управлінь. Міністерство оборони несе повну відповідальність за стан і подальший розвиток Збройних Сил, їх бойову й мобілізаційну готовність, оснащення зброєю і військовою технікою, моральний стан і військову дисципліну особового складу. Воно керує об'єднаннями, з'єднаннями, частинами, установами і військово-навчальними закладами Збройних Сил безпосередньо або через управління видів Збройних Сил і оперативних командувань. Міністерству оборони підпорядковані місцеві органи військового управління.

Міністерство оборони України – центральний орган виконавчої влади і військового управління, у підпорядкуванні якого перебувають Збройні Сили України. (ст. 3 ЗУ „Про Збройні Сили України.”)

Місцева державна адміністрація – виконавча влада в області, районі.

Склад місцевої державної адміністрації формує голова місцевої державної адміністрації. Голова місцевої державної адміністрації призначається на посаду і звільняється з посади Президентом України за поданням Кабінету Міністрів України. Голова місцевої державної адміністрації при здійсненні своїх повноважень відповідальний перед Президентом України і Кабінетом Міністрів України, підзвітний та підконтрольний органам виконавчої влади вищого рівня. Місцева державна адміністрація підзвітна і підконтрольна також раді у частині повноважень, делегованих їй відповідною районною або обласною радою.

Місцеве самоврядування – право територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України. Місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою в порядку, встановленому законом, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи. Органами місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст, є районні та обласні ради. Питання організації управління районами в містах належить до компетенції міських рад. Сільські, селищні, міські ради можуть дозволяти за ініціативою жителів створювати будинкові, вуличні, квартальні та інші органи самоорганізації населення та наділяти їх частиною власної компетенції, фінансів, майна. (ст.140 Конституції України).

Мобілізаційна готовність – 1) стан, що визначає спроможність у визначений планами строк перевести себе на організацію та штати воєнного часу; 2) ступінь підготовленості військ (сил), економіки та населення країни до переведення з мирного на воєнний стан.

Мобілізаційна підготовка – комплекс організаційних, політичних, економічних, фінансових, соціальних, правових та інших заходів, які здійснюються в мирний час з метою підготовки національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України інших утворених відповідно до законів України військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій до своєчасного й організованого проведення мобілізації та задоволення потреб оборони держави і захисту її території від можливої агресії, забезпечення життєдіяльності населення в особливий період. (ст. 1 ЗУ „Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію”)

Мобілізаційне розгортання – процес виконання мобілізаційних заходів у масштабі об'єднання, виду Збройних Сил або у Збройних Силах у цілому.

Мобілізаційний план – сукупність документів, які визначають зміст, об'єм, порядок і терміни виконання заходів щодо мобілізаційного розгортання Збройних Сил, переведення економіки і різних державних інститутів до режиму діяльності в умовах воєнного часу. Він розробляється по відповідних відомствах, галузях економіки, окремих об'єктах (підприємствах, установах), при необхідності узгоджується між ними і затверджується вищими органами. Відповідно до мобілізаційного плану частини, з'єднання, об'єднання і установи Збройних Сил при оголошенні мобілізації здійснюють розгортання і переходять на організацію і штати воєнного часу; здійснюється призов і постачання у війська мобілізаційних

ресурсів.

Мобілізаційні можливості держави – людські та матеріальні ресурси щодо мобілізаційного розгортання Збройних Сил і стійкого забезпечення потреб фронту і тилу в результаті переведення економіки країни з мирного на воєнне становище відповідно до мобілізаційного плану.

Мобілізаційні потужності – виробничі потужності підприємств, установ і організацій, які створюються в мирний час для виробництва продукції і задоволення інших потреб держави в особливий період. Мобілізаційні потужності не підлягають приватизації, у тому числі в разі ліквідації підприємств, установ, організацій. Рішення щодо передачі мобілізаційних потужностей іншим підприємствам, установам і організаціям приймаються органами виконавчої влади, іншими державними органами в порядку, визначеному Кабінетом міністрів. (ст.1 ЗУ „Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію”)

Мобілізаційні ресурси – військовозобов'язані та техніка національного господарства, що постачаються з комплектуючих військкоматів у військові частини при відмобілізуванні їх та приведенні у бойову готовність.

Мобілізація – комплекс заходів з переведення Збройних Сил, економіки і державних інститутів країни на організацію і склад воєнного часу. Факторами успішного проведення мобілізації Збройних Сил є: наявність і підготовленість людських ресурсів для комплектування військових формувань, що необхідно розгортати; накопичення у мирний час необхідних запасів озброєння і військової техніки та інших матеріальних засобів; добре поставлений облік, оповіщення і збір військовозобов'язаних, а також техніки національного господарства, призначених для поставки в Збройні Сили. Мобілізаційні можливості держави включають людські ресурси – населення, що зайнято в суспільному виробництві, що перебуває на військовій службі, а також людські контингенти, які можуть бути додатково залучені для цих цілей. Людські ресурси зумовлюють чисельність Збройних Сил. Можливості задоволення потреб держави в людських ресурсах залежать від численності і соціальної структури населення країни, його політико-морального стану, культурно-технічного рівня. Велике значення при цьому має соціально-економічний устрій суспільства, характер і цілі війни.

Мобілізація – комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а ЗСУ, інших військових формувань, сил цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу. (ст.1 ЗУ “Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію”)

Мобілізація – комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу. (ст.1 ЗУ „Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію”)

Навчання – процес цілеспрямованого збільшення об'єму знань і придбання

навичок (“знати” і “уміти”). Процес навчання включає і самонавчання. Навчання досягається тільки в єдності зовнішнього навчання й самонавчання. Ранг рефлексії особи, що навчає, повинний бути вищий. Можлива ситуація, коли ранг рефлексії особи, що навчається, вищий, при цьому навчання буде мати знижену ефективність. Якщо б рефлексивне управління не було потрібним, то замість читання лекцій у навчальних закладах можна було б демонструвати кінофільми з лекціями відомих фахівців. Такі спроби розпочиналися неодноразово, але, не зважаючи на майстерне виконання й сценічність фільмів, успіхів не мали.

Нагорода військова – свідчення визнання особливих заслуг військовослужбовця, військової частини, з’єднання, об’єднання, військового навчального закладу, військової установи у воєнний та мирний час.

Надзвичайний стан – особливий правовий режим, що впроваджується в країні або окремих її районах на певний період у зв’язку з надзвичайними внутрішніми або зовнішніми обставинами. Звичайно оголошується спеціальним актом вищих органів держави, супроводжується заснуванням спеціальних органів, що наділені особливими повноваженнями, виданням надзвичайних законів, повною або частковою відміною діючого законодавства. Приводом до встановлення надзвичайного стану можуть бути загроза війни, стихійне лихо, загострення внутрішньополітичної обстановки та ін. Основними заходами надзвичайного стану є: режимно-карантинні (локалізація та блокування районів; встановлення особливого режиму в’їзду і виїзду населення у районах; обмеження свободи пересування територією; запровадження комендантської години; перевірка документів у громадян, огляд речей, транспортних засобів, багажу й вантажів, службових приміщень та житла; заборона продажу зброї, отруйних і сильнодіючих хімічних речовин та ін.; вилучення у громадян зареєстрованої вогнепальної й холодної зброї та боєприпасів, а у підприємств, установ і організацій – також навчальної воєнної техніки, вибухових, радіоактивних речовин і матеріалів, отруйних і сильнодіючих хімічних речовин); заходи щодо роззброєння непередбачених законом збройних формувань; посилення охорони громадського порядку; посилення охорони об’єктів, що забезпечують життєдіяльність населення та народного господарства; евакуація людей з місць, небезпечних для проживання; невідкладні заходи щодо врятування людей, матеріальних і культурних цінностей, охорони майна, що залишилося без нагляду; ліквідація стихійного лиха, аварій та катастроф, наслідків надзвичайних ситуацій на об’єктах, що охороняються.

Надзвичайний стан - передбачений Конституцією України особливий правовий режим діяльності державних органів, органів місцевого та регіонального самоврядування, підприємств, установ і організацій, який тимчасово допускає встановлені цим Законом обмеження в здійсненні конституційних прав і свобод громадян, а також прав юридичних осіб, покладає на них додаткові обов’язки. (ЗУ «Про надзвичайний стан»).

Надзвичайний стан - це передбачений Конституцією України особливий правовий режим діяльності державних органів, органів місцевого та регіонального самоврядування, підприємств, установ і організацій, який тимчасово допускає встановлені цим Законом обмеження в здійсненні конституційних прав і свобод громадян, а також прав юридичних осіб та покладає

на них додаткові обов'язки. (ст.1 ЗУ „Про надзвичайний стан”)

Надзвичайний стан в Україні – це особливий правовий режим, який може тимчасово вводиться в Україні чи в окремих її місцевостях при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства і передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування відповідно до цього Закону повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове, обумовлене загрозою, обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Надзвичайні обставини – це порушення нормальних умов життя і діяльності людей, пов'язане із загрозою життю і здоров'ю громадян; здійснення терористичних актів, що супроводжуються загибеллю людей чи руйнуванням особливо важливих об'єктів; виникнення міжнаціональних і міжконфесійних конфліктів; виникнення масових безпорядків, що супроводжуються насильством над громадянами, обмежують їх права і свободи; блокування або захоплення окремих особливо важливих об'єктів або місцевостей, що загрожує безпеці громадян і порушує нормальну діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування; масового переходу державного кордону з території суміжних держав.

Наказ - обов'язкове для виконання усне або письмове повеління начальника, що виражено в суворій відповідності із законом. Військове законодавство чітко регламентує порядок видання наказів військовими посадовими особами. Правом видання письмових наказів користуються: командири військових частин і з'єднань, начальники установ і навчальних учбових закладів, начальники гарнізонів і вище.

Настанова - систематизований звід правил діяльності окремих органів військового управління чи правил користування бойовою зброєю, військовою технікою і їх застосування (наприклад, настанови по використанню видів зброї та інші).

Національна безпека – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам. (ст.1 ЗУ „Про основи національної безпеки України”).

Національна безпека країни – захищеність життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз. Головними об'єктами національної безпеки є: громадянин – його права і свободи; суспільство – його духовні та матеріальні цінності; держава – її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканість кордонів. Основними

принципами забезпечення національної безпеки є: пріоритет прав людини, верховенство права, пріоритет договірних (мирних) засобів у вирішенні конфліктів; адекватність заходів захисту національних інтересів реальним та потенційним загрозам; демократичний цивільний контроль за воєнною сферою, а також іншими структурами в системі забезпечення національної безпеки; дотримання балансу інтересів особи, суспільства та держави, їх взаємна відповідальність; чітке розмежування повноважень органів державної влади.

Національні інтереси – життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток. (ст.1 ЗУ „Про основи національної безпеки України”

Недопущення – система заходів адміністративного примусу, спрямованих на перешкоджання здійснення злочинного наміру конкретною особою на стадії готування.

Недоторканність держави – захищеність держави від будь-якого замаху ззовні з боку будь-кого. Досягається проведенням комплексу політичних, дипломатичних, економічних, воєнних, соціальних, правових і інших заходів для створення всіх необхідних умов щодо запобігання воєнному нападу. Перелічені заходи зводяться до постійно діючої системи відстоювання інтересів держави у галузі оборони.

Незаконне збройне формування – створені всупереч дійсному законодавству на території країни політичною партією, релігійною організацією, повстанським рухом тощо або противником сили, що озброєні і організовані на зразок військових частин, з метою досягнення своїх політичних, воєнних, економічних та інших цілей. До незаконних збройних формувань звертаються тоді, коли залучувані засоби ідеологічного, політичного, інформаційного, економічного та іншого характеру виявилися недостатніми. Незалежно від мети створення незаконних збройних формувань, усім ним властиві приблизно одні принципи створення і застосування – склад, організація, технічне оснащення, напрямки підготовки, способи дій.

Незалежність – політична самостійність, відсутність підпорядкованості, суверенітет.

Незнижуваний запас матеріальних засобів – мінімальний рівень забезпечення, який не повинен знижуватися під час операції (бою). Встановлюється командиром. Незнижуваний запас не є обмеженням під час виконання бойового завдання.

Нейтралітет – в міжнародному праві неучасть у війні, а у мирний час – відмова від участі у воєнних блоках. Територія нейтральної держави недоторканна, включаючи і територіальні води; воно не повинне постачати сторонам, що воюють, зброю і воєнні матеріали.

Непокора - відкрита відмова виконати наказ начальника, а так само інше умисне невиконання наказу. (Кримінальний кодекс України).

Непорушний запас матеріальних засобів – 1) частина військових запасів, матеріальних засобів, яка витрачається в особливих випадках з дозволу відповідного командира; 2) запаси матеріальних засобів, призначені для

забезпечення військових формувань під час мобілізації і тому для виконання завдань мирного часу їх використання заборонене.

Норма витрати матеріальних засобів – кількість матеріальних засобів (у розрахунково-постачальних одиницях, штуках та інших одиницях), встановлених для витрати на одного споживача (військовослужбовця, одиницю зброї, військової техніки, підрозділ, частину, з'єднання, об'єднання) в одиницю часу або на бій, операцію, виконання завдання (роботи).

Норма забезпечення – кількість матеріальних засобів, встановлених до видачі військовослужбовцям, підрозділам, частинам (кораблям) або з'єднанням й призначених для використання у визначений проміжок часу.

Нормативний – такий, що встановлює норму, правила.

Нормативний документ - документ, який встановлює правила, загальні принципи чи характеристики різних видів діяльності або їх результатів. (ЗУ "Про акредитацію органів з оцінки відповідності").

Нормативний документ - документ, який устанавлює правила, загальні принципи чи характеристики різних видів діяльності або їх результатів. Цей термін охоплює такі поняття як "стандарт", "кодекс ustalеної практики" та "технічні умови". (ЗУ "Про стандартизацію").

Норми експлуатації військової техніки – офіційно встановлені граничні об'єми експлуатації певного виду (типу) військової техніки в різних умовах. Розрізняють чотири основні режими експлуатації військової техніки: робочий режим, технічне обслуговування, зберігання, транспортування. Недотримання норм експлуатації у зазначених режимах може призвести до перевитрати технічного ресурсу, передчасного зносу, погіршення тактико-технічних характеристик військової техніки, відмов, аварій і катастроф.

Об'єкт – 1. Те, що існує поза нами і незалежне від нашої свідомості, явище зовнішнього світу, матеріальної дійсності. 2. Явище, предмет, на який спрямована будь-яка діяльність. 3. Підприємство, установа, а також все те, що є місцем якийсь діяльності.

Оберігати – обережно охороняти, захищати.

Об'єднання – військове формування, яке включає декілька з'єднань або об'єднань меншого складу, а також частин і установ. Об'єднання може бути стратегічним, оперативним – стратегічним, оперативним або оперативнотактичним. Існують загальновійськові об'єднання, об'єднання видів Збройних Сил.

Оборона – 1. Система оборонних споруд. 2. Сукупність засобів, необхідних для відсічі ворога. 3. Вид воєнних дій, який застосовується з метою зриву або відбиття наступу (ударів) переважаючих сил противника і нанесення йому поразки; прикриття (утримання) територій, районів, об'єктів, акваторій; економії сил і засобів на другорядних (менш важливих) напрямках; створення переваги над противником на головних напрямках і умов переходу своїх військ у наступ. Сутність оборони міститься в ураженні військ противника при їх висуванні або коли вони займають вихідне положення для наступу, на протязі атаки переднього краю оборони і в ході бойових дій щодо утримання оборонних рубежів шляхом нанесення вогневих ударів різними видами зброї, проведенням контрпідготовки, наполегливим утриманням ключових позицій і районів оборони, рішучими

контратаками (контрударами). Побудова оборони включає: угруповання військ (сил) і їх оперативне шикування; систему оборонних рубежів (районів) і позицій; підготовлені вогневі удари; систему вогневого ураження противника; системи протиповітряної оборони, протитанкової оборони і протидесантної оборони, систему інженерних загороджень. Розрізняють позиційну і мобільну оборону. Оборона застосовується в тактичному, оперативному і стратегічному масштабах, змушено (вимушено) або навмисно.

Оборона держави – вид організованого застосування Збройних Сил та інших військових формувань держави щодо зриву або відбиття воєнного нападу (збройної агресії). В інтересах оборони держави проводиться комплекс політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів для створення необхідних умов з метою запобігання воєнному нападу, а також сприятливих умов щодо ведення воєнних дій, коли війна розпочалася. Перелічені заходи зводяться до постійно діючої системи відстоювання інтересів держави у галузі оборони.

Оборона України – система політичних, економічних, соціальних, воєнних, науково – технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави, щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту. (ст.1 ЗУ „Про оборону України”)

Оборонна політика – комплекс заходів органів влади, інститутів і структур держави щодо запобігання війн і збройних конфліктів, стримування ймовірного супротивника, а також відбиття збройного нападу, організації воєнного будівництва і підготовки збройних сил, населення та економіки країни до захисту її національних інтересів.

Оборонна реформа – докорінні перетворення воєнної організації держави, спрямовані на її приведення у відповідність до політичних, економічних, соціальних, військово-технічних та інших та інших змін в суспільстві. Як правило, є частиною державних реформ, які проводяться вищими органами державної влади. Включають переозброєння армії і флоту, зміни в організаційно-штатній структурі збройних сил та інших силових структур, зміни у системі управління, підготовки військових кадрів, порядку призову і проходження військової служби, навчання та виховання військовослужбовців, зміни у системі військового права, військових статутів тощо.

Оборонне планування – складова частина системи стратегічного планування та управління державними ресурсами у сфері оборони, що здійснюється у встановлені законом строки з метою забезпечення необхідного рівня обороноздатності держави шляхом обґрунтування перспективи розвитку Збройних Сил України та інших військових формувань з урахуванням характеру реальних і потенційних загроз у воєнній сфері та економічних можливостей держави, із зазначенням конкретних заходів, виконавців та термінів їх реалізації. (ст. 1 ЗУ „Про організацію оборонного планування”)

Обороздатність держави – здатність держави до захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту. Вона складається з матеріальних і духовних елементів та є сукупністю воєнного, економічного, соціального та морально-політичного потенціалу у сфері оборони та належних умов для його реалізації.

(ст.1 ЗУ „Про оборону України”)

Обороняти – захищати, відбивати напад противника.

Обшук – перевірка шляхом зовнішнього огляду, огляду змісту кишень і особистих речей, виявлення і вилучення у особи, яка підозрюється у скоєні злочину або взята під варту, предметів і речовин, використання яких можуть спричинити шкоду цій особі або стороннім особам, які її оточують.

Огляд – дії військових нарядів, що полягають у перевірці ділянки місцевості, об'єктів, транспортних засобів, людей, документів, речей з метою виявлення осіб, що знаходяться у розшуку, вилучення зброї, боєприпасів, вибухових, наркотичних і інших речовин, що незаконно зберігаються, виявлення інших фактів порушення правопорядку.

Оперативне командування (в ЗС України) – постійне оперативно-стратегічне об'єднання (у мирний час – оперативно-територіальне), призначене для виконання оперативних, мобілізаційних завдань і завдань територіальної оборони у встановлених для нього межах, а також для технічного, тилового та інших видів забезпечення військ (сил), що знаходяться на його території, незалежно від їх підпорядкованості. Командувач військами оперативного командування відповідає за оборону, підготовку до оборони та результати воєнних дій на суші, в повітрі і навіть у морській зоні, що прилягає до узбережжя. Вказівки командувача військами оперативного командування щодо оперативного і воєнно-адміністративного управління по відношенню до об'єднань, з'єднань, частин і установ видів Збройних Сил, та інших військових формувань, розташованих на його території, обов'язкові. Оперативне командування в організаційному відношенні входить до складу Сухопутних військ. Як одиниця адміністративно-територіального розподілу України є основою, на яку орієнтуються інші військові формування держави в розподілі оперативної ланці своїх військ за територією країни (напрями Державної прикордонної служби, територіальні командування внутрішніх військ МВС).

Оперативне підпорядкування – тимчасове підпорядкування об'єднань, з'єднань і частин на період виконання бойових завдань командувачу (командиру), на якого покладені підготовка і проведення операції (бою).

Оперативний черговий – офіцер, що виконує встановлені йому обов'язки щодо забезпечення управління військами (силами) за час чергування на командному пункті (пункті управління) підрозділу, частини, з'єднання, об'єднання. Призначається за звичаєм на добу. Підпорядковується відповідному командиру (командувачу), начальнику штабу та іншим особам, що зазначені в спеціальних інструкціях. У великих штабах Збройних Сил – штатна посада.

Оперативно-розшукова діяльність – система гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів.(ст.2 ЗУ „Про оперативно-розшукову діяльність”). Завданням оперативно-розшукової діяльності є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, розвідувально-підривною діяльністю спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян,

суспільства і держави. Оперативно-розшукова діяльність здійснюється оперативними підрозділами: Міністерства внутрішніх справ – кримінальною, транспортною та спеціальною міліцією, спеціальними підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю, забезпечення безпеки працівників суду, правоохоронних органів і учасників кримінального судочинства; Служби безпеки України – розвідкою, контррозвідкою, військовою контррозвідкою, захисту національної державності, спеціальними підрозділами по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю, оперативно-технічними, внутрішньої безпеки, оперативного документування, боротьби з тероризмом і захисту учасників кримінального судочинства та працівників правоохоронних органів; Державної прикордонної служби України – підрозділами з оперативно-розшукової роботи; Департаменту державної служби охорони – підрозділом оперативного забезпечення охорони виключно з метою забезпечення безпеки осіб та об'єктів, щодо яких здійснюється державна охорона; органів державної податкової служби – оперативними підрозділами податкової міліції; органів і установ Державного департаменту України з питань виконання покарань – оперативними підрозділами. Проведення оперативно-розшукової діяльності іншими підрозділами зазначених органів, підрозділами інших міністерств, відомств, громадськими, приватними організаціями та особами забороняється.

Оперативно-тактична підготовка – основний вид підготовки офіцерського складу і органів управління з'єднань та частин. Складається з вивчення тактики і оперативного мистецтва.

Оповіщення – доведення до органів управління, військ (сил) і населення відомостей (повідомлень).

Оповіщення - доведення сигналів і повідомлень органів цивільної оборони про загрозу та виникнення надзвичайних ситуацій до центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій і населення. (Кабінет Міністрів України, Положення про організацію оповіщення і зв'язку у надзвичайних ситуаціях).

Орган – 1. Частина організму, яка має певну будову і спеціальне призначення. 2. Державна або громадська установа, організація. Якщо мова йде про державну установу, то під органом можна розуміти утворення держави, яке призначене для керівництва відповідною галуззю діяльності держави. У такому разі органу можуть бути підпорядковані підприємства, установи, організації, формування тощо і органи управління ними: регіональні і місцеві.

Орган управління – передбачений штатом колектив посадових осіб, призначених для керівництва військами (силами) у відповідній ланці управління.

Органи виконавчої влади в Україні – система центральних органів виконавчої влади і місцевих державних адміністрацій. Центральні органи виконавчої влади: кабінет міністрів, державні комітети (департаменти, служби, інспекції). Місцеві державні адміністрації – виконавча влада в областях і районах.

Органи військового управління – Міністерство оборони України, інші центральні органи виконавчої влади, що здійснюють керівництво військовими формуваннями, утвореними відповідно до законів України, Генеральний штаб Збройних Сил України, інші штаби, командування, управління, постійні чи тимчасово утворені органи у Збройних Силах України ті інших військових

формуваннях, призначені для виконання функцій з управління, в межах їх компетенції, військами (силами), об'єднаннями, з'єднаннями, військовими частинами, військовими навчальними закладами, установами та організаціями, які належать до сфери управління зазначених центральних органів виконавчої влади, а також військові комісаріати, що забезпечують виконання законодавства з питань загального військового обов'язку і військової служби, мобілізаційної підготовки та мобілізації. (ст. 1 ЗУ „Про Оборону України”)

Органи постачання – частини і підрозділи (установи, арсенали, бази, склади та ін.) та органи управління, які призначені для забезпечення військ (сил) матеріальними засобами.

Органи управління військами – збірне найменування командування, штабів, управлінь, відділів та інших постійних (штатних) і тимчасово створюваних (позаштатних) органів, призначених для керівництва військами (силами) у різноманітних ланках. Для розміщення і роботи органа управління щодо керівництва бойовими діями військ розгортаються і обладнуються пункти управління.

Організація військ (сил) – структура військових формувань, яка забезпечує їх найвигідніший склад, найбільш доцільне поєднання видів зброї і родів військ (сил), високу бойову готовність і спроможність успішно вести бойові дії. Організація військ (сил) є частиною будівництва Збройних Сил, охоплює всі ланки Збройних Сил – підрозділи, частини, з'єднання і об'єднання видів Збройних Сил, а також формування родів військ (сил), спеціальних військ і служб.

Організований – той, кому (чому) властива організація, хто об'єднаний в організацію, згуртований; планомірний, який відрізняється суворим порядком; дисциплінований, діючий точно та планомірно; той, що управляється.

Організувати – заснувати, підготувати, налагодити; об'єднати для якої-небудь мети; упорядкувати.

Особи військового персоналу - військовослужбовці, які проходять військову службу в підрозділах збройних сил інших держав, що направляються в Україну. (ЗУ "Про порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України").

Особи військового персоналу - військовослужбовці, які проходять військову службу в підрозділах Збройних Сил України і направляються до іншої держави. (ЗУ "Про порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав").

Особливий період – період функціонування органів державної влади, Збройних Сил України та інших військових формувань держави, утворених відповідно до законів України, органів місцевого самоврядування, органів управління у сферах цивільної оборони і сил цивільної оборони, а також галузей національної економіки, підприємств, установ та організацій, який настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні, або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій. (ст.1 ЗУ „Про оборону України”)

Особливо важливі державні об'єкти – об'єкти, що підлягають охороні і обороні з боку внутрішніх військ МВС України. До цих об'єктів належать: ядерні установки і матеріали, спеціальні вантажі, важливі промислові об'єкти.

Особовий склад – всі військовослужбовці і особи, що працюють за наймом у військовій частині, з'єднанні, об'єднанні, установі чи іншій військовій організації. Як збірний термін “особовий склад” використовується також по відношенню до роду військ, виду Збройних Сил, Збройних Сил в цілому, до інших військових формувань держави. Особовий склад – основа бойової могутності Збройних Сил та інших військових формувань держави, головна частина її військової організації.

Охороняти – оберегати, стерегти, берегти, запобігати, захищати, забезпечувати недоторканість.

Патруль – рухомий наряд із двох-трьох військовослужбовців (начальник патруля і патрульні), які виконують завдання шляхом обходу (об'їзду) встановленого маршруту. Патрулі бувають піші та рухомі – автопатруль, патруль на велосипедах, конях. Для патрулювання у складі патруля можуть використовуватись службові собаки.

Патрулювання – 1) дії патруля щодо спостереження за противником, охорони і прикриття військ; 2) у *внутрішніх військах* – профілактичні дії з підтримання встановленого порядку, попередження протиправних дій силами нарядів міліції, військових нарядів внутрішніх військ, що здійснюються шляхом обходу (об'їзду) за встановленими маршрутами визначеної території, огляду окремих її ділянок, транспорту, приміщень організацій і установ різних форм власності, перевірки документів, особистих речей людей, які підозрюються у скоєнні правопорушення, затримання правопорушників, передачі їх до органів внутрішніх справ та проведення первинних слідчих дій.

Перемога – бойовий успіх, нанесення поразки військам противника, досягнення мети, поставленої на бій, операцію, війну в цілому.

Перепідпорядкування військ – передача розпорядженням старшого начальника підрозділів, частин, з'єднань, об'єднань, баз тощо, з підпорядкування одного командира (начальника) у підпорядкування іншого.

Підвіз матеріальних засобів у Збройних Силах – доставка матеріальних засобів військам (силам) з метою створення запасів, поповнення витрати і втрат; надання матеріального забезпечення. Включає підготовку матеріальних засобів до перевезення, завантаження їх на транспортні засоби, транспортування від місць зберігання до пунктів призначення і вивантаження. Підвіз матеріальних засобів організують заступники командувачів (командирів) з тилу і штаби тилу всіх ступенів.

Підрозділ – військова структура, що має, як правило, постійну організацію і однорідний склад. Організаційно входить до складу військової частини, або більш великого підрозділу. Підрозділ існує в кожному виді Збройних Сил, роді військ (сил), спеціальних військах і тилу. За своєю організацією, озброєнням і оснащенням технікою підрозділи здатні самостійно, або у складі частини (з'єднання) виконувати поставлені бойові і навчальні завдання. До підрозділів відносяться: батальйон, дивізіон, ескадрилья, рота, батарея, ланка, взвод, відділення, обслуга, екіпаж та ін.

Підрозділ Збройних Сил України - військовий підрозділ, що належить до сухопутних військ (військ наземної оборони), сил протиповітряної оборони, військово-повітряних, військово-морських або спеціальних сил (військ) Збройних Сил України, має постійну чи тимчасову організацію, оснащений легкою зброєю чи важкою бойовою технікою, яка підпадає під дію Договору про звичайні збройні сили в Європі, перебуває під командуванням особи, відповідальної перед Україною та іншою державою за поведінку своїх підлеглих, які зобов'язані додержуватися внутрішньої дисципліни, норм міжнародного права, і направляється до іншої держави з метою виконання бойових або миротворчих завдань. (ЗУ "Про порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав").

Пільги – обумовлені призначенням і особливостями ЗС України, встановлені законом переваги, що надаються у зв'язку із виконанням військового обов'язку.

Планування – розподіл функцій, розподіл ресурсів, докладний опис і погодження передбачуваних дій. Перед початком планування керівник повинен гранично конкретизувати рішення, завдання, висловити усі міркування, що виникають у результаті власних роздумів, і дати оцінку пропозиціям, що висунуті іншими. План повинен передбачувати можливість різних варіантів дій на відповідь противнику. Повнота розробки й докладність плану залежить від хисту передбачення. Процес планування містить такі елементи: 1) Уточнення мети. Керівник конкретизує поставлену старшим начальником мету з урахуванням ситуації, можливостей, особистостей виконавців, оперативного-тактичного розуміння ситуації, методів керівництва. Він по можливості повинен виключити невизначеність, точно сформулювати мету і досягти того, щоб часткові цілі підлеглих формували відповідали загальній меті. 2) Розвиток ідей. Планування припускає розвиток ідей, що складає основу рішення. Деталізація ідей не повинна бути стереотипною, однак численність новин не завжди сприяє успіху, не завжди полегшує завдання, навпаки, часто ускладнює його. Одне із завдань планування полягає в тому, щоб створити нові ідеї зрозумілими, доступними, відчутними в конкретних формах реалізації, близькими кожному виконавцю. 3). Прогнозування подій. На керівника покладається вся повнота відповідальності за правильне визначення перспектив і можливостей. Прийняття рішення вимагає загального принципового прогнозу подій, планування прогнозу всіх функцій, можливих перешкод і способів їх подолання. Прогнозування включає оцінку змін ситуацій, екстраполяцію й розпізнавання результату. Опис дій складає головний зміст плану і являє собою, зв'язану просторово - часову послідовність дій, яка реалізує рішення і приводить к досягненню мети.

Побудова тилу – угруповання сил і засобів тилу, яке створюється для тилового забезпечення військ (сил) при підготовці і у ході операції (бойових дій). Побудова тилу включає: угруповання тилу, що забезпечують об'єднання (з'єднання) першого ешелону (розташовуються за напрямками їх дій); угруповання тилу, які виконують завдання в інтересах усього об'єднання (з'єднання) – розташовуються по основних комунікаційних напрямках у глибині тилової смуги; резерви сил і засобів тилу.

Побут – сфера життєдіяльності людей, яка пов'язана із задоволенням ними

своїх матеріальних і культурних потреб – у їжі, житлі, одязі, охороні здоров'я, відпочинку тощо. Побут охоплює також звичаї, обряди, традиції, в яких віддзеркалюються особливості життя класу, нації, народності, етнічної групи.

Повітряні Сили (ПС) – вид Збройних Сил, призначений для самостійних і сумісних з іншими видами Збройних Сил дій з розгрому авіаційних, сухопутних і морських угруповань противника, ураженню об'єктів його систем державного і військового управління, тилу і воєнно-економічного потенціалу, комунікацій, веденню повітряної розвідки, перекиданню повітряних десантів, протиповітряної оборони об'єктів країни і своїх військ, перевезенню повітрям військ (сил) і матеріальних засобів. До родів сил ПС належить бомбардувальна, винищувальна, штурмова, розвідувальна, транспортна авіація. До родів військ ПС належать зенітно-ракетні війська, радіотехнічні війська.

Політика національної безпеки – діяльність органів державної влади і державного управління, суспільних та інших організацій і об'єднань, спрямована на організацію оптимального управління загрозами та небезпеками з метою виявлення загроз та небезпек національним інтересам, визначення стратегічних завдань по забезпеченню національної безпеки, удосконалення системи забезпечення національної безпеки, її сил та засобів, створення мобілізаційних ресурсів і визначення порядку їх розгортання.

Політична влада – вид соціальної влади, за допомогою якої реалізуються життєво важливі інтереси великих або впливових соціальних груп (класів, політичних партій, націй тощо). Вона характеризується реальною здатністю певної соціальної спільності, також індивідів, які відображають її інтереси, здійснювати, реалізувати свою волю з допомогою політики і правових норм. Політична влада є всяка заснована на насиллі, примусу влада однієї групи людей щодо іншої групи (груп) людей в умовах антагоністичного суспільства частіше, хоча і не випадково – у ставленні певного суспільного класу. Для здійснення політичної влади необхідні всі ті елементи, які взагалі потрібні для здійснення влади (органи управління, органи примусу, засоби ідеологічного впливу, матеріально-технічні засоби), а також суспільного поділу між групою (групами), що здійснює владу, і групою (групами), стосовно якої влада здійснюється, і, головне, організований примус як основа здійснення влади.

Політична система суспільства – сукупність різних політичних інститутів, соціально-політичних спільностей, форм взаємодії і взаємовідносин між ними, в яких реалізується політичне життя, політична і державна влада. Політична система суспільства існує як цілісність, обмежена кордонами від навколишнього її середовища (внутрішнього і міжнародного), екологічної, особистої та соціальної. Політична система суспільства – сукупність взаємодіючих сфер: інституційної (політичні та соціальні інститути), нормативно-регулятивної (політичний режим, устрій суспільства, держави), інформаційно-комунікативної (політичні комунікації, зв'язки та ін.) і культурної. Політична система суспільства має певні компоненти, без яких неможливе її існування. По-перше, політичне співтовариство – сукупність людей, які стоять на різних ступенях політичної ієрархії, але зв'язаних спільно певною політичною культурою, знаннями про політику, історію країни, традиціями і ціннісними орієнтаціями, а також почуттями і ставленні до політичної системи і межі управління. По-друге,

посадові особи, рішення яких визначаються політичним співтовариством як обов'язкові. Посадові особи становлять основу політичної влади, управляють і діють від імені і на користь системи. Це і посадові особи, які займають різні посади загально - системної ієрархії і ті, що працюють в різних ланках управління. По - третє, правові норми і нормо - політичної етики, що регулюють функціонування системи, методи, способи здійснення політичної влади (політичний режим). По-четверте, територія, що виконує роль зв'язку і має певні межі. Територія як компонент політичної системи необов'язково рівнозначна державі. Політична система має певну структуру – стійкі елементи, що тісно зв'язані між собою. Складність і простота структури політичної системи залежить від інститутів, що входять в політичну систему, від ступеня диференціації і спеціалізації компонентів системи, глибини політичного поділу праці. Сучасні політичні системи відрізняються складним розподілом, мають широку базу структур, що вирішують різні політичні проблеми, розгалужений державний апарат групи інтересів, політичні партії, засоби масової інформації тощо. Політичні структури охоплюють різні об'єднання: державу, політичні партії, різноманітні групи інтересів (профспілки, об'єднання підприємств, церков та ін.). Політичні структури включають і законодавчі органи. Політична підтримка має важливе значення в дотриманні стійкості політичної системи. Без підтримки можна владарювати, опираючись на голу владу, на силу, але неможливо спокійно управляти. Політична підтримка і забезпечує необхідні умови для управління, нормального функціонування політичної співдружності.

Політичний режим – сукупність засобів і методів, що визначають спосіб здійснення влади, що склалися стосовно державної влади та суспільства, і які відображають становище прав та свобод громадян, відносин владних структур до правових основ діяльності, державних форм та ідеологій, соціальних і класових взаємовідносин, становище політичної культури. Якщо в політичному курсі відображена мета суспільства, держави, то в політичному режимі – організаційні засоби та методи їх досягнення. В сучасних умовах виділяють чотири типи політичних режимів: тоталітаризм, авторитаризм, ліберально - демократичний та демократичний.

Полк – військова частина, основна тактична і адміністративно - господарча одиниця. Призначений для виконання бойових завдань, як правило, у складі з'єднання, а також самостійно. В залежності від роду військ (сил), спеціальних військ, до яких полк належить, він може вести загальновійськовий, морський, повітряний, протиповітряний бій або забезпечувати бойові дії. Полк звичайно, складається з кількох батальйонів (дивізіонів, ескадрилій та ін.), підрозділів бойового, технічного та тилового забезпечення.

Положення – документ, який визначає організаційні принципи будівництва, організаційну структуру, місце і роль органів (військ, служб тощо), основні завдання і напрями діяльності, правила внутрішнього життя, порядок підпорядкування і конкретні обов'язки. Положення може бути й нормативно-правовим документом (про проходження військової служби, про охорону державного кордону тощо).

Попередження – система заходів адміністративного примусу, спрямованих на недопущення здійснення наміру конкретної особи до початку зазіхання на вчинення правопорушень.

Попереднє розпорядження – один з видів розпоряджень, що віддаються військам (силам) перед постановкою їм бойового завдання для своєчасного орієнтування підлеглих командирів і штабів про майбутні дії, а також надання більшого часу для підготовки особового складу, техніки і озброєння, створення необхідних запасів матеріальних засобів. Віддається без розкриття замислу і термінів початку майбутніх дій.

Порадник (рос. наставление) – статутний документ, який містить вказівки і вимоги щодо планів підготовки, ведення, забезпечення бойових дій військ (сил) і навчання особового складу. За призначенням може бути: з бойового застосування військ (сил); організації і ведення бойових дій; з різних розділів (предметів) бойової підготовки; з управління військами та ін. питаннями. Порадник з основ бойового застосування військ (сил) випускають в доповнення і додаток до існуючих бойових статутів або замість них. Положення порадника підлягають обов'язковому виконанню.

Порадник (рос. руководство) – статутний документ, який містить вказівки і вимоги щодо питань ведення бойових дій, бойової підготовки, експлуатації озброєння і військової техніки, зберігання військового майна, ведення службового листування і діловодства.

Порушення державного кордону – перетин (перехід, переїзд, переліт, подолання вправ) особою, об'єктом сухопутного, морського або повітряного кордону держави всупереч діючим правилам. Держава, в силу свого суверенітету, має право вживати заходи проти порушників державного кордону. Порушниками державного кордону в повітрі визнаються повітряні судна, що перетинають кордон повітряного простору, якщо вони не мають дозволу відповідних органів на переліт кордону і політ над сушею або водною поверхнею, а також ті, що хоча й мають зазначений дозвіл, але перелітають кордон у невстановленому місці або з порушенням висоти польоту

Посада – встановлена спеціальним правовим актом первинна організаційно-структурна одиниця державного (громадського) органу (установи). Визначає службове місце і соціально-трудова роль робітника, покладені на нього обов'язки, дані йому права, а також вимоги до його професійної підготовки. Групи посад, що пов'язані відношеннями розподілення праці, створюють структурні підрозділи, а їх сукупність – державний (громадський) орган (установу).

Посадові особи - керівники та заступники керівників державних органів та їх апарату, інші державні службовці, на яких законами або іншими нормативними актами покладено здійснення організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій. (ЗУ «Про державну службу»).

Посадові особи - особи, які постійно чи тимчасово здійснюють функції представників влади, а також займають постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форм власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням. (Кримінальний кодекс України).

Посадові особи – особлива категорія службовців, що працюють в державних і громадських органах, установах, організаціях, на підприємствах, і займають посади, які передбачені штатним розкладом, і які правомочні робити юридично значущі дії, що спрямовані на встановлення, змінювання або припинення правових відносин. Зміст та об'єм таких юридичних дій визначається посадою. В межах своєї компетенції одні посадові особи володіють правами прийому і звільнення, видання відповідних правових актів, інші є розпорядниками кредитів, можуть застосовувати до підлеглих по службі осіб заходи заохочення, а при необхідності – дисциплінарного впливу. Посадові особи в апараті Збройних Сил, служби безпеки, внутрішніх справ, прикоордонної служби, дипломатичної служби, органів прокуратури, судів, митного контролю та інших одні за суттю є державними службовцями відповідної категорії, а інші лише можуть бути віднесеними до категорій державних службовців. Державними службовцями в цих органах (апараті) відповідно до чинного законодавства є лише ті, що займають посади в органах управління. Наприклад, у військових формуваннях держави на посадах в управліннях видів Збройних Сил, оперативних командувань, корпусів, напрямів, територіальних командувань тощо. Військові керівники та інші військовослужбовці військ: безпосередньо військових з'єднань, частин та підрозділів не є державними службовцями і тому називаються просто "військовослужбовцями". Але і військовослужбовці в апаратах управління державними службовцями не враховуються або себе такими не вважають на тих підставах, що безпосереднє законодавство про державну службу на них не поширюється: їм не присвоюються ранги державних службовців, вони не зазнають інших спеціальних процедур, правил та обмежень, передбачених законодавством про державну службу і Головдержслужба обліку цих категорій державних службовців не здійснює, посади військовослужбовців державного органу до реєстру посад державних службовців не включаються і відповідно до загальної чисельності державних службовців України не входять. Ці посадові особи є військовослужбовцями і в проходженні служби керуються військовим законодавством. Тобто різниця між військовослужбовцями в апаратах управління і у військах полягає лише в їх компетенції і повноваженнях; різниці у порядку проходження військової служби на різних рівнях діяльності військовослужбовців немає.

Посібник – видання, призначене на допомогу в практичній діяльності чи в оволодінні навчальною дисципліною.

Посібник навчальний – навчальне видання, що доповнює або частково (повністю) замінює підручник та офіційно затверджене як таке.

Пост охорони порядку – нерухомий військовий наряд у складі двох військовослужбовців (начальник поста і постовий), що виконують завдання з охорони громадського порядку на території поста шляхом безперервного спостереження за визначеною ділянкою місцевості (об'єктом), попередження та припинення правопорушень, затримання й знешкодження правопорушників, проведення первинних слідчих дій, доставки правопорушників до органів внутрішніх справ.

Постачання військових формувань матеріальними засобами - сукупність заходів, пов'язаних із доведенням до військових організацій матеріальних засобів, необхідних для виконання поставлених перед ними задач у мирний та військовий час.

Потенціал воєнний – можливості держави (коаліції), що є похідними від економічного, науково-технічного, соціального та інших потенціалів країни. Потенціал воєнний, забезпечує вдосконалення Збройних Сил. Показниками потенціалу воєнного є: воєнно-економічні й наукові можливості держави; наявність мобілізаційних резервів; морально-політичний стан народу; рівень бойової готовності, чисельність особового складу і його морально-політична та психологічна підготовка; польова, морська й повітряна виучка особового складу, кількість та якість озброєння і воєнної техніки; ступінь забезпеченості військ матеріально-технічними засобами; рівень розробки воєнної доктрини і воєнної теорії; підготовленість командних кадрів.

Потенційно небезпечний об'єкт – об'єкт, на якому використовуються, виготовлюються, переробляються, зберігаються або транспортуються небезпечні радіоактивні, пожежовибухові, хімічні речовини та біологічні препарати, гідротехнічні і транспортні споруди, транспортні засоби, а також інші об'єкти, що створюють реальну загрозу виникнення надзвичайної ситуації.

Поточний некомплект – некомплект особового складу військового формування, який утворюється у результаті недопоставки особового складу за штатами частин, підрозділів, переміщення його по службі, звільнення в запас, загибелі або смерті внаслідок хвороби, бою.

Початковий період війни – час, протягом якого держави, що воюють, ведуть воєнні дії угрупованнями збройних сил, розгорнутими до початку війни, для досягнення найближчих стратегічних цілей або створення вигідних умов для вступу у війну головних сил і ведення подальших воєнних дій. У швидкоплинній війні початковий період може бути відсутній.

Права людини – принципи і норми взаємовідносин між людьми та державою, що забезпечують людині діяти за розсудом (цю частину прав звичайно називають свободами) або отримувати певні блага (власні права). Права людини поділяються на позитивні та негативні, що відображають позитивні та негативні аспекти свободи. В негативному значенні свобода розуміється як відсутність примушення, обмеження у ставленні до особи, в позитивному – свобода вибору, спроможність людини до досягнення своєї мети, прояву хисту до індивідуального розвитку. Згідно з таким поняттям свободи негативні права визначають обов'язки держави та інших людей стримуватися від тих або інших дій у ставленні до особи. Держава за таких умов охороняє індивіда від небажаних втручань і обмежень, що порушують його свободу. Такі права є основні, абсолютні. Їх здійснення, реалізація не залежить від ресурсів держави, рівня соціально-економічного розвитку суспільства, держави. Основу індивідуальної свободи людини і складають негативні права. Позитивні права фіксують обов'язки держави, осіб і організацій надати громадянину ті або інші блага, здійснювати певні дії (право на соціальне забезпечення, освіту, охорону здоров'я, гідний життєвий рівень тощо). Здійснення позитивних прав неможливо без наявності у держави достатніх ресурсів. Їх конкретне наповнення залежить від багатства країни й демократичності її політичної системи.

Право військової сфери – галузь права, яка вивчає правові відносини, що виникають між державою (в особі органів державного управління) і громадянами з приводу:

Правова держава – держава, обмежена в своїх діях правом, що захищає

свободу та інші права особи і що підпорядковує владу волі суверенного народу. Правовою є та держава, де всі підпорядковані не просто закону, а праву. Право є міра свободи, а закон – юридичне відображення права. Право є міра свободи зведена в закон. В правовій державі закони відповідають праву, тій мірі свободи, що існує в суспільстві. Джерелами законів у правовій державі виступає єдина воля всіх осіб, що утворюють народ, громадяни мають право коритись тільки тим законам, зі справедливістю яких вони згодні і беруть зобов'язання самохить їх дотримуватися. В правовій державі має місце рівність всіх перед законом: як і громадяни, влада повинна неухильно дотримуватися тих же законів. Конституція, що виступає своєрідним суспільним договором між народом і владою, визначає взаємовідносини між особистістю і владою. Пріоритет у відносинах між державою і громадянином належить правам людини, що не можуть бути порушені законами держави і її діями. Для того, щоб народ міг контролювати державу і держава не перетворювалася в монстра, який панує над суспільством, існує розподіл влади на законодавчу, виконавчу і судову. Основні положення теорії розподілу влади: законодавча, виконавча і судова влада надаються різноманітним людям і органам згідно з конституцією; всі влади рівні і автономні, жодна з них не може бути усунена будь-якою іншою; жодна влада не може користуватися правами, наданими конституцією іншій владі; судова влада діє незалежно від політичного впливу, судді користуються правом тривалого перебування на посаді. Судова влада може проголосити закон недійсним, якщо закон суперечить конституції.

Правова пропаганда – поширення певних правових ідей, вимог законодавства, з метою їх втілення в суспільну свідомість, формування світогляду.

Правове виховання – це цілеспрямована, послідовна, систематична діяльність держави і її органів, а також громадських об'єднань і організацій з формування певної системи правових знань, вмій і навичок, правового мислення, правових почуттів – почуття права, законності, почуття поваги до права і закону, почуття поваги до тих соціальних цінностей, які регулюються і охороняються правом і законодавством.

Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. (ст.19 Конституції України)

Правовий статус військовослужбовців – система прав і свобод людини і громадянина, закріплених у конституції та інших актах законодавства, а також особливі права й обов'язки, які виникають у них у зв'язку з проходженням військової служби.

Правовий статус людини і громадянина - це сукупність прав, свобод і обов'язків, які виникають між державою і індивідом; система прав і обов'язків, які закріплені в Конституції та інших актах законодавства.

Правоохоронна діяльність – діяльність з охорони права, яка здійснюється спеціально уповноваженими на те органами за встановленою в законі процедурою і полягає в розгляді юридично значущих прав, виявленні правопорушень і обвинуваченні осіб, винних в їх вчиненні, і, у деяких випадках, у застосуванні до правопорушників примусових заходів, регламентованих законом, а також у представництві і захисті прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб (їх

відновленні).

Правоохоронна служба – професійна діяльність осіб, що займають посади в апараті і підрозділах правоохоронних органів. Основними обов'язками працівників правоохоронних органів є: додержання Конституції України та інших актів законодавства України; недопущення порушень прав і свобод людини та громадянина; безпосереднє виконання покладених на них службових обов'язків, своєчасне і точне виконання рішень державних органів, розпоряджень і вказівок своїх керівників; збереження державної таємниці, інформації про громадян, що стала їм відома під час виконання обов'язків, а також іншої інформації, яка згідно з законодавством не підлягає розголошенню; постійне вдосконалення організації своєї роботи і підвищення професійної кваліфікації; сумлінне виконання своїх службових обов'язків, ініціатива і творчість в роботі.

Правоохоронний орган спеціального призначення – самостійний центральний орган державного управління або структурний підрозділ відповідного міністерства (комітету), на який покладене завдання з керівництва спеціальною правоохоронною діяльністю. До такої діяльності може бути віднесено: забезпечення державної безпеки від підступів розвідок іноземних держав, терористичних елементів і організацій; забезпечення недоторканності державного кордону та охорони прав держави на кордоні і в прикордонному просторі; забезпечення внутрішньої безпеки держави у надзвичайних обставинах та в разі масового виступу ворожих елементів у середині країни та ін. Правоохоронний орган спеціального призначення має у своєму складі не тільки окремі органи, але і сили, які при виконанні завдань застосовують зброю, техніку, спеціальні засоби і способи збройної боротьби, а у разі необхідності – і військову техніку та способи бойових дій. Ознакою того, що правоохоронний орган такого напрямку можна вважати органом спеціального призначення, може бути, наприклад, надання йому функції оперативно-розшукової діяльності.

Правоохоронні органи – державні органи, діяльність яких призначена забезпечити гарантії загального додержання законів, юридичні гарантії прав, свобод і інтересів громадян, юридичних осіб і держави, виконання покладених на них обов'язків. Правоохоронні органи включають органи загальної юрисдикції (суду, прокуратури, міліції та ін.) і органи спеціального призначення.

Правоохоронні органи – державні органи, які відповідно до законодавства здійснюють право застосовні або правоохоронні функції. (ст.1 ЗУ „Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави”).

Правоохоронні органи – органи державної влади, на які Конституцією і законами України покладено здійснення правоохоронних функцій. (ст.1 ЗУ „Про основи національної безпеки України”)

Правоохоронні органи – органи прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, митні органи, органи охорони державного кордону, органи державної податкової служби, органи і установи виконання покарань, державної контрольно-ревізійної служби, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють право застосовні або правоохоронні функції. (ст.2 ЗУ „Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів”)

Правоохоронні функції – функції, здійснення яких спрямоване на виконання завдань з охорони правопорядку (закріпленого в нормах права порядку суспільних відносин) шляхом застосування примусових заходів. Складовими правопорядку є порядок здійснення суверенітету, територіальної недоторканності і цілісності України, народовладдя, державної влади і місцевого самоврядування, правосуддя, порядок управління, порядок виконання посадовими особами своїх повноважень, а громадянами – реалізації своїх прав і свобод, громадський порядок, порядок здійснення права власності, порядок користування об'єктами права власності Українського народу, порядок ведення господарської діяльності, міжнародний правопорядок, порядок несення військової служби, порядок, який забезпечує екологічну безпеку, безпеку виробництва, руху та експлуатації транспорту, безпеку людини від насильницьких посягань тощо.

Правопорушення (адміністративне) – протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність. (ст.9 Кодексу України про Адміністративні правопорушення)

Правопорядок - результат впровадження законів (норм права) у суспільні відносини, але за умов законності;

Правосуддя – специфічний вид державної діяльності, що здійснюється судом на підставі закону у встановленому ним порядку, полягає у розгляді та вирішенні судових справ з метою забезпечення гарантованих Конституцією України та законами прав і свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства і держави і вирішується постановленням правосудного судового рішення, яке має загальнообов'язковий характер. Практика внутрішньої безпеки держави охоплює діяльність правоохоронних органів (спеціальних служб) та сил внутрішньої безпеки держави щодо підготовки та здійснення заходів (ведення спеціальних операцій) з забезпечення державної безпеки. Вона включає: уточнення даних обстановки; прийняття рішень і постановку завдань; планування заходів (спеціальних операцій) і підготовку сил та засобів; здійснення заходів (ведення спеціальних операцій); забезпечення заходів (спеціальних операцій).

Правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. Судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції. Народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних. Судові рішення ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими до виконання на всій території України. (ст.124 Конституції України).

Працівник – цивільна особа, що займає посаду фахівця або службовця і яка не відноситься до керівного складу.

Представницький орган місцевого самоврядування - виборний орган (рада), який складається з депутатів і відповідно до закону наділяється правом представляти інтереси територіальної громади і приймати від її імені рішення; (ст.1 ЗУ „Про місцеве самоврядування в Україні”)

Президент України – глава держави, виступає від її імені. (ст.102 Конституції України). Президент України обирається громадянами України на основі загального, рівного і прямого права шляхом таємного голосування строком на 5 років. Президентом України може бути обраний громадянин України, який досяг 35 років, має право голосу, проживає в Україні протягом 10 останніх перед днем виборів років та володіє державною мовою. Одна й та сама особа не може бути Президентом України більше ніж 2 строки підряд. Президент України не може мати іншого представницького мандата, обіймати посаду в органах державної влади або в об'єднаннях громадян, а також займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю чи входити до складу керівного органу або наглядової ради підприємства, що має на меті одержання прибутку. (ст.103 Конституції України).

Прийнятний ризик – соціальне, економічно, технічно і політичне обґрунтований ризик, який не перевищує гранично допустимого рівня. (ст.1 ЗУ „Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності”).

Принципи будівництва Збройних Сил – вироблені на основі закономірностей з урахуванням практики й науково обґрунтовані загальні положення, правила і рекомендації, якими слід керуватися у будівництві Збройних Сил. До них відносяться такі: адекватне урахування висновків, що витікають із аналізу стану і перспектив воєнно-політичної обстановки; централізація керівництва; єдиноначальність на правовій основі; відповідність рівня бойової і мобілізаційної готовності, підготовки органів військового управління і військ, їх структур, бойового складу і чисельності резерву, запасів ресурсів завданням забезпечення захисту національних інтересів і воєнної безпеки; пріоритет якісних показників у будівництві Збройних Сил і розвитку озброєнь; єдність навчання і виховання; реалізація прав і свобод військовослужбовців, забезпечення їх соціальної захищеності, достойного соціального статусу і рівня життя.

Принципи військового управління – основні положення, що відображають об'єктивно існуючі закономірності щодо управління військами: єдність державного і військового управління; підконтрольність органів військового управління вищим органам державного управління; єдиноначальність і централізація управління с наданням підлеглим ініціативи і самостійності у визначенні способів виконання поставлених завдань; особиста відповідальність командувачів (командирів) і начальників за прийняті рішення і виконання підлеглими своїх функціональних обов'язків і поставлених перед ними завдань; чіткий поділ функцій, відповідальності і злагожденість дій різних органів управління при виконанні завдань; твердість і наполегливість у проведенні в життя планів й прийнятих рішень; оперативність і гнучкість реагування на зміни обстановки, постійна готовність органів управління до вирішення раптово виникаючих завдань.

Принципи внутрішньої безпеки держави – основні положення, що відображають об'єктивно існуючі закономірності у забезпеченні внутрішньої безпеки держави. Ними керуються при підготовці і проведенні заходів (спеціальних операцій) щодо забезпеченні внутрішньої безпеки держави. Серед принципів внутрішньої безпеки держави основними можна визнавати такі положення:

Принципи побудови системи органів військового управління – основні положення, що відображають об'єктивно існуючі закономірності щодо побудови системи органів військового управління.

Принципи побудови системи управління військами – основні положення, що відображають об'єктивно існуючі закономірності щодо побудови системи управління військами: комплексний характер удосконалення системи управління; відповідність обрису системи управління складу, структурі і рівню розвитку Збройних Сил; уніфікація і стандартизація засобів системи управління; поетапне удосконалення системи управління без порушення її правоздатності; своєчасне удосконалення системи управління при змінах у концепції розвитку Збройних Сил; інтеграція системи управління Збройних Сил в єдину систему державного управління.

Принципи правового статусу – це основоположні, закріплені в Конституції та інших Законах ідеї, начала, за допомогою яких визначаються права, свободи і обов'язки людини і громадянина, а також гарантії їх здійснення, які перетворюють сукупність прав і свобод особи у систему.

Припинення – заходи, спрямовані на зупинення протиправної діяльності, яка в же почалася, з метою відвернення настання суспільно небезпечних наслідків.

Припис - письмове розпорядження, складене по певній формі.

Присяга військова – урочисте обіцяння (клятва), що дається кожним громадянином при його вступі до лав Збройних Сил держави. Зміст присяги і ритуал її прийняття відображають класову сутність держави, її Збройних Сил, історію та національні традиції народу і армії. Прийняття присяги – важливий правовий і морально-політичний акт. У присязі зазначені вимоги держави і всього народу до особового складу Збройних Сил, окреслені його основні обов'язки щодо захисту Вітчизни.

Прокуратура України становить єдину систему, на яку покладаються: підтримання державного обвинувачення в суді, представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом, нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних із обмеженням особистої свободи громадян, нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів із цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами. (ст.121 Конституції України).

Прокурорський нагляд за додержанням і правильним застосуванням законів Кабінетом Міністрів України, міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, органами державного і господарського управління та контролю, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими Радами, їх виконавчими органами, військовими частинами, політичними партіями, громадськими організаціями, масовими рухами, підприємствами, установами і організаціями, незалежно від форм власності, підпорядкованості та приналежності, посадовими особами та громадянами здійснюється Генеральним

прокурором України і підпорядкованими йому прокурорами. (ст.1 ЗУ „Про прокуратуру”)

Противник (воєн.) – ворог, назва держави (коаліції держав), що воює, по відношенню до держави (коаліції держав), що протистоїть у війні; загальна назва ворожих військ.

Протидія тероризму – уся сукупність законодавчих, ідеологічно-інформаційних, організаційних, адміністративно-правових, виховних, у тому числі пропагандистських заходів, покликаних випередити, перешкодити появі суб'єктів тероризму (особливо груп і організацій); не допустити їхнього переходу до активних дій, до реалізації злочинних намірів. Суб'єктом протидії тероризму є правоохоронні й інші державні органи, аж до суспільних об'єднань громадян.

Професіонали (юр.) – у Класифікаторі професій поняття, що об'єднує професії, які вимагають високого рівня знань з застосування концепцій, теорій і методів для вирішення проблем або систематичного викладання відповідних галузей знань. Працівники з цих професій мають диплом про вищу освіту, відповідного рівню спеціаліста, магістра, наукового ступеня чи вченого звання.

Профілактика правопорушень – обов'язкова діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування підприємств, установ, організацій, незалежно від форми власності, у тому числі громадських організацій, спрямована на виявлення та усунення причин і умов, які сприяють учиненню правопорушень, а також виявлення осіб, схильних до вчинення правопорушень, та застосування заходів до їх виправлення.

Проходження військової служби - зміна службово-правового стану військовослужбовців, а також військовозобов'язаних, які призвані на навчальні, перевірні або спеціальні збори, у зв'язку з такими юридичними фактами, які згідно з тим законодавством породжують, змінюють та припиняють військово-службові відносини.

Пункти управління – спеціально обладнанні технічними засобами місця, із яких командири (начальники) через свої штаби здійснюють управління військами (силами) при підготовці, в ході бойових дій та при несенні бойового чергування.

Рада національної безпеки і оборони України – координаційний орган із питань національної безпеки і оборони при Президентові України, який координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони. (ст. 107 Конституції України; ЗУ „Про Раду національної безпеки і оборони України”)

Район бойового призначення – район місцевості, в якому планується бойове застосування об'єднання (з'єднання, частини, підрозділу) Сухопутних військ для участі в операціях початкового періоду війни. В ході війни район бойового призначення може призначатися знову сформованим з'єднанням, частинам.

Раптовість – несподівані для противника дії, які сприяють досягненню успіху в бою, операції, війні; один з принципів воєнного мистецтва. Досягається: уведенням противника в обман відносно своїх намірів; збереженням у таємниці замислу операції (бою) і скритністю підготовки дій; застосуванням нових засобів ураження і невідомих противнику способів воєнних дій; вибором несподіваного для противника напрямку головного удару і часу його нанесення; швидкістю маневру, рішучістю

дій; упередженням противника в нанесенні ударів, маскуванні, умілим використанням умов місцевості, погоди, пори року і доби. У залежності від масштабу заходів розрізняють стратегічну, оперативну і тактичну раптовість. Раптовість застигає противника несподіваним до удару: його війська і засоби розміщуються не кращим чином. Вона змушує противника поспішно приймати новий план. При цьому противник позбавляється ініціативи і повинен пристосовувати свої дії до дій нападаючої сторони. Раптовість підриває віру військ протилежної сторони у своє командування і віру командування і його штабу у самого себе.

Режимно-карантинна служба – сукупність охоронних та ізоляційно-обмежувальних дій, спрямованих на блокування району надзвичайної ситуації техногенного або природного характеру, охорону громадського порядку й забезпечення громадської безпеки на ізольованій та прилягаючих територіях.

Режимно-комендантська служба – сукупність охоронних та профілактичних дій з охорони громадського порядку і громадської безпеки частинами, підрозділами та військовими нарядами, спрямованих на забезпечення введеного відповідно до чинного законодавства особливого правового режиму (надзвичайного або воєнного стану).

Резерв – 1) формування різних видів Збройних Сил, а також людські ресурси і запаси матеріальних засобів, які призначені для вирішення нових завдань, що виникають; поповнення і забезпечення діючої армії і флоту; 2) елемент оперативного шиккування (бойового порядку), призначений для вирішення завдань, що раптово виникають у ході операції (бою).

Республіка – форма правління, при якій вища (законодавча) влада належить виборному органу – парламенту. Їй властива наявність вищих виборних органів влади; базування діяльності держави за принципами демократії і поділу державної влади; чіткий розподіл сфер впливу структур влади і окреслення терміну їх повноважень; відповідальність посадових осіб, яка реалізується шляхом відклику й відставки.

Речова служба – це сукупність органів і посадових осіб військового управління, що безпосередньо займаються речовим забезпеченням (склади, і бази, майстерні по ремонту, швейне і банно-пральне обладнання та ін.)

Речове забезпечення – задоволення потреб особового складу військових частин у речовому майні і відповідній техніці.

Рівноправність громадян – рівність їх у правах і обов'язках незалежно від походження, соціального і майнового становища, расової і національної належності, кола, освіти, мови, відношення до релігії, роду і характеру праці, місця проживання та ін. обставин. Вона виражається в рівності прав громадян та в однаковому розповсюдженні на членів суспільства обов'язків, що встановлені законом.

Рід військ – складова частина виду Збройних Сил, яка включає військові формування, що мають властиву тільки їм зброю, бойову техніку і засоби їх бойового застосування. Бойова діяльність родів військ забезпечується спеціальними військами.

Рішення – вибір одного з альтернативних варіантів.

Розгромити – розчленувати, розбити, зруйнувати, розтрощити, знищити,

випишити.

Розгромити війська противника – розчленувати угруповання військ, завдати такої істотної шкоди їх з'єднанням (частинам), що противник буде не в змозі виконувати свої бойові завдання у початковій структурі, і виводити рештки своїх сил із району, що займав, для переформування.

Розпорядження (рос. приказание) – форма доведення начальником завдань до підлеглих із часткових питань – наказ, що стосується окремих військовослужбовців (виконавців), а не всієї військової частини (підрозділу) або наказ, що віддає начальник штабу від імені командира.

Розпорядження (рос. распоряжение) – 1) службовий документ або усна команда, за допомогою яких ставляться завдання підлеглим; 2) бойовий документ щодо управління військами: бойові розпорядження підлеглим з'єднанням, частинам і підрозділам (віддаються замість бойового наказу і в короткому вигляді повторюють їх зміст); бойові розпорядження щодо застосування родів військ (сил) і спеціальних військ; бойові розпорядження безпосередньо підлеглим з'єднанням, частинам і підрозділам родів військ, спеціальних військ і тилу; розпорядження щодо видів забезпечення, щодо зв'язку, щодо СУВ та ін. Командири підрозділів у всіх випадках віддають розпорядження в усній формі.

Розрахунки – оперативно-тактичні обчислення, які проводяться з метою визначення кількісних і якісних показників, необхідних для прийняття рішення, планування операції (бою) та управління військами (силами) у ході бойових дій.

Розрахунково-постачальна одиниця – умовна одиниця, що використовується при визначенні забезпечення військ матеріальними засобами, потреби в них і розрахунку норм витрат. Існують такі розрахунково-постачальні одиниці – боєкомплект, заправка, добо дача, комплект, зарядка.

Розшук – встановлення місцезнаходження та затримання злочинців, людей, що пропали без вісті, за їх особливими прикметами, родинними й іншими зв'язками, з використанням оперативних даних, на території населених пунктів, комунікаціях і транспорті, а також встановлення місцезнаходження вкрадених техніки і речей, що здійснюється органами внутрішніх справ, частинами внутрішніх військ та установами виконання покарань.

Рота – основний тактичний підрозділ у збройних силах більшості держав. Можуть бути стрілецькі (мотострілецькі), піхотні (мотопіхотні), механізовані, танкові, мінометні, інженерні, автомобільні, морської піхоти, штабні та ін. Роти можуть входити до складу батальйонів (полків) або бути окремими. Командувати ротою є престижним для молодого офіцера. Перебуваючи на посаді командира роти у мирний час, він набуває досвіду у питаннях ведення військового (ротного) господарства, організації бойової підготовки, організації виховної роботи з усіма категоріями військовослужбовців та ін.

Рятувальник – особа, яка має відповідну спеціальну підготовку, атестована на здатність до проведення аварійно-рятувальних робіт і безпосередньо бере у них участь, має спеціальну фізичну та психологічну підготовку і відповідає за її підтримання.

Самостійний сектор - структурний підрозділ, що утворюється для виконання завдань за окремим напрямом діяльності органу виконавчої влади, функції якого неможливо поєднати з функціями інших структурних підрозділів, з

чисельністю не менш як 2 працівники. (п.1 Постанови КМУ „Про упорядкування структури апарату центральних органів виконавчої влади, їх територіальних підрозділів та місцевих державних адміністрацій”)

Санкція – в міжнародному праві – примусова міра діяння, яка застосовується до держави, дії і політика якої викликає акт агресії, загрозу міжнародному світу і безпеці, порушення норм міжнародного права. АООН передбачає санкції без використання і з використанням збройних сил.

Сили і засоби – особовий склад і озброєння підрозділів, частин, з'єднань та об'єднань, призначені для ведення та забезпечення бойових дій. Для оперативнотактичних розрахунків розглядають окремо сили – кількість підрозділів, частин і з'єднань, і засоби – кількість озброєння.

Сили безпеки держави – державні озброєні органи виконавчої влади, правоохоронні органи спеціального призначення з їх оперативними, військовими та воєнізованими формуваннями (за виключенням збройних сил), які використовуються для захисту державної і громадської безпеки та суспільного ладу країни, її територіальної цілісності від внутрішніх і зовнішніх загроз. Сили безпеки держави є сукупністю декілька силових структур зі своїми органами управління.

Сили прикриття – 1. Військове з'єднання, що діє окремо від основного угруповання з метою вступу в зіткнення з противником, ведення бойових дій, стримування, дезорганізації і введення противника в оману, для запобігання його нападів на угруповання, що прикривається. 2. Частини або підрозділи, що забезпечують охорону більшого угруповання шляхом ведення спостереження, розвідки, наступальних або оборонних дій, а також за допомогою об'єднання цих видів бойової діяльності.

Сили спеціального призначення – збірний термін сил, засобів і органів спеціальної розвідки збройних сил, спецслужб і оперативних формувань органів державної безпеки, органів і формувань міністерств внутрішніх справ, прикордонних служб, служб охорони органів державної влади і посадових осіб, служб виконання покарань та ін. Сили спеціального призначення застосовується як у воєнний, так й у мирний час, причому особливо в період загострення міжнародної обстановки, в конфліктних і надзвичайних ситуаціях, а також в момент розгулу організованої злочинності та необмеженого тероризму.

Система бойової підготовки – сукупність взаємопов'язаних сил, засобів, заходів та способів дій, призначених для досягнення мети бойової підготовки.

Система забезпечення внутрішньої безпеки держави – сукупність елементів: склад органів державної влади, спеціальних служб, правоохоронних органів і сил, що залучаються для забезпечення внутрішньої безпеки держави; функції цих органів, служб і сил; вимоги до методів, режимів діяльності та залучуваних засобів служб, органів і сил; форми і способи сумісного виконання ними завдань; цивільний контроль за дотриманням правових норм з боку служб, органів і сил. Органи, служби і сили цієї системи ієрархічно організовані, здатні до самоорганізації, стабільної поведінки і цілеспрямовано здійснюють узгоджену діяльність у межах дійсного законодавства для забезпечення внутрішньої безпеки держави.

Система національної безпеки – 1. Безліч потреб, інтересів і цінностей особи, суспільства і держави, загроз та небезпек, внутрішніх та зовнішніх,

об'єктивних та суб'єктивних, природних, техногенних та антропогенних чинників, що впливають на стан національної безпеки, умови їх генези, еволюції та балансу, державні та недержавні інституції, об'єднані цілями і завданнями щодо просування забезпечених недоторканністю потреб нації, національних інтересів і цінностей, які взаємодіють один з одним і здійснюють відповідну діяльність у межах чинного законодавства країни. 2. Система, що здійснює отримання вхідних даних, їх обробку; зміну власного внутрішнього стану (внутрішніх зв'язків і відносин); видачу результату або зміну власного зовнішнього стану (зовнішніх зв'язків і відносин). 3. Сукупність нормативно-правових актів та створені на їх основі інститути безпеки з механізмами їх взаємодії. Система національної безпеки України є складовою частиною європейської та глобальної системи безпеки. 4. Історична система, заснована на експансії інтересів титульної нації, що структурно розчленована на систему безпеки титульного етносу та систему безпеки етнічних меншин.

Система управління (військ.) – упорядкована сукупність взаємозалежних та взаємодіючих органів і пунктів управління, систем зв'язку та автоматизації процесів управління, що призначена для вирішення завдань управління підпорядкованими військами (силами) при підготовці, в ході бойових дій і повсякденної діяльності з метою виконання поставлених завдань. Система управління відображає організаційно-штатну структуру військ (сил).

Скрите управління військами (СУВ) – характер управління, при якому досягається збереження в таємниці від противника даних щодо управління військами (склад, дислокація, завдання, бойові можливості, тощо). Заходами СУВ є: обмеження кола посадових осіб щодо знання замислу командира на бойові дії; скрите переміщення пунктів управління і військ; установлення правил та порядку використання засобів зв'язку в процесі управління військами; використання шифрованих і кодованих документів, таблиць сигналів і позивних, переговорних таблиць і кодованих карт; маскування діючих та легендування оманних військових об'єктів. Заходи з СУВ організовує і контролює штаб.

Служба – 1. Система штатних органів управління і військових формувань, призначених для забезпечення та обслуговування Збройних Сил у відповідності до своєї спеціалізації (наприклад, інженерна, ракетно-артилерійського озброєння, пального і мастильних матеріалів). Основні функції служби: задоволення потреб військових формувань у матеріальних (технічних) засобах відповідно до встановленої номенклатури і рішень відповідних командирів (начальників); організація накопичення і зберігання запасів засобів; контроль виконання правил технічної експлуатації і технічного стану озброєння (військової техніки) та технічних засобів (стану матеріальних засобів) у військах і місцях зберігання; організація ремонту і відновлення пошкодженого озброєння, військової техніки та оновлення матеріальних засобів; надання допомоги військам в освоєнні нових зразків озброєння (військової техніки); узагальнення й аналіз даних про застосування зразків озброєння (військової техніки) з метою поліпшення їх бойової ефективності, конструкції і технології виробництва.

Служба безпеки України – державний правоохоронний орган спеціального призначення, який забезпечує державну безпеку України. Служба безпеки України підпорядкована Президенту України і підконтрольна Верховній Раді

України. (ст. 1 ЗУ „Про Службу безпеки України”). Основними завданнями СБУ є: захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково - технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань із боку окремих організацій, груп та осіб; попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, тероризму, корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління і економіки та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу важливим інтересам України.

Служба військ – повсякденна діяльність військ, яка забезпечує необхідні умови для їхнього життя, побуту і навчання, дотримання статутного порядку і підтримання високої військової дисципліни в частинах і гарнізонах. Організується відповідними командирами (начальниками) і штабами на підставі положень і вимог статутів, порадників, інструкцій, наказів, розпоряджень вищого командування. Включає внутрішню службу, вартову службу, гарнізонну службу та ін.

Служба військ – це комплекс спеціальних заходів, спрямованих на забезпечення необхідних умов життя, бойового навчання, побуту, збереження здоров'я військовослужбовців, підтримання бойової готовності, статутного порядку, військової дисципліни.

Служба з охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки – комплекс дій, що здійснюються, як правило, зведеними загонами сил охорони правопорядку під оперативним керівництвом територіальних органів внутрішніх справ і спрямовані на профілактику правопорушень, локалізацію та припинення безладь у населених пунктах під час проведення масових заходів.

Служба зовнішньої розвідки України – державний орган, який здійснює розвідувальну діяльність у політичній, економічній, військово-технічній, науково-технічній, інформаційній та екологічній сферах. Підпорядкована Президентові України та підконтрольна Президентові України і Верховній Раді України. (ст. 1 ЗУ „Про Службу зовнішньої розвідки України”).

Служба пального і мастильних матеріалів – тилова служба, що призначена для забезпечення військ усіма видами пального, мастильних матеріалів та технічними засобами для роботи з ними. Вона включає органи управління, частини і підрозділи. Основні задачі: визначення потреби, отримання і доставка споживачам пального, мастил, масел, спеціальних рідин відповідної номенклатури та технічних засобів для роботи з ними; організація їх збереження, контролю якості і застосування та ін.

Служба штабів – діяльність штабів щодо забезпечення управління військами (силами) у мирний і воєнний час.

Службове розслідування – призначається письмовим наказом командира, який вирішив притягти військовослужбовця до дисциплінарної відповідальності. Воно може бути проведено особисто командиром. (ст. 85 Дисциплінарного Статуту ЗС України).

Службовець – особа, яка не має вищої освіти і працює з найми в різних установах, у галузі обслуговування, але не на виробництві.

Соціальне управління – свідомий вплив людей на суспільну систему та різні її ланки з метою забезпечення їх необхідними умовами життєдіяльності.

Соціальний захист військовослужбовців – діяльність (функція) держави, спрямована на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі. Це право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, у старості, а також в інших випадках, передбачених законом. (ст. 1 ЗУ “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей”)

Спеціальна операція щодо захисту територіальної і державної цілісності – збройна боротьба військ, які мають державний статус, із незаконними збройними формуваннями, що включає такі етапи: 1). Локалізація району збройного конфлікту для висунування ультимативних вимог державної влади до сепаратистів. 2). Ліквідація незаконних збройних формувань. Змістом етапу є проведення спеціальної військової операції, яка здійснюється з метою розгрому незаконних збройних формувань. 3). Виявлення і ізоляція політичних лідерів сепаратистського руху, учасників незаконних збройних формувань із метою виключення диверсійної діяльності розгромлених сепаратистів. 4). Відновлення державного устрою на території збройного конфлікту, що ліквідований. На перших двох стадіях спеціальної операції по захисту територіальної і державної цілісності вирішальна роль відводиться внутрішнім військам МВС і Збройним Силам. На дальших етапах вона переходить до сил підтримки правопорядку.

Спеціальна підготовка – навчання особового складу спеціальних військ і деяких родів військ (сил) оволодінню зброєю, військовою технікою, спеціальними засобами й виконанню функціональних обов’язків в бою, а також злагодженим діям у складі підрозділу: складова частина бойової підготовки. Знання і навички, що одержані на заняттях по спеціальній підготовці, удосконалюють на тактичних (тактико-спеціальних) навчаннях.

Спеціальні завдання – завдання, що можуть бути поставлені військовим частинам в анти терористичних та міжнародних миротворчих операціях, під час ліквідації наслідків природного та техногенного характеру, запровадження та підтримання режиму воєнного стану, участі у підтриманні правового режиму надзвичайного стану. (п.1 Постанови ВР України „Про порядок проведення інспектувань (перевірок) Міністерства оборони України, Збройних Сил України та інших військових формувань Інспекцією з питань контролю за діяльністю військових формувань Головної служби безпекової та оборонної політики Секретаріату Президента України” від 06.02.2008 № 1-1/239).

Спеціальні формування – утворені в мирний час у порядку, встановленому Кабінетом міністрів України, підприємствами, установами і організаціями згідно з штатами і табелями до штатів автомобільні, авіаційні, водні, залізничні, медичні та інші формування, які після відповідної підготовки передаються під час мобілізації у встановленому порядку до Збройних Сил України, інших військових формувань для задоволення їх потреб, а також утворені відповідними центральними органами виконавчої влади – для забезпечення потреб галузей національної економіки. (ст. 1 ЗУ „Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію”)

Статут – офіційне видання зведення правил, які регулюють принципи організації та порядок діяльності.

Статути військові – офіційні нормативно-правові документи, які регламентують поведінку і діяльність військовослужбовців, життя, побут, несення служби у Збройних Силах, підготовку особового складу підрозділів, частин та з'єднань, і визначають основи їх бойових дій. В них концентрується узагальнений бойовий досвід, досвід різних навчань, які проводяться в мирний час, досягнення військово-теоретичної думки. Статути військові поділяються на бойові та загальновійськові.

Сторожова застава – у внутрішніх військах – підрозділ у складі 100 і більше військовослужбовців, що призначається для охорони і оборони в умовах введеного надзвичайного стану об'єктів можливого нападу, що розташовані на значній відстані від місця постійної дислокації.

Стратегічна мета – кінцевий результат воєнних дій стратегічного масштабу, що намічаються, досягнення якого приводить до істотних, іноді корінних змін воєнно-політичної і стратегічної обстановки, сприяє успішному веденню війни та її переможному завершенню. Стратегічна мета визначається політичним і військовим керівництвом держави. Відрізняють загальну стратегічну мету (кінцевий результат війни) і часткову стратегічну мету (результати кампанії або стратегічної операції). Відповідно до стратегічної мети створюються стратегічні угруповання збройних сил на ТВД (стратегічному напрямку), визначаються стратегічні завдання і способи їх виконання.

Стратегічне керівництво – діяльність вищих політичних і військових органів по управлінню Збройними Силами. Об'єктом стратегічного керівництва є Збройні Сили в цілому і їх стратегічні угруповання. Основним змістом є: підготовка і прийняття рішень в будь-яких сферах діяльності Збройних Сил в мирний і воєнний час (визначення цілей і завдань, способів їх виконання, забезпечення людськими, матеріальними і фінансовими ресурсами); постановка завдань Збройними Силами і їх стратегічним угрупованням; підготовка до реалізації рішень (утворення угруповань Збройних сил, їх підготовка, організація взаємодії і всебічного забезпечення); управління Збройними Силами в ході воєнних дій, направлення їх зусиль на досягнення цілей.

Стратегічне планування – функція державного управління, що визначає мету, завдання, пріоритети та комплекс заходів стосовно реалізації державної політики у сфері оборони та військового будівництва. (ст. 1 ЗУ „Про організацію оборонного планування”)

Стратегічний оборонний бюлетень – концептуальний довгостроковий програмний документ з реформування та розвитку Збройних Сил України та інших складових Воєнної організації держави. ст. 1 ЗУ „Про організацію оборонного планування”)

Стратегія воєнна – складова частина воєнного мистецтва, його вища галузь, яка охоплює теорію та практику підготовки країни і Збройних Сил до війни, планування і ведення стратегічних операцій та війни в цілому. Теорія стратегії воєнної вивчає закономірності і характер війни, засоби її ведення; розробляє теоретичні основи планування, підготовки і ведення стратегічних операцій та війни в цілому. Як галузь практичної діяльності стратегія воєнна займається

визначенням стратегічних завдань Збройним Силам та необхідних для їх виконання сил і засобів; розробкою і здійсненням заходів щодо підготовки Збройних Сил, театрів воєнних дій, економіки і населення країни до війни; плануванням стратегічних операцій; організацією розгортання Збройних Сил і керування ними в ході війни, а також вивченням можливостей імовірного противника щодо ведення війни і стратегічних операцій.

Стратегія воєнної безпеки – складова частина Стратегії національної безпеки України, яка визначає напрями запобігання та нейтралізації реальних і потенційних загроз національній безпеці України у воєнній сфері. (ст.1 ЗУ „Про організацію оборонного планування”)

Стратегія національної безпеки – прийнята у державі система поглядів на характер сучасних загроз і небезпек, на цілі й завдання, форми і способи захисту та реалізації національних інтересів, а також галузь практичної діяльності вищого військово-політичного керівництва щодо управління системою забезпечення національної безпеки з метою організації управління об’єктами безпеки в умовах мирного і воєнного часу. Критерієм оцінки ефективності управління системою забезпечення національної безпеки щодо реалізації національних інтересів є величина індексу людського розвитку (якості життя населення). Його числове значення у світовій практиці визначається тріадою критеріїв – величиною ВВП на душу населення, рівнем освіти суспільства і тривалістю життя.

Стратегія національної безпеки України – узгоджена за метою, завданнями, умовами і засобами довгострокова комплексна програма практичних дій щодо забезпечення захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз. Стратегія національної безпеки України є основою для комплексного планування діяльності органів державної влади у сфері оборони і національної безпеки. (ст.1 ЗУ „Про організацію оборонного планування”)

Структура органів управління військами – склад органів управління, їх внутрішня будова, тобто взаємне розташування їх частин, які складають одно ціле, порядок підпорядкування нижчих вищим і порядок взаємодії. Рациональна структура органів управління повинна відтворювати структуру завдання при виробленні рішення на бойове застосування військ і структуру військ при доведенні рішення до виконавців і при контролі виконання. В цьому полягає діалектичне протиріччя структури: вона повинна бути гнучкою (у зв’язку з різноманітністю завдань) і одночасно жорсткою, незмінною (у зв’язку зі стабільністю військової структури). При існуючій структурі органів управління це протиріччя розв’язується за рахунок того, що вони містять функціональні елементи, які відповідають головним, найбільш типовим завданням, які необхідно вирішувати в процесі управління діями військ (в основному функціональні елементи зосереджені в штабах), і структурні елементи, які відповідають організації військ (в основному вони зосереджені в службах). Діюча структура складалася тривалий час, вона доказала свою стійкість і ефективність у всіх, в основному складних, ситуаціях. Однак подальше ускладнення завдань і скорочення допустимого часу їх вирішення вимагає удосконалення структури. Разом з тим ясно, що найстабільніша структура не може забезпечити відтворення всіх або хоч би самих відповідальних завдань, настільки вони різноманітні.

Здійснення ж органів управління з нестабільною, змінювальною, в залежності від характеру завдання структурою, неможливо хоча б тому, що для обґрунтування ефективної структури необхідно вивчити завдання, а для їх вивчення необхідно мати ефективну структуру – виходить замкнуте коло. Радикальне, діалектичне розв'язання протиріччя полягає в автоматизації управління.

Суб'єкт – 1. Людина, яка пізнає і діє, істота, яка протистоїть зовнішньому світу як об'єкту пізнання. Його пізнання має характер розчленування об'єкта (раціональний метод), а з іншого боку – шляхом з'єднання з об'єктом він намагається, щоб добитися цілісного відтворення того, що є у дійсності. 2. Людина як носій деяких властивостей, наприклад, суб'єкт права – особа як носій юридичних прав і обов'язків.

Суб'єкти забезпечення національної безпеки – 1. Носії конституційних прав і обов'язків – держава, громадяни України, громадські організації і об'єднання. 2. Держава, яка здійснює функції в цій галузі через інститути законодавчої, виконавчої і судової влади, а також недержавні структури та окремі громадяни.

Суверенітет держави – повна незалежність держави (державної влади) від інших держав у проведенні зовнішньої політики і верховенство її у внутрішніх справах. Специфічні властивості державної влади: верховенство, тобто її офіційна перевага над всіма іншими владами у державі; єдність, тобто неподільність її між соціальними групами і органами держави (при можливості розмежування її на законодавчу, судову, виконавчу владу, кожна з яких не має ознак державної влади в цілому); загальність і універсальність, тобто розповсюдження її на всіх індивідів у межах держави; примусовість і обов'язковість її розпоряджень для всіх індивідів на даній території.

Суд - Верховний Суд України, Верховний суд Республіки Крим, обласний, Київський і Севастопольський міські, міжобласний, районний (міський), міжрайонний (окружний) суди, військовий суд, суддя, який одноособово розглядає справу. (Кримінально-процесуальний кодекс України).

Сухопутні війська (СВ) – вид Збройних Сил, призначений для ведення бойових дій переважно на суші. Сухопутні війська є найбільш чисельним, різноманітним за зброєю і способами бойових дій видом Збройних Сил. Вони виконують завдання щодо прикриття державного кордону, відбиття зовнішньої збройної агресії, оборони території (районів, рубежів), розгрому угруповань військ противника, ведення територіальної оборони. Родами військ Сухопутних військ є механізовані, танкові, аеромобільні війська, ракетні війська і артилерія, армійська авіація, війська ППО. До спеціальних військ Сухопутних військ належать розвідувальні, спеціального призначення, інженерні, радіаційного, хімічного та біологічного захисту, зв'язку, радіоелектронної боротьби, топографічні, гідрометеорологічні, технічного, тилового, медичного забезпечення. За мирного часу військові частини і підрозділи Сухопутних військ складають основу формувань Збройних Сил для участі у миротворчих операціях у складі міжнародних миротворчих сил.

Теорія будівництва Збройних Сил – система знань про закономірності і принципи, способи і методи будівництва і розвитку, підготовки і підтримання Збройних Сил у боєготовому стані. Вона призначена для вирішення завдань, які

пов'язані з обґрунтуванням структури і кількісно-якісного складу Збройних Сил, їх видів і родів військ, організаційно-штатної структури з'єднань, військових частин і підрозділів, їх оснащеності озброєнням і військовою технікою, інфраструктури, систем управління, комплектування, проходження військової служби, підготовки кадрів, всебічного забезпечення, підготовки і накопичення мобілізаційних ресурсів. Теорія будівництва Збройних Сил найбільш тісно пов'язана з теорією воєнного мистецтва. Висновки теорії воєнного мистецтва використовуються теорією будівництва Збройних Сил у якості фундаменту, на якому базуються усі питання теорії і практики їх будівництва. Методологічною основою теорії будівництва Збройних Сил є діалектичний метод. Він орієнтує на виявлення реальних факторів і стійких зв'язків в процесах, що притаманні збройній боротьбі, вимагає об'єктивно підходити до аналізу дійсності, дає можливість розкрити джерело розвитку військової справи, простежити основні тенденції змін у військовій справі і в кожному конкретному випадку визначити доцільні шляхи вирішення проблем будівництва Збройних Сил. Діалектичний метод допомагає дивитися у майбутнє через призму минулого і сучасного, в чому, власне, й виражається безперервність історичного досвіду, досягнутого рівня розвитку науки і процесів майбутнього. Тільки враховуючи минуле, наукове роз'яснюючи сучасне, передбачуючи майбутнє, можна спланувати розвиток Збройних Сил на довготривалу, середньотривалу і короткотривалу перспективу. Діалектичний метод при вивченні процесів, що тривають у складних соціальних і технічних системах, вимагають широкого застосування системного підходу.

Теорія внутрішньої безпеки держави – у широкому розумінні – це система знань про джерела та характер внутрішніх загроз державі, будівництво, підготовку і застосування сил системи забезпечення державної безпеки. Основним змістом теорії внутрішньої безпеки держави є боротьба у сфері захисту внутрішньої безпеки держави. Теорія внутрішньої безпеки держави, яка вивчає передусім проблеми соціально-політичного характеру, є наукою суспільною.

Територіальна оборона – дії щодо виконання таких завдань: охорона та захист державного кордону від посягань ззовні; забезпечення умов для надійного функціонування державних органів, органів військового управління, стратегічного (оперативного) розгортання військ (сил); охорона та оборона важливих об'єктів і комунікацій, посилення охорони та захисту позиційних районів ракетних з'єднань, районів базування авіації, Військово-Морських Сил та об'єктів космічної інфраструктури, а також охорона дипломатичних і консульських представництв; боротьба з диверсійно-розвідувальними силами, іншими озброєними формуваннями агресора та антидержавними озброєними формуваннями; організація та здійснення евакуаційних заходів; проведення аварійно-рятувальних робіт та інших невідкладних заходів у небезпечних районах; захист населення від наслідків воєнних дій, аварій (зруйнувань), зумовлених застосуванням засобів ураження, терористичними актами та диверсіями; підтримання режиму воєнного стану. До виконання завдань територіальної оборони залучаються Збройні Сили, внутрішні війська МВС, Прикордонні війська, війська Цивільної оборони, Служба безпеки України. У територіальній обороні беруть участь у межах їх повноважень центральні та місцеві органи виконавчої влади. Територіальна оборона здійснюється на всій

території або в окремих регіонах держави в залежності від воєнно-політичної обстановки. Відповідальність за організацію територіальної оборони у мирний і воєнний час покладається: у межах країни - на Генеральний штаб Збройних Сил; у межах відповідальності оперативного командування - на командувача військ оперативного командування. У територіальній обороні беруть участь і види Збройних Сил. Зведений план територіальної оборони України є складова Стратегічного плану застосування Збройних Сил України. Загальне керівництво територіальною обороною України здійснює Президент України.

Територіальна оборона України – система загальнодержавних воєнних і спеціальних заходів, що здійснюються в особливий період із визначеними законом завданнями. (ст.18 ЗУ „Про оборону України”).

Територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації та децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій. Систему адміністративно територіального устрою України складають: АР Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села. До складу України входять: АР Крим, Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, житомирська, закарпатська, запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області, міста Київ та Севастополь. Міста Київ та Севастополь мають спеціальний статус, який визначається законами України. (ст.132, 133 Конституції України).

Територіальні води – частина моря (океану), яка примикає до сухопутної території або до внутрішніх вод. Входить до складу території держави і перебуває під її суверенітетом, який розповсюджується і на повітряний простір над територіальними водами, на їх дно і надра.

Терор – протиправне примушування шляхом злочинного залякування, кримінально-карне діяння. Боротьба з терором – природна, гуманна діяльність, й відповідь терором на терор є злочином проти гуманізму. У висловленні “контртерористична операція” префікс “контр-” означає протидію, що ведеться тими ж засобами, способами, якими проводилась дія (контрудар, контратака, контррозвідка та ін.). Відповідаючи на терористичні акції терором, краще називати свої дії антитерористичними, щоб не давати підстав обвинувачувати себе в порушенні прав людини у час проведення спеціальних операцій.

Тероризм – форма політичної боротьби, що полягає в систематичному застосуванні нічим не обмеженого, не зв'язаного з воєнними діями фізичного насилля для досягнення певної мети шляхом усунення політичних противників (убивства політичних лідерів, військових або рядових громадян, вибухи, напади на банки, склади зброї, викрадення літаків, автобусів тощо). Тероризм може бути державним і опозиційним, консервативним і революційним, релігійним і націоналістичним. Тероризм може супроводжувати війну, але війна може вестися і без політики тероризму. У війні без тероризму діють лише воюючі армії, і лише в основному на збройні сили противника спрямовані всі насильницькі дії (хоча по об'єктах країн теж завдають удари), дотримуються правила ведення війни у

становленні до поранених, полонених, медичного персоналу і не допускається насилля над мирним населенням. Але, коли узаконені згодою сторін або міжнародними конвенціями правила війни починають порушуватися і якась з воюючих сторін застосовує насилля до поранених, полонених, мирного населення та інших суб'єктів, вона водночас стає суб'єктом терору.

Терористичний акт – явище політичної і соціальної боротьби. Його основною метою є зміна політичних або майнових відносин у державі, суспільстві або між людьми шляхом залякування насильством. Масштаби матеріальної шкоди у терористичному акті мають другорядну роль. Головне в ньому – рівень і масштаби самого насильства як джерела страху.

Техніка військова – зброя, бойові і не бойові машини, прилади, апарати, пристрої та інші технічні засоби, якими оснащуються Збройні Сили для забезпечення їх бойової і повсякденної діяльності. Техніка військова підрозділяється на озброєння з його носіями (літак, танк, корабель та ін.); технічні засоби управління військами (силами) і бойовими засобами; технічні засоби забезпечення бойових дій (бойового, технічного, тилового); технічні засоби навчання; технічні засоби пропаганди; обладнання науково-дослідних і випробувальних установ.

Технічне забезпечення військ і їх бойових дій – комплекс заходів щодо забезпечення військ озброєнням і технікою всіх видів, ракетами і боєприпасами, підтримання їх у боєздатному стані, швидкого відновлення (ремонт) і повернення до строю. Видами технічного забезпечення є: інженерно-ракетне, ракетно-технічне, інженерно-радіоелектронне, інженерно-артилерійське, автотехнічне, метрологічне та ін.

Тил Збройних Сил – сили та засоби, які призначені для тилового забезпечення родів військ та спеціальних військ; частина Збройних Сил, що є зв'язуючою ланкою між ними та економікою держави. До складу Тилу Збройних Сил входять частини та підрозділи, необхідні для виконання покладених на тил завдань: постійно утримувати у Збройних Силах запаси матеріальних засобів та без перебоїв постачати їх у війська (сили); будувати, відновлювати та обслуговувати шляхи сполучення; здійснювати підвіз матеріальних засобів; забезпечувати виконання оперативних та інших видів військових перевезень; створювати умови для стійкого базування авіації та сил флоту; надавати медичну допомогу пораненим та хворим; надавати допомогу військам (силам) у відновленні їх боєздатності, ліквідації наслідків ударів противника та ін.

Тилове забезпечення військ – комплекс заходів щодо забезпечення військ матеріальними засобами загального призначення з метою підтримання їх у боєздатному стані. Тилове забезпечення включає: матеріальне забезпечення, транспортне забезпечення, ветеринарне забезпечення, торговельно-побутове забезпечення, інженерно-аеродромне забезпечення, квартирно-експлуатаційне забезпечення, фінансове забезпечення та ін.

Торгово-побутове забезпечення – надання за плату товарів та послуг суспільного харчування та побутового обслуговування.

Управління - процес цілеспрямованої дії управляючої підсистеми чи суб'єкта управління на керовану систему або об'єкт управління з метою забезпечити його **ефективне функціонування чи розвиток**.

Управління – функція системи, що орієнтована на збереження її основних якостей (тобто сукупності властивостей, втрата яких веде до зруйнування системи) в умовах змін середовища, або на виконання деякої програми, що повинна забезпечити стійкість функціонування, досягнення певної мети. Систему, у якій реалізується функція управління, називають системою управління і виділяють в ній дві підсистеми: яка управляє і якою управляють. Поняття управління не є формалізованим настільки, щоб можна було дати його точне і при тому достатньо широке визначення. Більш того, кожне описове визначення управління неминуче оперує поняттями, загальноприйнятими формалізації яких не вироблені (система, середа, мета, програма та ін.). Якщо управління здійснюється свідомо, то управляюча система створюється суб'єктом управління, який формує також мету управління. Тоді суб'єкт управління ототожнюється з управляючою системою, а у якості мети вважається виконання програми управління. В будь-яких варіантах інформаційної взаємодії систем, що управляються і що управляють, остання є орган переробки інформації про стан об'єкта управління і середовища функціонування в управлінське діяння. Управління у військовій справі можна визначити як здійснення комплексу діянь на війська (військові організації і установи) з метою поліпшення їх діяльності, реалізації рішення і досягнення мети. Управління залежить від рішення, від вихідного стану і від плану дій. План є надто загальним керуючим документом, він орієнтований на прогноз і заснований на не зовсім достовірних даних. У процесі конкретних бойових дій ми маємо діло з фактичними реакціями противника. Управління повинно здійснюватися згідно плану, що конкретизований відповідно до ситуації. Для опису завдань управління у порядку зростання їх невизначеності і складності виділяють такі галузі управління: управління технічними засобами і системами; управління ресурсами (постачанням); управління бойовою підготовкою; управління бойовою готовністю; управління противником; управління бойовими діями. Управління противником припускає вплив на його рішення шляхом використання глибоких знань його політики, ідеології, воєнної доктрини, цілей, стану військ, організації, психології, особистих якостей керівного складу, взаємовідношень, емоційності. Суб'єктивний фактор тут може мати рішучу значущість. Управління бойовими діями – основне і найбільш складне завдання управління. Сюди входять в повному обсязі всі попередні завдання і, крім того, додається завдання розподілу сил і засобів відповідно до замислу.

Управління (самостійний відділ) – структурний підрозділ одногалузевого або однофункціонального спрямування. До складу управління входять не менш як два відділи. Начальник управління може мати не більш як одного заступника – начальника відділу. (п.1 Постанови КМУ „Про упорядкування структури апарату центральних органів виконавчої влади, їх територіальних підрозділів та місцевих державних адміністрацій”)

Управління відмобілізуванням – постійна цілеспрямована діяльність командира, штабу та інших органів щодо підготовки з'єднання (частини) та його формувань до проведення відмобілізування і керівництва ними при практичному виконанні мобілізаційних заходів.

Управління військами (силами) – діяльність командувачів (командирів), штабів, служб та інших органів управління щодо підтримання бойової готовності і боєздатності військ (сил), підготовки операцій і бойових дій та керування ними

при виконанні поставлених завдань. Процес управління містить: безпосереднє добування, збір, вивчення, аналіз даних про обстановку; прийняття рішення на операцію (бій), доведення завдань до підлеглих військ (сил); планування операції (бою); організацію та підтримання взаємодії; підготовку військ і штабів до бойових дій та безпосереднє керівництво ними; організацію і проведення заходів з всіх видів забезпечення бойових дій; організацію контролю й допомоги підлеглим командирам, штабам, військам (силам).

Управління системою національної безпеки – свідомий цілеспрямований вплив суб'єкта управління на безліч потреб, інтересів і цінностей особи, суспільства і держави, загроз та небезпек, внутрішніх та зовнішніх, об'єктивних та суб'єктивних, природних, техногенних та антропогенних чинників, що впливають на стан національної безпеки, умови їх генези, еволюції та балансу, державні та недержавні інституції, об'єднані цілями і завданнями щодо просування забезпечених недоторканністю національних потреб, інтересів і цінностей, які взаємодіють один з одним і здійснюють відповідну діяльність у межах чинного законодавства з метою підвищення ефективності її функціонування для розв'язання завдань по забезпеченню національної безпеки.

Установа – організація, яка очолює будь-яку галузь роботи.

Фахівець – особа, яка одержала вищу освіту і здобула кваліфікацію магістра, спеціаліста або молодшого спеціаліста.

Формування – створена державою відповідно до чинного законодавства військова, воєнізована або правоохоронна частина (підрозділ) для виконання певних завдань держави або створені всупереч дійсному законодавству громадськими організаціями (політичними, релігійними та ін.) або силами спеціальних операцій противника на території країни сили, що організовані і озброєні на зразок військових частин, з метою протиправної діяльності.

Формування військового – формування існуюче або, що створюється, яке призначене для виконання військових (бойових, службово-бойових) завдань у мирний і воєнний час. До військових формувань відносяться військові частини, з'єднання й об'єднання, що створюються відповідно до існуючого законодавства. Особовий склад військових формувань відноситься до військовослужбовців.

Формування воєнізоване – формування, що організоване у відповідності з дійсним законодавством на зразок військових формувань, і яке має зброю (як правило легку) та призначене для охорони установ, підприємств, споруд та ін. об'єктів, проведення спеціальних робіт (служба гірських рятувальників, протипожежна служба,...) або тимчасово утримується як база майбутніх військових формувань держави. Різновидом воєнізованого формування є ополчення. Окремі політичні партії (громадські рухи) можуть переслідувати мету створення власних воєнізованих формувань (незаконних збройних формувань) в обхід дійсного законодавства в інтересах встановлення свого політичного панування шляхом збройної боротьби.

Формування держави військового – сукупність військ (військових формувань) певного силового відомства держави, які призначені для виконання завдань воєнної безпеки військовими методами, а також органів управління ними.

Формування держави правоохоронне – сукупність формувань певного силового відомства держави, а також органів управління ними, застосування яких

за призначенням пов'язане з виконанням завдань правоохоронних органів держави у випадках необхідності їх посилення у надзвичайних ситуаціях, що носять масовий характер, або в умовах надзвичайного стану, коли необхідно застосовувати велику кількість озброєної сили.

Харизма – вплив, заснований на властивостях особистості керівника або його здатності привертати прибічників.

Харчове забезпечення – задоволення потреб особового складу військових частин в харчуванні, відповідній технології а також, харчування особового складу

Хоробрість – здібність людини свідомо діяти в умовах безпосередньої безпеки для власного життя. Це – здібність оволодіти своїм інстинктом самозбереження, затиснути страх в кулаці, діяти без паніки в умовах, коли тебе щосекунди можуть вбити. Оскільки метою ворога є позбавити тебе життя, то для офіцера хоробрість є обов'язковою рисою характеру, нема такої риси – такого офіцера легше зразу розстріляти, але не допускати до командування людьми, оскільки він їх загубить.

Цивільна оборона – складова частина системи загальнодержавних оборонних заходів, що здійснюються в мирний і воєнний час із метою захисту населення і народного господарства країни від зброї масового ураження та ін. засобів нападу противника, а також для проведення рятувальних і невідкладних аварійно-відновлювальних робіт із ліквідації наслідків стихійного лиха, аварій і катастроф.

Цивільна оборона України – державна система органів управління, сил та засобів, що створюється для організації та забезпечення захисту населення від наслідків надзвичайних ситуацій техногенного, екологічного, природного та воєнного характеру. (ст.19 ЗУ „Про оборону України”)

Цивільний контроль – у цивільно-військових відносинах система контрольно-управлінських (правових, організаційних, інформаційних) заходів, які здійснюються органами державної влади, громадськими інститутами й окремими громадянами для забезпечення неухильного дотримання законності й відкритості в діяльності складових Воєнної організації і правоохоронних органів держави, зміцнення національної безпеки, підвищення надійності й ефективності Воєнної організації держави та правоохоронної діяльності, гарантування від протиправної участі складових Воєнної організації і правоохоронних органів у суспільно-політичному житті держави, дотримання конституційних прав і свобод громадян. Система цивільного контролю охоплює представницькі та виконавчі органи влади, судову систему та органи прокуратури, загальнодержавні та регіональні громадські об'єднання, засоби масової інформації і структурно являє собою цілісну єдність трьох підсистем: парламентського контролю, державно-адміністративного контролю, громадського контролю.

Цивільно-військові відносини – сукупність правових взаємовідносин між суспільством та складовими частинами Воєнної організації держави, які охоплюють політичні, фінансово - економічні, соціальні та інші процеси у сфері національної безпеки і оборони. (ст.1 ЗУ „Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави”)

Цілісність держави – стан держави, який визначається її конституційним ладом у сферах територіального, політичного, адміністративного, правового,

економічного устрою тощо. Порушення у будь-якій з зазначених сфер можуть призводити до порушень цілісності держави в цілому, наприклад, територіальної цілісності держави, державного політичного устрою, економічних основ державного устрою та ін.

Частина кадру – військове формування, що утримується в мирний час за особливим штатом у якості організаційної й матеріальної бази розгортання за штатом воєнного часу. Озброєння і бойова техніка на штат воєнного часу в частині кадру зазвичай утримується в стані консервації.

Чергові сили та засоби – спеціально призначені підрозділи, частини та з'єднання для несення бойового чергування. До складу чергових сил та засобів входять війська (сили) різних видів Збройних Сил і родів військ (сил), бойові обслуги їх пунктів управління, засоби бойового й технічного забезпечення.

Честь – гідні поваги і гордості моральні якості та етичні принципи особистості. Добра незаплямована репутація, добре ім'я. Це внутрішнє моральне достоїнство людини, доблесть, чесність, благородність душі і чиста совість. Чесна людина – це та, в якій є честь, достоїнство, благородство і правда. Чесна людина – це людина пряма, правдива, непохитна за совістю своєю і обов'язком: надійна в слові, якій в усьому можна довіряти.

Чорний список – перелік офіційно внесених до списку контррозвідки наявних або потенційних осіб, які співробітничать з ворогом, співчують та надають йому інформацію, а також інших осіб, які становлять загрозу своїм силам.

Штаб – основний орган управління військами (силами) у бойовій обстановці та керівництва їх навчанням, вихованням та повсякденною діяльністю. Штаби є в ланках від батальйону (дивізіону) і вище. Підрозділяються на загальновійськові, видів Збройних Сил, родів військ (сил). Штаб повинен забезпечити командувачу (командиру) усі умови для безперервного управління військами (силами) у складних умовах обстановки, що швидко змінюються.

Штат – офіційний документ, який визначає організаційну структуру військової частини, найменування підрозділів, посад, кількість особового складу, зброї, техніки та ін. матеріально-технічних засобів.

Штатний розклад – офіційний документ, що визначає склад і чисельність особового складу, дозволеного до утримання у військовій частині, установі, в навчальному закладі за рахунок встановлених джерел фінансування. Розробляється на основі штату, фондів грошового утримання і заробітної платні, а також затвердженого об'єму робіт і ін. економічних показників. Підлягає щорічному затвердженню й реєстрації у встановленому порядку.

Юридична відповідальність – обов'язок персони відповідати за діяння, які порушують норми права. Розрізняють наступні види юридичної відповідальності: кримінальна, адміністративна, громадсько-правова, а також дисциплінарна і матеріальна. Усі види юридичної відповідальності припускають застосування до правопорушника заходів державного примусу особистого, майнового або організаційного характеру, які передбачені санкціями правових норм.

Юридична відповідальність – покладення на особу уповноваженими органами державної влади, посадовими особами обов'язків, нести несприятливі наслідки особистого, організаційного або матеріального характеру у разі

вчинення правопорушення, виконання або неналежного виконання відповідних обов'язків.

Юридична особа – організація, яка володіє відокремленим майном, характеризується організаційною єдністю і створена в порядку, що встановлений законодавством. Відокремленим зветься майно, що належить організації на праві власності або на праві оперативного управління і перебуває на самостійному балансі цієї організації. Організаційною єдністю іменується така побудова організації, яка дозволяє їй виступати у громадському обороті як єдине ціле в якості суб'єкта цивільного права. Зазначені дві умови визначають діяльність організації від свого імені та несення майнової відповідальності (може від свого імені набувати майнові й особисті немайнові права і нести обов'язки, бути позивачем і відповідачем у суді, арбітражі або у третейському суді).

Юридичний обов'язок – необхідність належної поведінки, що забезпечена можливістю застосування державного примусу персонально до зобов'язаної особи, якщо вона не виконує обов'язки, які на неї покладені.

Юрисдикція – право здійснювати суд, вирішувати правові питання.

Ядерна зброя – зброя масового ураження вибухової дії, основаної на використанні енергії, яка виділяється під час ланцюгових ядерних реакцій поділу або термоядерної реакції.

Основні нормативні джерела і література

Закони України:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради (далі - ВВР) України. - 1996. - № 30.
2. Всеобщая декларация прав человека (10 декабря 1948 г.) // Юридический вестник. - 1998. - № 4.
3. Декларация про державний суверенітет України (16 липня 1990 р.) // ВВР УРСР. - 1990. - № 31.
4. Акт проголошення незалежності України (24 серпня 1991 р.) // ВВР УРСР. - 1991. - № 38.
5. Про правонаступництво: Закон України від 12 вересня 1991 р. // ВВР України. - 1991. - № 46.
6. Венская конвенция о дипломатических сношениях 1961г.// Действующее международное право. – М., 1996. - Т.1.
7. КпАП України (зі змінами і доповненнями). - К., 2000.
8. Митний кодекс України. - К, 2002.
9. Про порядок оскарження в суді неправомірних дій органів державного управління і службових осіб, що обмежують права громадян: Закон СРСР від 2 листопада 1989 р. // Відомості З'їзду народних депутатів СРСР і Верховної Ради СРСР. - 1989. - № 22.
10. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р.// Офіційний вісник України. – 2001 - № 21.
11. Про альтернативну (невійськову) службу: Закон України в редакції від 18 лютого 1999 р. // ВВР України. - 1999. - № 15.
12. Про боротьбу з корупцією: Закон України від 5 жовтня 1995 р. // ВВР України. - 1995. - № 34.
13. Про виконавче провадження: Закон України від 21 квітня 1999 р. // ВВР України. - 1999. - № 24.
14. Про Вищу раду юстиції: Закон України від 15 січня 1998 р. // Офіційний

вісник України. - 1998. - № 6.

15. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України: Закон України від 07 березня 2002 р. № 3099-III.

16. Про відшкодування шкоди, завданої громадянинуві незаконним діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду: Закон України від 1 грудня 1994 р. // ВВР України. - 1995. - № 1.

17. Про власність: Закон України від 7 лютого 1991 р.(зі змінами і доповненнями) // ВВР України. - 1991. - № 20.

18. Про внесення змін до Закону України «Про боротьбу з корупцією»: Закон України від 23 березня 2000 р. // Офіційний вісник України. - 2000. - № 16.

19. Про внесення змін до КпАП України щодо встановлення відповідальності за порушення законодавства про державну таємницю: Закон України від 21 вересня 1999 р. // Офіційний вісник України. - 1999. - № 42.

20. Про внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України: Закон України в редакції від 11 грудня 1998 р. // ВВР України. - 1999. - № 4.

21. Про господарську діяльність у Збройних Силах України: Закон України від 21.09.1999 р.

22. Про громадянство України: Закон України від 18 січня 2001 р. // Офіційний вісник України. - 2001. - № 9.

23. Про громадянство України: Закон України в редакції від 16 квітня 1997 р. // Юридический вестник. - 1997. - № 3.

24. Про державну службу: Закон України від 26 грудня 1993р. (зі змінами і доповненнями) // ВВР України. - 1994. - № 15. - № 52.

25. Про державні нагороди України: Закон України від 16 березня 2000 р. // Офіційний вісник України. - 2000. - № 15.

26. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 5 жовтня 2000 р. // Офіційний вісник України. - 2000. - № 44.

27. Про державне оборонне замовлення: Закон України від 03.03.1999 р.

28. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 грудня 1993 р. // ВВР України. - 1994. - № 11.

29. Про державний кордон України: Закон України від 4 листопада 1991 р. // ВВР України. - 1991. - № 2.

30. Про державну виконавчу службу: Закон України від 24 березня 1998 р. // Офіційний вісник України. - 1998. - № 15.

31. Про державну контрольно-ревізійну службу України: Закон України від 26 січня 1993 р. // ВВР України. - 1993. - № 13.

32. Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб: Закон України від 4 березня 1998 р. // Офіційний вісник України. - 1998. - № 13.

33. Про державну службу: Закон України від 16.12.1993.

34. Про державну таємницю: Закон України в редакції: від 21 вересня 1999р. // Офіційний вісник України. - 1999. - № 42.

35. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України: Закон України від 24 березня 1999 р. // ВВР України. - 1999. - № 22-23.

36. Про дорожній рух: Закон України від 30 червня 1993 р. (в ред. від 10 листопада 1994 р.) // ВВР України. - 1993. - № 31.

37. Про загальний військовий обов'язок і військову службу: Закон України в редакції від 18 червня 1999 р. // ВВР України. - 1999. - № 33.
38. Про затвердження Положення про матеріальну відповідальність військовослужбовців, за шкоду, заподіяну державі: Постанова ВР України від 23.06.95 р. № 243/95-ВР.
39. Про захист населення від інфекційних захворювань: Закон України від 6 квітня 2000 р. // Офіційний вісник України. - 2000. - № 17.
40. Про Збройні Сили України: Закон України в редакції від 5 жовтня 2000 р.// Офіційний вісник України. - 2000. - № 44.
41. Про звернення громадян: Закон України від 2 жовтня 1996 р. // ВВР України. - 1996. - № 47.
42. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 р. // ВВР України.-1992. - № 48.
43. Про комітети Верховної ради України: Закон України від 4 квітня 1995 р. // ВВР України. - 1995. - № 11.
44. Про Конституційний Суд України: Закон України від 16 жовтня 1996 р. // ВВР України. - 1996. - № 49.
45. Про ліцензування певних видів господарської діяльності: Закон України від 1 червня 2000 р.// Офіційний вісник України. - 2000. - № 27.
46. Про міліцію: Закон України від 20 грудня 1990 р. (зі змінами і доповненнями) // ВВР України. - 1991. - № 4.
47. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 20 травня 1997 р. // ВВР України. - 1997. - № 24.
48. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999р. // ВВР України. - 1999. - № 20-21.
49. Про Національний банк України: Закон України від 20 травня 1999 р. // Офіційний вісник України. - 1999. - № 24.
50. Про нотаріат: Закон України від 2 вересня 1993 р. (зі змінами і доповненнями) // ВВР України. - 1993. - № 39.
51. Про об'єднання громадян: Закон України від 16 червня 1992 р. // ВВР України. - 1992. - № 34.
52. Про оборону України: Закон України в редакції від 5 жовтня 2000 р. // Офіційний вісник України. - 2000. - № 44.
53. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. // ВВР України. - 1992. - № 22.
54. Про організаційно-правові засади боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30 червня 1993 р.// ВВР України. - 1993. - № 35.
55. Про органи реєстрації актів громадянського стану: Закон України від 24 грудня 1993 р. //ВВР України. - 1994. - № 14.
56. Про освіту: Закон України від 23 березня 1996 р. // ВВР України. - 1996. - № 21.
57. Про особливості приватизації підприємств, що належать до сфери управління Міністерства оборони України № від 18.05.2000 р.
58. Про пожежну безпеку: Закон України від 17 грудня 1993 р. // ВВР України. - 1994. - № 5.
59. Про порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших

- держав: Закон України від 2 березня 2000 р. // Офіційний вісник України. - 2000. - № 13.
60. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 6 квітня 2000 р. // Офіційний вісник України. - 2000. - № 17.
61. Про правовий режим майна у Збройних Силах України: Закон України від 21.09.1999 р.
62. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16 березня 2000 р. // Офіційний вісник України. - 2000. - № 15.
63. Про правовий статус іноземців: Закон України від 4 лютого 1994 р. //ВВР України. - 1994. - № 23.
64. Про Прикордонні війська України: Закон України від 4 листопада 1991 р. // ВВР України. -1992. - № 2.
65. Про прокуратуру: Закон України від 5 листопада 1991 р. // ВВР України. - 1991. - № 4.
66. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15 вересня 1999 р. // ВВР України. - 1999. - № 45.
67. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 5 березня 1998 р. // Офіційний вісник України. - 1998. - № 13.
68. Про Рахункову палату; Закон України від 11 липня 1996 р. (зі змінами і доповненнями) // ВВР України. - 1996. - № 43.
69. Про розвідувальні органи України: Закон України від 22 березня 2001 р. // Офіційний вісник України. - 2001. - № 15.
70. Про розформування Національної гвардії України: Закон України від 11 січня 2000 р. // Офіційний вісник України. - 2000. - № 5. '
71. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23 квітня 1991 р. // ВВР України. - 1991. - № 25.
72. Про службу безпеки України: Закон України від 25 березня 1992 р. // ВВР України. - 1992. - № 27.
73. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закону України від 22.10.1999.
74. Про статус ветеранів військової служби та їх соціальний захист: Закон України від 24 березня 1998 р. //Офіційний вісник України. - 1998. - № 13.
75. Про статус народного депутата України: Закон України від 17 листопада 1992 р. (зі змінами)// ВВР України. - 1993. - № 3.
76. Про Статут внутрішньої служб и Збройних Сил України: Закон України від 24 березня 1999 р. // ВВР України. - 1999. - № 22-23.
77. Про Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України: Закон України від 24 березня 1999р. // ВВР України. - 1999. - № 22-23
78. Про Стройовий статут Збройних Сил України: Закон України від 24 березня 1999р. // ВВР України. -1999. № 22-23.
79. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 22 грудня 1997 р. // ВВР України. - 1998. - № 20.
80. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону: Закон України від 22 червня 2000 р. // Офіційний вісник України. - 2000. - № 30.

Укази і розпорядження Президента України

81. Питання Комісії по державних нагородах України при Президентові України: Указ Президента від 2 грудня 1998 р. // Офіційний вісник України.-1998. - № 48.

82. Про вдосконалення координаційної діяльності правоохоронних органів по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю: Указ Президента від 12 лютого 2000 р. // Офіційний вісник України. - 2000. - № 7

83. Про державну реєстрацію нормативних актів Міністерств і інших органів виконавчої влади: Указ Президента від 3 жовтня 1992 р. (зі змінами і доповненнями) // Урядовий кур'єр. - 1992. - 10 жовтня.

84. Про затвердження Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України: Указ Президента від 21 серпня 1997 р. // Офіційний вісник України. - 1997. - № 35.

85. Про затвердження Положення про Державний комітет статистики України: Указ Президента від 6 лютого 1997 р. // Офіційний вісник України. - 1997. - № 46.

86. Про затвердження Положення про Державну податкову адміністрацію України: Указ Президента від 13 липня 2000 р. // Офіційний вісник України.-2000. - № 29.

87. Про затвердження Положення про дипломатичні представництва і консульські установи іноземних держав в Україні: Указ Президента від 10 червня 1993 р. // Укази Президента України. - К., 1997.

88. Про затвердження Положення про комітет по нагляду за охороною праці України: Указ Президента від 6 березня 1998 р. // Офіційний вісник України. - 1998. - № 10.

89. Про затвердження Положення про Міністерство оборони України: Указ Президента від 21 серпня 1997 р. // Офіційний вісник України. - 1997. - № 35.

90. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України: Указ Президента від 30 грудня 1997 р. // Офіційний вісник України. - 1998. - № 2.

91. Про заходи щодо впровадження концепції адміністративної реформи в Україні: Указ президента України від 5 жовтня 2000 р. № 2017-П.

92. Про Комісію державних нагород та геральдики: Указ Президента від 11 квітня 2000 р. // Офіційний вісник України. - 2000. - № 19.

93. Про концепцію економічної та господарської діяльності Збройних Сил України в сучасних умовах" від 19.04.1997 р.

94. Про Міністерство освіти і науки України: Указ Президента від 7 червня 2000 р. // Офіційний вісник України. - 2000. - № 23.

95. Про невідкладні заходи щодо забезпечення розвитку Збройних Сил України: Указ Президента України від 04.03.2008 р. № 196/2008.

96. Про Положення про Вищу атестаційну комісію України: Указ президента від 25 лютого 1999 р. // Офіційний вісник України. - 2000. - № 9.

97. Про Положення про Міністерство внутрішніх справ України: Указ Президента від 17 жовтня 2000 р. // Офіційний вісник України. - 2000. - № 42.

98. Про Положення про порядок підготовки та внесення проектів актів Президента України: Указ Президента від 15 листопада 2006 р. // Урядовий кур'єр. – 2006. - № 220.

99. Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів і вступу їх в силу: Указ Президента від 10 червня 1997 р. // Офіційний вісник України. - 1997. - № 24.

100. Про почесні звання України: Указ Президента України від 29 червня 2001 р. // Офіційний вісник України. - 2001. - № 27.

101. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року „Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів”: Указ Президента від 08 квітня 2008 року № 311/2008.

102. Про систему центральних органів виконавчої влади: Указ Президента від 15 грудня 1999 р. // Офіційний вісник України. - 1999. - № 50

103. Про стратегію національної безпеки України: Указ Президента від 12 лютого 2007 р. // Урядовий кур'єр. – 2007.

Декрети і постанови кабінету Міністрів України

104. Про внесення змін до Порядку ведення особових справ державних службовців в органах виконавчої влади: Постанова КМУ від 24 січня 2001 р. // Офіційний вісник України. - 2001.- № 4.

105. Про внесення змін до Порядку обчислення стажу державної служби: Постанова КМУ від 6 травня 2001 р. // Офіційний вісник України. - 2001. - №17.

106. Про забезпечення військовослужбовців Збройних Сил речовим майном у мирний час: Постанова КМУ від 22.07.1998 р. № 1135.

107. Про запровадження ліцензії єдиного зразка для певних видів господарської діяльності: Постанова КМУ від 20 листопада 2000 р. // Офіційний вісник України. - 2000. - № 47.

108. Про затвердження переліку видів господарської діяльності, здійснення якої дозволяється військовим частинам Збройних Сил України: Постанова КМУ від 25.07.2000 р. № 1171.

109. Про затвердження переліку військового майна, нестача або розкрадання якого відшкодовується винними особами у кратному співвідношенні до його вартості: Постанова КМУ від 02.11.1995 р. № 880.

110. Про затвердження переліку органів ліцензування: Постанова КМУ від 14 листопада 2000 р. // Офіційний вісник України. - 2000. - № 46.

111. Про затвердження переліку професій, виробництв та організацій, працівники яких підлягають обов'язковим профілактичним медичним оглядам, порядку проведення цих оглядів та видачі особистих медичних книжок: Постанова КМУ від 23 травня 2001 р. // Офіційний вісник України. - 2001. - № 21.

112. Про затвердження Положення про Державний департамент нагляду за додержанням законодавства про працю: Постанова КМУ від 29 листопада 2000 р. // Офіційний вісник України. - 2000. - № 49.

113. Про затвердження Положення про порядок обліку, зберігання, списання та використання військового майна у Збройних Силах України: Постанова КМУ від 04.08.2000 р. № 1225.

114. Про затвердження Положення про порядок реалізації майна Збройних Сил України та інших військових формувань: Постанова КМУ від 22.12.1997 р.

115. Про затвердження Положення про проведення атестації державних службовців: Постанова КМУ від 28 грудня 2000 р. // Офіційний вісник України.- 2001. - № 1-2.

116. Про затвердження Положення про формування кадрового резерву для державної служби: Постанова КМУ від 28 лютого 2001 р. // Офіційний вісник України. - 2001. - № 9.

117. Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів та користування ним: Постанова КМУ від 23 квітня 2001 р. // Офіційний вісник України. - 2001. - № 17.

118. Про затвердження Порядку проведення службового розслідування: Постанова КМУ від 4 березня 1995 р. // ЗПУ України. - 1995. - № 5.

119. Про затвердження порядку проведення службового розслідування стосовно державних службовців: Постанова КМУ від 13 червня 2000 р. // Офіційний вісник України. - 2000. - № 24.

120. Про затвердження Типового статуту громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, описів зразків бланка посвідчення і нарукавної пов'язки члена такого формування: Постанова КМУ від 20 грудня 2000 р. // Офіційний вісник України. - 2000. - № 52.

121. Про порядок відчуження та реалізації військового майна Збройних Сил: Постанова КМУ від 28.12.00 р. № 1919.

122. Про схвалення Основних напрямів реалізації державної політики щодо соціальної гарантії військовослужбовцям, які проходять військову службу за контрактом: Постанова КМУ від 19 березня 2008 р. № 226.

123. Про умови державного обов'язкового особистого страхування військовослужбовців і військовозобов'язаних, призваних на збори, і порядок виплат їм та членам їх сімей страхових сум: Постанова КМУ від 19.08.1992 р. № 488.

124. Про упорядкування структури апарату центральних органів виконавчої влади, їх територіальних підрозділів та місцевих державних адміністрацій: Постанова КМУ від 12.03.2005 р. № 179.

125. Про упорядкування структури апарату центральних органів виконавчої влади, їх територіальних підрозділів та місцевих державних адміністрацій: Постанова КМУ від 12.03.2005 р. № 179.

Акти Верховного Суду України

126. О практике рассмотрения судами дел по жалобам на решения, действия или бездействие органов государственной власти, органов местного самоуправления, юридических, должностных и служебных лиц в сфере управленческой деятельности, нарушающие права и свободы граждан:

Постановление Пленума Верховного Суда от 3 декабря 1997р. // Постановки Пленуму Верховного Суда України. - К., 2000. - Т.1.

127. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: Постанова Пленуму Верховного Суда України від 1 листопада 1996 р. // Юридический вестник. - 1997. - № 3.

128. Про практику розгляду судами справ про корупційні діяння та інші правопорушення, пов'язані з корупцією: Постанова Пленуму Верховного Суда України від 25 травня 1998 р. // Постановки Пленуму Верховного Суда України.- К., 2000. - Т.2.

Інші нормативно-правові акти

129. Положення про юридичну (правову) службу МО України: Наказ Міністра Оборони України від 14.03.1992 р. № 33.

130. Про ведення обліку державних органів, установ та організацій, Керівні працівники та спеціалісти яких віднесені до категорій державних службовців, та реєстру посад державних службовців: Наказ Голодержслужби від 18 грудня 2000 р. // Офіційний вісник України. - 2000. - №52.

131. Про внесення змін до Порядку оформлення документів для розгляду питань щодо погодження продовження терміну перебування на державній службі: Наказ Головного управління Державної служби України від 7 серпня 2001 р. // Офіційний вісник України. - 2001. - № 34.

132. Про затвердження Інструкції про заходи безпеки при поводженні з вогнепальною зброєю: Наказ МВС від 21 лютого 1996 р. // Зброя і ми: законодавче, нормативне і відомче регулювання відносин, пов'язаних із вогнепальною мисливською, службово-штатною й іншою зброєю та спецзасобами індивідуального захисту. - К., 1998.

133. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної зброї, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів: Наказ МВС України від 21 серпня 1998 р. (зі змінами і доповненнями на 13.04.1999 р.) // Офіційний вісник України. - 1998. - № 42.

134. Про затвердження Інструкції про порядок передачі підрозділами Прикордонних військ України іноземних громадян та осіб без громадянства, що є порушниками законодавства України про державний кордон і правовий статус іноземців, приймання зазначених осіб органами МВС України, їх утримання та видворення за межі держави: Наказ Державного комітету у справах охорони державного кордону України від 25 грудня 1998 р. // Офіційний вісник України. - 1999. - № 2.

135. Про затвердження Інструкції про проведення виконавчих дій: Наказ Мінюсту України від 15 грудня 1999 р. // Офіційний вісник України. - 1999. - № 51.

136. Про затвердження Інструкції про умови утримання і порядок примусового годування в установах кримінально-виконавчої системи осіб, які відмовляються від уживання їжі: Наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 16 червня 2000 р. // Офіційний вісник України. - 2000. - № 30.

137. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю: Наказ Голови Служби безпеки України від 1 березня 2001 р. // Офіційний вісник України. - 2001. - № 13.

138. Про затвердження Інструкції з організації представництва інтересів Міністерства оборони України, органів військового управління, армійських корпусів, повітряних командувань, об'єднань, з'єднань, військових частин, військових навчальних закладів, установ та організацій збройних Сил України під час розгляду справ судами загальної юрисдикції, ведення претензійно-позовної роботи та виконання рішень судів: Наказ Міністра Оборони України від 14.12.2007 р. № 686.

139. Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення: Наказ МВС від 22 лютого 2001 р. // Офіційний вісник України. - 2001. - № 13.

140. Про затвердження Інструкції про організацію розгляду звернень та проведення особистого прийому громадян у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України: Наказ Міністра Оборони України від 03.12.05 р. № 722.

141. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення і використання вогнепальної зброї, боєприпасів до неї та вибухових матеріалів: наказ МВС від 25 березня 1993 р. // Зброя: придбання, зберігання, використання: Збірка норм, актів. - К., 1998.

142. Про затвердження Інструкції про порядок приймання, зберігання, обліку, знищення чи реалізації вилученої, добровільно зданої, знайденої зброї та боєприпасів до неї: Наказ МВС від 31 травня 1993 р. // Зброя: придбання, зберігання, використання: Збірка норм, актів. - К., 1998.

143. Про затвердження Інструкції про санаторно-курортне забезпечення: Наказ Міністра Оборони України від 11.02.03 р. № 33

144. Про затвердження методичних рекомендацій щодо застосування Порядку ведення особових справ державних службовців в органах виконавчої влади та зразків оформлення документів особових справ: Наказ Голодержслужби України від 5 липня 1998 р. // Офіційний вісник України. - 1998. - № 28.

145. Про затвердження Переліку захворювань і вад, при яких особа не може бути допущена до керування відповідними транспортними засобами: Наказ Мінохорони здоров'я України 24 грудня 1999 р. // Офіційний вісник України. 2000. - № 5.

146. Про затвердження Положення про військово (корабельне) господарство Збройних Сил України від 16.07.1997 р. № 300.

147. Про затвердження Положення про Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, обласні, Київське та Севастопольське міські управління юстиції: Наказ Мініюсту України від 26 лютого 1998 р. // Офіційний вісник України. - 1998. № 6.

148. Про затвердження Положення про порядок видачі народним депутатам України та окремим посадовим особам апарату Верховної Ради України у тимчасове користування вогнепальної зброї, її обліку і зберігання: Наказ МВС від 24 липня 1996 р. // Зброя: придбання, зберігання, використання: Збірка норм, актів. - К, 1998.

149. Про затвердження Положення про порядок придбання, видачі, обліку,

зберігання та застосування вогнепальної зброї, боєприпасів до неї, спеціальних засобів індивідуального захисту працівниками судів і правоохоронних органів, а також особами, що беруть участь у кримінальному судочинстві: Наказ МВС від 24 липня 1996 р. // Зброяі ми: законодавче, нормативне і відомче регулювання відносин, пов'язаних із вогнепальною мисливською, службово-штатною й іншою зброєю та спецзасобами індивідуального захисту. - К., 1998.

150. Про затвердження Порядку здійснення державною виконавчою службою України виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб) стосовно підприємств, установ, організацій, діяльність яких пов'язана з державною таємницею: Наказ Мініюсту України від 23.03.2000 р. // Офіційний вісник України. - 2000. - № 20.

151. Про затвердження Порядку надання платних послуг державними навчальними закладами: Наказ Міністерства освіти і науки України від 27 жовтня 1998 р. // Офіційний вісник України. - 1999. - № 2.

152. Про затвердження Порядку оформлення документів для розгляду питань щодо погодження продовження терміну перебування на державній службі: Наказ Голодержслужби від 25 січня 2000 р. // Офіційний вісник України. - 2000. - № 7.

153. Про затвердження Тимчасової інструкції щодо організації і проведення відбору та прийняття громадян України на військову службу за контрактом на посади солдатів, матросів, сержантів і старшин: Наказ Міністра оборони України від 20 серпня 2001 р. // Офіційний вісник України. - 2001. - № 38.

154. Про заходи щодо реалізації Закону України „Про державну службу” в Прикордонних військах України: Наказ Голови держкомітету у справах охорони державного кордону від 14 червня 2000 р. // Офіційний вісник України. - 2000. - № 28.

Методична література

155. *Аверьянов В.Б.* Аппарат государственного управления: содержание деятельности и организационныеструктуры. - К: Наукова думка, 1990.

156. *Аверьянов В.Б.* Функции и организационная структура органа государственного управления. - К., 1984.

157. Адміністративна відповідальність в Україні: Навч. посіб. / За ред. А.Т. Комзюка. - Х., 1998.

158. *Біла Л.Р., Картузова І.О.* Організація державної служби в Україні: Навч.-метод. посіб. - Одеса: Юрид. літ., 2000.

159. *Бандурка О.М.* Управління в органах внутрішніх справ України: Підручник. - Х., 1998.

160. Військове законодавство України та право: Короткий довідник офіцера. – Київ, 1994.

161. Державне управління в Україні: Навч. посіб. / За заг. ред. проф. В.Б. Авер'янова. - К, 1999.

162. Основи законодавства України: Підручник/За заг. редак. Кириленка В.І. – В., 2002.

163. *Поніматченко Ю.А.* Правове регулювання діяльності Збройних Сил України. Підручник. – В., 2002.

ЗМІСТ

	Передмова .....
Тема 1.	Право військової сфери. Законодавство з військової сфери. Предмет, система курсу військової адміністрації.....
Тема 2.	Основи національної безпеки. Поняття і принципи військового будівництва і їх правове закріплення.....
Тема 3.	Правові основи організації оборони, державного керівництва і управління військовими формуваннями України.....
Тема 4.	Акти органів військового управління і військового командування....
Тема 5.	Військові формування України. Законодавчі повноваження, правова база, організаційна структура.....
Тема 6.	Військовий обов'язок в Україні. Комплектування військових формувань України особовим складом.....
Тема 7.	Військова служба в Україні і порядок її проходження.....
Тема 8.	Організація і правове регулювання служби військ у військових

- формуваннях України.....
- Тема 9. Забезпечення законності у Збройних Силах і інших військових формуваннях України. Правові аспекти попередження і боротьби з корупційними діями.....
- Тема 10. Військова дисципліна і правові засоби її зміцнення.....
- Тема 11. Правове виховання військовослужбовців. Організація правової пропаганди.....
- Тема 12. Правові основи постачання військових формувань матеріальними засобами та ведення військового господарства.....
- Тема 13. Юридична відповідальність військовослужбовців.....
- Тема 14. Службове розслідування у військових формуваннях України (організація та провадження розслідувань). Дізнання.....
- Тема 15. Правовий статус військовослужбовців і юридичні гарантії його реалізації.....
- Тема 16. Матеріальне, грошове та інші види забезпечення військово-службовців.....
- Тема 17. Соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей.....
- Тема 18. Соціальне забезпечення осіб, що проходили військову службу, їх сімей.....
- Тема 19. Законодавство України про мобілізаційну підготовку, мобілізацію і цивільний захист.....

Алфавітний словник.....

Основні нормативно-правові джерела і література

- Нормативно-правові акти.....
- Укази Президента України.....
- Постанови Кабінету Міністрів України.....
- Акти Верховного Суду України.....
- Інші нормативно-правові акти.....
- Методична література.....